
DE ONDE HJELPERNE

OPPLEVELSER OG FORSTÅELSER AV MENNESKESMUGLING
OG PERSONER SOM SØKER ASYL I NORGE



AV SIGMUND BOOK MOHN

MASTEROPPGAVE I KRIMINOLOGI
VÅR 2008

INSTITUTT FOR KRIMINOLOGI OG RETTSSOSIOLOGI

JURIDISK FAKULTET
UNIVERSITETET I OSLO

SAMMENDRAG

Tittel: De onde hjelperne: Opplevelser og forståelser av menneskesmugling og personer som søker asyl i Norge

Forfatter: Sigmund Book Mohn

Veileder: Guri Larsen

Levert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, 2008

Temaet for oppgaven er *menneskesmugling*, i betydningen å hjelpe en person med å krysse en grense ulovlig. Det sentrale spørsmålet er hvordan smugling av asylmigranter foregår og hvordan den oppleves og forstås av de ulike involverte i feltet for menneskesmugling og dens kontroll. Jeg har forsøkt å svare på dette gjennom intervjuer med både personer som har søkt asyl i Norge, og med ansatte i politi og asylsøkerorganisasjoner. I tillegg har jeg analysert litteratur og offentlige dokumenter som omhandler menneskesmugling.

Et hovedfunn i mitt materiale er at smuglingen oppleves som en tjeneste de reisende ønsker og trenger. Menneskesmuglerne er ikke årsaken til reisen, men en muliggjørende struktur som motvirker de strukturene som i stadige større grad hindrer mennesker fra fattige og ”flyktningeproduserende” land å reise til EU- og Schengen-land. Mens noen bruker profesjonelle menneskesmuglere under hele reisen, er det andre som reiser selv eller ved hjelp av amatører og venner store deler av reisen. For selve innfarten til EU/Schengen har imidlertid alle jeg snakker med, fått profesjonell hjelp. Resursene som kreves for å mobilisere seg ved hjelp av smuglere, er så store at kun få personer kan antas å ha mulighet til dette. De jeg snakker med, må anses å være et unntak blant verdens flyktende.

At det er en ønsket tjeneste, hindrer likevel ikke at mange av de reisende er utsatt for en rekke ulike og alvorlige påkjenninger og farer som resultat av reisen med menneskesmuglere. Noen må reise på livsfarlige og meget anstrengende måter, til fots gjennom villmark eller innesperret i båter og lastebiler. I tillegg frykter noen overgrep fra smuglerne. Spesielt utsatt er kvinner og reisende med barn. Faren for å bli tatt av grensepoliti og sendt hjem, og usikkerhet på hvor man kommer til å ende opp, er andre påkjenninger de reisende opplever. Samspillet mellom kontrollmyndigheter og smuglere kan anses som en viktig årsak til disse utsatthetene. Grunnleggende må utsatthetene likevel ses som forårsaket av asylsøkersystemet

og innvandringskontrollen i Europa. Den nødvendigheten smuglernes hjelp innebærer, gjør samtidig at de reisende aksepterer dårlig behandling og utnyttelse av smuglerne, og ikke melder slikt til politiet. En av de reisende beskriver det som om et udyr kommer når du holder på å drukne. Da gir du udyret hånden din uansett.

Men de reisende har også andre måter å se på menneskesmuglerne på enn som udyr. Noen ses som ekte skurker og "mafia". Andre beskriver dem mer som vanlige forretningsfolk, andre igjen som noen som gjør dem en tjeneste, snille mennesker, til og med modige og gode hjelpere. Sosial avstand har mye å si for hvordan de oppfatter smuglerne, men også den behandlingen de får. De reisendes syn preges gjennomgående av en ambivalens for personer som samtidig er kriminelle eller "monstre", men også hjelpere. *Onde hjelpere* og *gode profitører* er begreper jeg har brukt for å beskrive denne dobbeltheten.

Flere smuglere beskriver seg selv som *gode profitører*. De anser virksomheten som hederlig arbeid som kommer kunden til gode. Noen menneskesmuglere mener også at de er gode, moralske hjelpere, til og med idealistiske politiske aktører. En NGO-arbeider fokuserer mer på *ond-hjelper*-elementet. Politiet mener det i de fleste tilfeller er snakk om onde profitører og kyniske skurker, som tar penger uten å gi noen goder.

Menneskesmuglerøkonomien består av små lokale grupper, så vel som transnasjonale nettverk, uten at det er snakk om store hierarkiske organisasjoner og mafia. Denne fragmenteringen av virksomheten gjør det mulig for de reisende å utøve et konsumentpress overfor smuglerne under markedslignende forhold. Relasjonen sikrer en viss varekvalitet, det vil si at de reisende kommer dit de ønsker på en så sikker måte som mulig, avhengig av den pris de betaler. Dette kan rettferdiggjøre et syn flere smuglere har av sin virksomhet som en sikkerhetstjeneste de tilbyr mot betaling. Full trygghet for de reisende gir det imidlertid ikke.

I den strafferettslige kontrollen med menneskesmugling har jeg pekt på et dobbelt ønske om å beskytte de reisende mot de onde profitørene og å hindre mennesker i å søke asyl i Norge. I praksis er det likevel det siste elementet som vinner fram. De reisende blir sittende igjen med noe man kan anse som den minst gunstige offerposisjonen tenkelig: Kundeforholdet til smuglerne gjør at de reisende ikke har noen mulighet for å tilkalle formell kontroll i tilfelle av overgrep eller svindel. Deres forestilte (og ofte misforståtte) offerposisjon blir derimot utnyttet til fulle for å kriminalisere smuglerne og øke kontrollen mot den illegale

innvandringen. Tar man utgangspunkt i den utsatte situasjonen til de reisende, er det tydelig at det kreves endringer på flere plan i politikken ført overfor asylinnvandrere.

SUMMARY IN ENGLISH

Title: De onde hjelperne: Opplevelser og forståelser av menneskesmugling og personer som søker asyl i Norge (The evil helpers: Experiences and understandings of human smuggling and asylum seekers in Norway)

Author: Sigmund Book Mohn

Tutor: Guri Larsen

Assessed by: Department of Criminology and Sociology of Law, 2008

The theme of the thesis is *human smuggling*, in the meaning of *assisting a person to illegally cross a border*. The central question is how the smuggling of asylum migrants is carried out and perceived by the different parts involved in the fields of human smuggling and its control. To answer this, I make use of qualitative interviews with people who have applied for asylum in Norway, and with employees in the police and NGOs working with asylum seekers. In addition, academic and journalistic literature as well as public documents concerning the smuggling of asylum seekers is analyzed.

One of my main findings in the study is that human smuggling is perceived as a service the travellers want and need. The facilitators are generally not forcing people into the smuggling process: Instead, the human smuggling system should be considered a structure that neutralises the steadily tightening structures preventing people from "refugee producing" countries to travel to the EU and Schengen countries. While some travellers are using professional smugglers during the entire journey, others travel large parts of the trip on their own and/or with the help of amateurs and friends. For the entry to the EU/Schengen however, all travellers I talked to were in need of more professional help. This stage of the journey requires resources on a scale overwhelmingly surpassing the average assets carried by migrants. Thus my interviewees, who were able to muster the resources for the final stage of migration, must be considered to be exceptions, not representatives, of displaced people worldwide.

Notwithstanding, while the smugglers' services are desired they still expose the travellers to considerable danger and stress. Some have to travel in life threatening and strenuous ways, on foot through the wilderness or confined to locked spaces in boats and trucks. In addition, harassment from the smugglers is an obvious factor to many women and travellers with children. The possibility of being compromised during a border crossing, being arrested by police and sent home, not to mention the looming uncertainty of where the final destination will be, are other forms of stress the travellers are experiencing. The interplay between the agents of border control and the smugglers must be considered as being a key factor contributing to these vulnerabilities – although they originate in the structures of the refugee system and immigration control in Europe. The escape option represented the smugglers' services, make travellers accept ill-treatment and exploitation by the smugglers, and keeps them from reporting the traffickers to authorities in the country of origin or destination. One of the travellers describe it as if a beast appears when you are about to drown. Despite the beast being an evil creature, you will instinctively reach out for its hand.

However, travellers also share other images of the smuggler than that of a beast. Some are seen as genuine bandits and members of a "mafia". Others are described more as regular businessmen, as someone who's selling a service, and even as kind and brave; as good helpers in times of need. The travellers' views are characterized by an overall ambivalence: The smugglers are criminals or "monsters", but at the same time also helpers. Hence I have deployed the terms *evil helpers* and *good profiteers* to describe this duality.

In media and academic research, smugglers of people often present themselves as *good profiteers*. They consider their business as honest work benefiting the customer. Some also believe that they are good helpers with strong moral fibre, and even idealistic political actors. An NGO-worker I talked with focused more on the *evil helper* aspect, while the police believe that in most cases they are cynical *evil profiteers*, stripping desperate refugees of their assets without providing any real benefits.

Examining recent research literature, I conclude that the trafficking economy is mainly made up by small local groups, at times cooperating with transnational networks. There is no evidence of large hierarchical organizations or "mafias" monopolizing certain routes or areas. This fragmented business makes it possible for the travellers to exercise some degree of consumer power over the smugglers in market-like conditions. The relationship ensures a certain product quality, which means that the travellers can get to their destination as safe as

possible, depending on the price (This could justify the view smugglers have of their own activities as a security they offer for a fee). Be that as it may, full security for the travellers can never be guaranteed.

Conclusively, I point out a dual policy in the criminal justice system dealing with trafficking: Firstly it wishes to protect the travellers from *the evil profiteers*; secondly it aims to prevent people from applying for asylum in Norway. In practice, it is the latter that wins through, effectively placing the travellers in the least favourable victim position possible. The illegal customer relation between smugglers and travellers prevents the latter from turning to the formal authority system in cases of abuse or fraud. Their imagined (and often misunderstood) victim position is on the other hand exploited to the fullest to criminalize human smuggling and increase the control of illegal immigration. Thus after viewing the process of human smuggling through the lens of the traveller, I conclude that fundamental changes, at several levels in the policy directed at asylum migration, are direly needed.

INNHOLD

SAMMENDRAG	I
SUMMARY IN ENGLISH	IV
TAKK	VIII
1 INNLEDNING	1
OM Å SMUGLE MIGRANTER INN I KRIMINOLOGIEN	1
PROBLEMSTILLING OG PERSPEKTIVER	3
GANGEN I OPPGAVEN	5
BAKGRUNN	5
<i>Utdrag fra menneskesmuglingens historie</i>	5
<i>Framveksten av en asylsøking-menneskesmugling-neksus.</i>	9
<i>Hvor sterk sammenheng?</i>	11
<i>Asylsøking i Norge</i>	13
<i>En ny menneskesmugling i en ny innvandring?</i>	14
2 METODE	16
<i>Min bakgrunn, mine fordommer og forforståelser.</i>	16
INNSMUGLING AV KVALITATIVE DATA	17
<i>Intervjuer med reisende.</i>	17
<i>Kontakt, samtaler og intervjuer med profesjonspersoner.</i>	22
<i>Dokumentanalyse og litteraturstudie</i>	23
ANALYSE, TOLKNING OG RAPPORTSKRIVING	24
3 REISEN TIL NORGE	26
”I HAD A BETTER LIFE IN MY LAND. MY FAMILY WAS NOT POOR PEOPLE” – BAKGRUNNEN FOR REISEN	26
<i>Push-effekter og uholdbare situasjoner</i>	27
<i>Pull-effekter og spørsmålet om hvor hen</i>	28
”DU TREFFER DEM I KAFEER OG SÅNT. DET ER LETT.” – KONTAKT MED SMUGLERE	30
”DET BLE KAOTISK” - RUTER OG OPPHOLD PÅ VEIEN TIL NORGE	35
<i>Hurtige alt-i-ett-reiser fra hjemland til Norge</i>	35
<i>Alt-i-ett-reiser, brudd og reorganiseringer</i>	36

<i>Selvorganisering og på drift i Europa</i>	37
”HE JUST DISAPPEARED ON THE AIRPORT” - ANKOMST OG OPPHOLD I NORGE	39
MENNESKESMUGLINGENS ROLLE I ASYLMIGRASJONEN	40
<i>Kontroll eller fasilitering?</i>	41
<i>Kostbar mobilitet og ønsket kriminalitet</i>	42
4 OPPLEVELSER AV UTSATTHET	46
”HELE TIDEN RISIKERER MAN LIVET. VET IKKE OM MAN OVERLEVER” – PÅ VEIEN SOM MENNESKELIG SMUGLERGODS.....	46
<i>Dødsangst på havet</i>	47
<i>Med barn over grensen</i>	49
ANOMI I OMONIA: SMUGLEREN SOM TRUSSEL	50
<i>”Dem bare får pengene og så kaster dem folk av”</i>	50
<i>Kvinnens frykt</i>	51
“I WAS WORRIED THAT EVEN IF I CAME TO EUROPE, LIFE WOULDN’T BE EASY” - ILLEGAL REISE OG USIKKERHET	54
<i>Hvordan vil det ende?</i>	54
<i>Ankomster og oppbrudd</i>	55
PÅKJENNINGER OG FARER I MØTER MED KONTROLLEN	56
<i>Former for kontroll og vold</i>	56
<i>Asyl?</i>	58
ANSVAR FOR UTSATTHET OG MOBILITETENS BLODIGE PRISER	61
5 MENNESKESMUGLEREN: GOD HJELPER ELLER OND PROFITØR?	65
DE REISENDES SYN: MENNESKESMUGLING SETT NEDENFRA.....	67
<i>Kriminelle og luringer</i>	67
<i>Forretningsmenn og hjelpere</i>	69
<i>Snille og slemme ”smuglermann”</i>	72
<i>Ambivalens og likegyldighet</i>	74
KONTROLLAPPARAT OG HJELPEORGANISASJONERS SYN: MENNESKESMUGLING SETT OVENFRA.....	78
<i>Kjeltringer</i>	78
<i>Slekt og gode hjelpere?</i>	79
<i>Kynisk profitør – ” They just try to snatch money from others”</i>	80
SMUGLERNES SYN: MENNESKESMUGLING SETT INNENFRA	82
<i>Arbeid i en stolt yrkestradisjon</i>	82
<i>”At a price of course” – Arbeid i en moderne servicenæring</i>	84
<i>”Jag är en moralisk smuglare” - Den gode hjelperen</i>	85
SPILL OG SPENNING	90
HELTER OG MONSTRE PÅ RIKSHVELVINGEN.....	92
6 MENNESKESMUGLINGENS ORGANISERING OG ØKONOMI	95

TRANSNASJONALE KRIMINELLE ORGANISASJONER ELLER "COTTAGE INDUSTRY" OG FAMILIEFORETNING?	96
<i>Erfaringer fra feltet</i>	97
<i>Forsøk på en syntese</i>	100
FORRETNINGSFORETAGENDE OG BEKJENTE I ET FLERFOLDIG MARKED ..	101
<i>Reisende som produkter eller "handlende"?</i>	102
<i>Ett marked?</i>	102
<i>Prisnivå og profitt</i>	103
ET ONDT MARKED?	105
<i>Begrensede strategier i et usikkert marked</i>	106
<i>Mulighet for tillit?</i>	108
7 KRIMINALISERING OG STRAFFEFORFØLGELSE.....	112
"A CRIME CRYING OUT FOR JUSTICE" – KONTROLLBILDER I UTFORMING	112
MELLOM OFFER, FORBRYTER OG INFORMANT: DEN FLERTYDIGE ASYLSØKEREN I POLITIETS ARBEID	117
<i>Offer</i>	118
<i>Forbryter</i>	119
<i>Informant</i>	122
STRAFFESAKER OG DOMSTOLSBEHANDLING	124
<i>Omfanget av straffesaker</i>	124
<i>Praksis ved domstolene</i>	126
EFFEKTER OG FUNKSJONER AV KONTROLLEN	128
<i>Bekjempelse eller beskyttelse?</i>	128
<i>Kriminalitetsbekjempelse som kontroll med marginaliserte grupper</i>	131
<i>Bekjempelse av menneskesmugling som symbolpolitikk og ritual</i>	133
8 AVSLUTNING	135
PÅ TIDE Å SMUGLE MIGRANTENE UT AV KRIMINOLOGIEN?	135
KILDER	138
MONOGRAFIER OG SIGNERT LITTERATUR	138
NYHETSARTIKLER OG INFORMASJONSSKRIV	146
OFFENTLIGE DOKUMENT OG STATISTIKK	147
VEDLEGG	149
GRAFER OG DIAGRAM OVER ASYLSØKING I NORGE	150
KART OVER DØDSFALL	151
LOVKLAUSULER I UTLENDINGSLOVEN SOM RAMMER MENNESKESMUGLING	152
ANMELDELSER OG DOMMER FOR MENNESKESMUGLING	154
INFORMASJONSSKRIV TIL ASYLSØKERE	155
INFORMASJONSSKRIV TIL POLITIET (ANDRE PROFESJONER)	157
INTERVJUGUIDE FOR ASYLSØKERE	159
INTERVJUGUIDE FOR ANSATTE I POLITI (ANDRE PROFESJONER)	161

TAKK

Først av alt vil jeg rette en takk til alle som har delt sine erfaringer fra reisen til Norge med meg. Møtene med deres åpenhet og engasjement har vært en egen drivkraft i arbeidet.

En stor takk går også til alle de ansatte i myndighetsinstanser og jeg har vært i kontakt med: Kripos, Oslo pd, POD, UDI, Riksadvokatembetet. Dere er veldig mange og har alle vært utrolig hjelpsomme og utholdende med en halvbakt forsker som ville forstå noe han fra starten ikke helt visste hva var. Det samme gjelder alle organisasjoner og deres medarbeidere som har hjulpet meg: SEIF, NOAS, Foreningen For Etiopiske Asylsøkere I Norge. Spesielt står jeg i gjeld til de organisasjonsansatte og privatpersoner som hjalp meg å komme i kontakt med personer som ville dele historien sin.

Veileder Guri har vært uvurderlige som pådriver gjennom hele prosessen, med gode råd under feltarbeidet og med språkvask, innspill og kommentarer til manuset. Takk også til alle på Instituttet for kriminologi og rettsosiologi: Per Ole, Katja og andre som har gitt tips og kommentarer til prosjektet, Vibeke og Tatanja på biblioteket, Turid for lesesalen og Mahad for pc-en. Takk også til med- og motstudenter som har backet og angstet meg og laget et ypperlig arbeidsmiljø. Takk til bror Johannes for hjelp med (forsknings)designen. Og takk til pappa Petter for rettingen av den aller siste skolestilen min.

Ikke minst takk til familie: pappa, mamma, Carina, Giti, Johannes, bestemor Ulla, kjæreste Renate og alle venner som har støttet meg i hverdagen og i arbeidet. Uten dere hadde *ingen ting* vært mulig.

Oslo, mai, 2008

Sigmund Book Mohn

1 INNLEDNING

OM Å SMUGLE MIGRANTER INN I KRIMINOLOGIEN

I sin bok om globalisering i kriminologien foreslår Aas: "If sociological inquiry is ... turning its attention to the various aspects of global mobilities, the task of criminology may be to look at the underside of these mobilities – global immobilization strategies, such as border controls, prisons and detention centres" (2007: s.21). Migrasjon, som en del av den globale mobiliteten, er ikke et nytt tema i kriminologien, men har ofte fokusert på situasjonen til de som allerede er migrert og deres relasjon til kriminalitet i det nye landet. Mens fokuset etter hvert også har blitt rettet mot kontrollen av selve innvandringen, har også en annen side av migrasjonen tvunget seg inn i kriminologiens arbeidsfelt, bastardbarnet av migrasjonen og dens kontroll: *Menneskesmugling*. Bredt definert kan menneskesmugling bety *enhver handling hvorved en migrant blir hjulpet til å krysse en internasjonal grense der denne krysning ikke er godkjent av de berørte stater, verken eksplisitt eller implisitt*.¹ Fenomenet har det siste tiåret fått massiv oppmerksomhet innen politikk, forskning og media og organisasjonsliv, men først og fremst i sammenheng med såkalt *menneskehandel*, som vanligvis referer til transportering av personer i den hensikt å utnytte deres arbeidskraft eller kropp². Dette fokuset har igjen i stor grad endt opp med å handle om utlendinger i prostitusjon, altså litt tilbake til det tradisjonelle kriminologiske sporet.

¹ En noe omarbeidet (for å også innlemme *utsmugling*) oversettelse av Doomerniks definisjon (i Liempt og Doomernik 2006: s.166).

² Menneskehandel ses ofte som en kombinasjon av bestemte 1) handlinger 2)midler og 3) motiv. Begrepet defineres av FN (2000: artikkel 3) som "rekruttering, transport, overføring, husing eller mottak av personer, ved hjelp av trusler om bruk av vold eller bruk av vold eller andre former for tvang, av bortføring, av bedrageri, av forledelse, av misbruk av myndighet eller av sårbar stilling eller av å gi eller å motta betaling eller fordeler for å oppnå samtykke fra en person som har kontroll over en annen person, med sikte på utnyttning. Utnyttning skal som et minimum omfatte utnyttning av andres prostitusjon eller andre former for seksuell utnyttning, tvangsarbeid eller tvangstjenester, slaveri eller slaverilignende praksis, trelldom eller fjerning av organer". Menneskehandel betyr

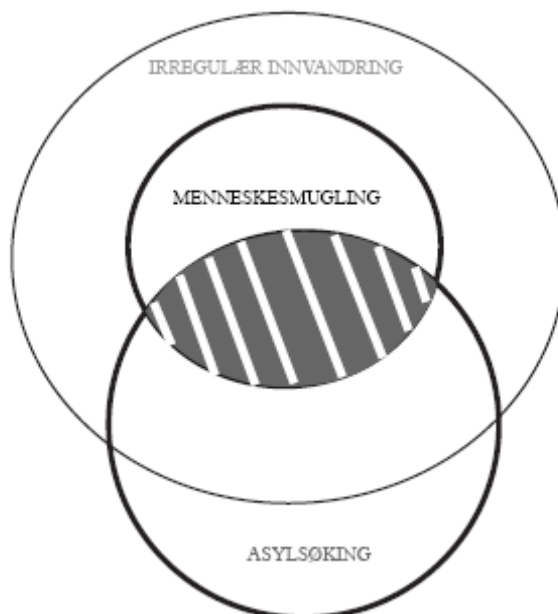
I denne oppgaven vil jeg derfor rette lyset mot selve menneskesmuglingen, og jeg vil ta utgangspunkt i reisende som benytter menneskesmuglere for å komme til Norge og deretter søker om asyl. Selv om det har vokst fram en betydelig internasjonal forskningslitteratur på fenomenet de senere årene, er det så godt som urørt i norsk og nordisk sammenheng. Det møtet det utgjør mellom strafferettslig kontroll, innvandring og menneskerettighetsspørsmål, mener jeg ikke bare viser til et påtrengende kriminologisk spørsmål, men gjør det også til et tema som er av interesse for så vel politisk, rettslig, samfunnsvitenskapelig og filosofisk som sosialt arbeid.

Personer som søker om asyl utgjør bare en liten del av den totale innvandringen til Norge (UDI, 2007a). Men det er en gruppe med en spesiell relasjon til menneskesmugling. Asylsøking er en lovfestet og konvensjonsfestet rettighet personer som uanmeldt ankommer et land, har til å søke om flyktningstatus, uansett hvordan innreisen ble gjort.³ *Asylmigrasjon* oppstår når mennesker migrerer med et formål om eller med en konsekvens i å søke asyl i et annet land (Borjas og Crisp, 2005). Mens asylmigranter i prinsippet kan ha reist lovlig, er det mange som ikke har muligheten til dette, blant annet på grunn av inn- og utvandringsbestemmelser. Disse personene betegnes ofte som "ulovlige" eller "irregulære" innvandrere⁴. Der det i tillegg er vanskelig å reise ulovlig på egen hånd, benytter de irregulært reisende seg av assistansen til personer og grupper med den nødvendige kunnskapen og ferdigheten, personer som kan "smugle" dem. Forholdet mellom irregulær innvandring, menneskesmugling og asylsøking har jeg valgt å framstille som i figuren under. De tre sirklene representerer de tre fenomenene og deres overlapping. Irregulær innvandring kan foregå med eller uten hjelp menneskesmuglere. Og asylsøking *kan* foregå regulært (ved for eksempel et turist- eller studentvisum) så vel som irregulært. I denne oppgaven vil fokuset imidlertid ligge på det skraverte feltet, der asylmigrasjon møter menneskesmugling.

altså ikke ulovlig grensekryssing. Fasilitering av ulovlig innreise og tvangslignende utnytting av mennesker passer som fot i hose, og er et skille først og fremst i betrakterens øyne, påpeker noen kommentatorer med god rett (se Martin og Miller, 2000). Jeg vil likevel påstå at det er en viktig analytisk avgrensning. Det er to fenomener som – i likhet med fot og hose – også kan opptre separat. Se Carling (2005) eller Skilbrei m.fl. (2006) for sammenhengen mellom menneskehandel og menneskesmugling. For eksempler på menneskehandel uten element av menneskesmugling, se Skilbrei og Polyakova (2006).

³ Hvis ikke asyl innvilges, det vil si at søkeren anerkjennes som flyktning (definert som en person individuelt forfulgt på bakgrunn av rase, religion, nasjonalitet, sosial gruppetilhørighet eller politisk oppfatning), kan det innvilges opphold på bakgrunn av annen beskyttelsesgrunn eller av humanitære grunner. (www.udi.no)

⁴ "Irregulær innvandring" vil her bety ureglementert grensekryssing og ferdsel. Begrepet brukes i mange tilfeller også om ulovlig opphold i et land (for en diskusjon, se Gosh, 1998). Mens noen asylmigranter oppholder seg i et land ulovlig før og/eller etter asylsøking, er oppholdet deres lovlig under søknadsprosessen. Jeg vil altså ta for meg ulovligheten i reisen, ikke i oppholdet.



Overlappingen av de tre fenomenene kan rettferdiggjøre en rekke ulike betegnelser av de personene det her er snakk om. Betegnelsen ”asylsøker” retter fokus mot deres formelle status i oppholdslandet i vente på et vedtak, men beskriver ikke den situasjonen de er i i forkant. ”Smuglede” beskriver også situasjonen til disse personene, men legger til grunn at de blir smuglet hele veien til Norge. Ikke heller er personene i seg selv ”ulovlige innvandrere”. Jeg vil i stedet bare bruke betegnelsen ”reisende”, ikke i betydningen nomadisk (som det reisende roma-folket), men for å betegne den situasjonen som er utgangspunktet for mitt tema: migrasjon, vandring eller flytting.

PROBLEMSTILLING OG PERSPEKTIVER

Menneskesmugling kan i den vide definisjonen lagt til grunn her forstås som all hjelp til å reise irregulært. Alt fra finansiering av reisen til flyselskapene som transporterer personer med falske papirer, kan ses som en del av virksomheten. Selv om jeg vil holde på en slik åpen definisjon, vil jeg i denne oppgaven likevel fokusere på de formene for slik hjelp som har blitt objekt for strafferettslig kontroll fra statsmyndighetenes side. Kriminalisering er en mangesidet prosess, men kan forstås som en form for manifestering av et fenomen som ondskap, som en enighet om at en handling er ond og forkastelig. Ifølge dagens engelske ordbøker vil “crime” ofte forstås som ”an evil or injurious act; an offence, a sin”⁵. På 1400-tallet ble ”evil” ifølge samme kilde forstått som ”the overstepping of proper limits” (Hagtvet,

⁵ Oxford English Dictionary: www.oed.com

2008: s.22). Og i menneskesmuglingen flyter kanskje de moralske og nasjonale grenser sammen. I dag blir spesielt de som tar betalt for å assistere grensekryssing, fordømt som onde, når de anses å ødelegge for statens integritet og i mange tilfeller utsette de reisende for farer og utnytter dem ved å avkreve store summer penger. Men en handling definert som å hjelpe noen med å reise har også en positiv konnotasjon (selv i straffelovgivningen blir ordet *hjelp* brukt om menneskesmugling, se vedlegg 3). Hjelp kan bety bistand og redning fra nød og ulykke. Så hvordan kan en som hjelper, være ond? Målet mitt i denne rapporten er å åpne dette fenomenet for flere forståelser ved å ta utgangspunkt i hva det innebærer for reisende å oppleve menneskesmuglingen på kroppen. En hovedproblemstilling vil derfor være: *hvordan foregår smugling av asylmigranter og hvordan oppleves og forstås dette av de ulike involverte i feltet for menneskesmugling og dens kontroll?*

For å svare på dette spørsmålet vil jeg i oppgaven bruke mine egne data samlet inn fra intervjuer, litteratur og offentlige dokument. Arbeidet med innsamling og behandling av disse dataene vil bli redegjort for i neste kapittel. Dataene vil gjennom oppgaven bli belyst med relevante teorier og begreper fra hovedsakelig kriminologi, sosiologi og migrasjonsstudier, og bli sammenlignet med internasjonal forskning gjort på menneskesmugling. Jeg vil ikke bruke noen eksplisitt teoretisk forståelsesramme i framstillingen, men to hovedperspektiver vil danne en grunn for diskusjon. Det ene er hentet fra Kosers (2001) inndeling i menneskesmugling som bestående av både et *migrasjonsspørsmål* og et aspekt av *sårbarhet* for de reisende. Menneskesmugling kan i dette perspektivet sees som et paradoks ved å være både et gode og et onde for de som reiser. Hjelp til mobilitet, som samtidig foregår i rammer som utsetter de reisende for farer og usikkerhet. I tillegg vil jeg se menneskesmuglingen i et relasjonelt perspektiv, blant annet tatt opp av Lea (2002, 1992), der ulike aktørers samspill ses som gjensidig avhengige deler av handlinger og reaksjoner. *Statsapparat, reisende og menneskesmuglere* interreagerer og påvirker de andres handlinger og situasjon, som igjen reagerer med nye handlinger.⁶ Det er viktig å se dette samspillet i en helhet for å forstå den sosiale virkeligheten menneskesmuglingsfeltet utgjør. Forskningsspørsmål som blir stilt ut i fra disse hovedperspektivene, inkluderer:

- Hva slags rolle spiller menneskesmuglere i asylmigranternes reise?

⁶ Lea (2002) trekker også inn *offentligheten* som en fjerde part i et *kriminalitetens kvadret*, et forsøk på å konseptualisere aktører i et felt for *kriminalitetskontrollens sosiale relasjoner*. Jeg bruker i denne tradisjonen en forståelse av kriminaliteten og kriminalitetskontrollen som gjensidig konstituerende. Offentligheten vil imidlertid ikke bli trukket inn i større grad i denne oppgaven. Dette er gjort delvis av plasshensyn og delvis da offentligheten generelt har en noe perifer og kun indirekte rolle i menneskesmuglingen.

- Hva slags former for utsatthet opplever de reisende som har benyttet seg av menneskesmuglere?
- Hva slags bilder av menneskesmuglerne portretterer ulike involverte i menneskesmuglingsfeltet?
- Hvordan er menneskesmuglingsvirksomheten organisert, og hva slags konsekvenser har det for de reisende?
- Hvordan tar straffeforfølgelsen av menneskesmugling form, og hva slags effekter har det?

GANGEN I OPPGAVEN

Etter en kortfattet framstilling av bakgrunnen for relasjonen mellom asylsøkere og menneskesmugling, vil jeg i kapittel 2 ta for meg forskningsdesignen og datainnsamlingen bak denne rapporten. De neste kapitlene, 3 og 4 vil utdype migrasjonsprosessen til de reisende og de opplevelsene de har underveies. Kapittel 5 tar så for seg forståelsen av menneskesmuglerne, og kapittel 6 denne illegale virksomhetens organisering og økonomiske aspekt. I kapittel 7 forsøker jeg så å beskrive og diskutere den strafferettslige kontrollen rettet mot menneskesmugling, før jeg i siste kapittel kommer med noen korte avsluttende kommentarer.

BAKGRUNN

Utdrag fra menneskesmuglingens historie

Menneskesmuglingen har sin plass i møtet mellom migrasjonshistorie og de stengte grensers historie.⁷ Til ulike kontrollformer og ulike migrasjonsformer oppstår ulike former for menneskesmugling. I hver historisk form blir de gitt forskjellig mening av sin samtid, og ikke minst i ettertiden. For å åpne forståelsen for dagens menneskesmugling kan det derfor være en givende øvelse å se på noen av de formene som har forekommet tidligere.

⁷ Smugling av personer foregår også i andre situasjoner enn der personer flytter fra et land til et annet. For eksempel må spioner eller andre aktører som vil bevege seg uregistrert eller mot staters vilje over nasjonalgrenser få hjelp av ulik aktører. Personer som må krysse grenser fordi de vil besøke familie eller gjøre andre ærender kan også bruke menneskesmuglere. I denne oppgaven er fokuset likevel på smugling av migranter.

En viktig konfrontasjon mellom migrasjonen og dens kontroll, fant sted i mellomkrigstidens Europa. Etter at Hitler kom til makten i 1933, møtte en tydelig artikulert fremmedfrykt og oppblomstrende proteksjonisme jødernes flukt fra Tyskland Europa på 30-tallet. Frykten var å bli "en av Europas søppelkasser" (Kolsrud, 1990: s.12). Restriktive føringer for norsk flyktningpolitikk, så vel med tanke på innreise- som oppholdstillatelse, ble lagt i praksisen i dette første møtet Norge hadde med "spontane" asylsøkende, (Skjøsberg, 1981).

'Han er ikke spesielt forfulgt, bortsett fra at han er jøde' skrev en av funksjonærene om en tysk jøde som Sentralpasskontoret hadde avvist. 'Det er dette at de *ikke* er politiske flyktninger som gjør saken så tvilsom'. (Johansen, 1984: s.123)

At de var forfulgt, er hevet over enhver tvil sett med dagens øyne. Men som Johansen (1984, 2006₁) har vist, var synet på jødene i denne perioden tydelig preget av rasistiske stereotyper som kriminelle, økonomiske profitører og en politisk revolusjonær trussel. De ble altså ikke nødvendigvis *oppfattet* som asyltrevende, men heller som inntrengere. Sigøynerne var et annet folkeslag som flyktet fra Tyskland, men ble møtt med stengte dører i Norge, selv i tilfeller der de hadde norske pass (Johansen, 2006₂). Det er disse mellomkrigstidens "uekte" flyktninger som ligger bak den illegale innvandringen i denne perioden. Og det er i disse årene, helt oppunder krigens utbrudd, at menneskesmuglingen for første gang blir sett som kriminalitet relatert til kontrollen med flyktninger i Norge:

Norske myndigheter satte også mer inn på å stanse illegal innvandring – selv om embetsmennene visste at mange av flyktningene var uten pass. Sentralpasskontoret og Oslo-politiet mente at illegale flyktninger kun burde få bli i landet, dersom de anga nordmenn som hadde hjulpet dem over grensen. (Johansen, 1984: s.119)

Blant annet besto disse hjelperne av den kommunistiske organisasjonen Røde Hjelp, som i forbindelse med skjuling av flyktninger var i politiets søkelys (Skjøsberg, 1981: s.60).

En mer utbrodert beskrivelse av menneskesmuglere finner jeg i et annet sammenstøt mellom innvandring og kontroll i 20-tallets USA, dit europeiske migranter forsøkte å slippe inn. I sin utredning av "innvandringsproblemet" og USAs nye innvandringsbestemmelser av 1924, siterer Stockwell en rapport fra Innvandringskommisæreren:

Stimulated by conditions existing in their own countries, and encouraged by unscrupulous persons who sought to reap financial reward from their undertakings, they were easily influenced to adopt the "back door," which to them presented a ready, albeit an expensive,

means of effecting entry to the land of their ambitions. When "rum-running" across the land boundaries ceased to be as profitable as in previous years, owing to the competition from so-called "rum row," it was only a short shift . . . from smuggling in of liquors to illegal transportation of aliens. So profitable did the business become that there is reason to believe that some of the organizations are international in their scope, and that their tendrils reach out and embrace practically all of the European countries, with agents scattered throughout the United States. (fra Stockwell, 1927: s. 751)

Stockwell refererer videre til tidvis militante forhold, jakt, kamp og mannefall i forsvaret mot denne transnasjonale smuglertrusselen

En annen omtale av spritsmuglere som kombinerer med menneskesmugling får man i journalisten Pinnocks (1938) beskrivelser av "the human contraband" fra mellomkrigstidens Europa. En episode der russiske aristokrater flyktende fra revolusjonen blir smuglet til Finland, er ifølge forfatteren ikke et enkelttilfelle:

The 'human contraband' traffic, in which Vourinen was interested as a background activity to his more normal liquor-running operations, is an aspect of modern smuggling in which contrabandists of many European countries have regularly been engaged during the last twenty years.

In those areas of the Continent where political persecution prevails and men need to move secretly over frontiers in order to pursue their ideals of liberty, smugglers whose everyday works lies in the running of tobacco, spirits, and other highly dutied goods, earn a very valuable extra income by acting as guides over the frontiers for people who wish to enter or leave a country by the 'back-door'. (Pinnock, 1938, s. 89)

Pinnock, som skriver fra smuglernes ståsted – og ikke sjelden lar sin beundring for smuglerfolket skinne igjennom – mener måten de bedriver smugling av mennesker viser "the unexpectedly high professional morality that is a feature of the smuggling world" (1938, s. 90).

Etter mellomkrigstidens innsmugling av jøder til Norge, får trafikken en annen retning og dimensjon under krigen: Ut av landet, til England, men først og fremst Sverige. Disse smugleroperasjonene har man meget utfyllende beskrivelser av (se Ulstein 1974ab; Sigurdsson, 1973/1949; Fontander, 1979). De var sentralisert og innebefattet flere ledd og avdelinger som tok seg av de ulike momentene. Falske pass ble trykket, og både lastebiler og normal togtrafikk ble tatt i bruk for å sende folk opp mot hyttene ved de ulike rutene som gikk

gjennom skogen til Sverige. I denne siste etappen geleidet ”losene” de reisende fram til grensen, der svensk grensepersonell etter hvert tok i mot dem.

I begynnelsen var det motstandsfolk og jøder, men etter hvert også mange andre. Fontander forteller om en byråkrat ansvarlig for intervjuer av 5000 flyktninger. Han anslår at omtrent åtte prosent (sic!) kunne antas å være tvunget til å flykte. De fleste andre hadde gode grunner for å dra fra et vanskelig liv i Norge, mener han. Men det nevnes også eksempler på personer som dro fordi de ”var trötta på kjärringen der hemma” (Fontander 1979: s.200). En ansatt ved den norske Sverigeadministrasjonen forteller lignende:

- Det var ju inte alltid Guds bästa barn som kom över med flyktingarna. En ganska stor andel hade inga som helst politiska motiv för at ge sig til Sverige. Det var i stället rent materiella fördelar det handlade om. De kriminelt belastade och arbetsskygga gav oss nog så stora problem. (fra Fontander, 1979: s.202)

Selv om det fantes negative holdninger blant befolkning og politikere i Sverige, ble ingen nektet innreise. Den repressive kontroll mot trafikken rettes derimot inn fra den tyske okkupasjonsmakt, dens norske håndlangere og Gestapo. Smugleroperasjonene var koordinert av motstandsbevegelsen av de forskjellige motstansorganisasjoner og var sannsynligvis det mest omfattende arbeidet disse utrettet (Ulstein, 1974b). Losingen hadde og har fremdeles et heroisk skjær over seg, og var i stor grad ideelt drevet. Men i beskrivelsene til Sigurdssøn (1973/1949) kommer det ikke bare fram hvordan guider og transportører ble kompensert for sitt arbeid med denne smuglingen. Lokale gårdeiere forhandlet også om å selge rutene sine til høystbydende av de ulike organisasjonene. Trass i idealisme og offervilje, var det altså også snakk om å klare seg økonomisk, og kanskje tjene en slant på personer som uansett ikke trengte pengene lenger. Det kom også enkeltrapper om uhederlige smuglere, først og fremst loser, som ranet eller forlot de reisende i villmarken. Ved et tilfelle skal et velstående jødisk par ha betalt 30 000, i 1940-talls kroner (Fontander, 1979).

En samtidig parallell finner man i smuglingen av jøder fra Danmark til Sverige. Det var her også snakk om ulike idealistiske organiseringer. Betaling til fiskere for den risikofylte overfarten ble likevel etter hvert obligatorisk. Betalingen lå på rundt 1000 kroner men det skal ha forekommet betalinger opp til 4-5000 – tilsvarende ca 100 000 i dag (Petersen, 1999). Til disse historiene hører også veldokumenterte idealistiske smugleroperasjoner utført av Schindler, Wallenberg, Fry, Foley og Winton (Morrison og Crosland, 2000: s.55). Dette var

personer innen diplomati, etterretning og næringsliv, som i kraft av sitt virke hjalp jøder ut av Tysklands Europa på ulovlig vis.

I etterkrigstiden oppstod menneskesmugling relatert til øststatenes kontroll av emigrasjon, og opprettelsen av Berlinmuren i 1961. Forspillet til opprettelsen var en illegal utvandring via Berlin, av først og fremst unge østtyskere med utdanning. Situasjonen holdt på å skape økonomisk kollaps i DDR.⁸ Emigrasjonen ble imidlertid så godt som totalt stoppet med opprettelsen av muren. Det ble ikke registrert mer enn 5000 fluktforsøk og selv om dødsfallene var dramatiske, ble det ”bare” 239 i løpet av murens 28 år.⁹ De intrikate smugleroperasjonene bak fluktforsøkene var ikke nødvendigvis politisk motiverte, men kunne ha bakgrunn i familie og venner som var splittet (Aftenposten, 7.11.2004). Men med den politiske situasjonen ble ikke bare de flyktende å betrakte som politiske flyktninger, men smuglerne ble også helter og motstandere av Sovjetregimet, som på sin side kriminaliserte slik aktivitet. Knappt 30 år etter murens fall er situasjonen på mange måter snudd på hodet.

Framveksten av en asyløking-menneskesmugling-neksus.

For å gå litt dypere inn i konteksten til dagens menneskesmuglings situasjon, vil jeg her gå tilbake til flyktnings situasjonen på 50-tallet. Med forenklingens tveeggede sverd kan utviklingen i møtet mellom flyktningepolitikk og flyktningstrømmer i etterkrigstidens Vest-Europa¹⁰ deles inn i tre hovedfaser (Castles og Loughna, 2005; Koser, 2001). Innvandringspolitikken i Norge og Vest-Europa blir i denne perioden sterkt preget av myndighetenes skille mellom flyktninger på den ene siden og arbeidsinnvandrere (eller økonomiske migranter) på den andre siden.

Den første fasen, fra krigens slutt og fram til 70-tallet, karakteriseres av at ulike migrasjonsgrupper først og fremst får opphold som ”arbeidsmigranter”, eller ”gjeste-arbeidere” (Castles og Loughna, 2005). Etter 2. verdenskrig var det 40 millioner fordrevne personer i Europa. De fleste reiste etter hvert tilbake til hjemlandet, men mange hadde både politiske og økonomiske grunner for ikke å ville returnere til Stalinist-regimer. Mange i UNHCRs leire ble godtatt som kvoteflyktninger på grunn av behov for arbeidskraft. Flere

⁸ http://no.wikipedia.org/wiki/Berlinmuren#Masseflukt_fra_DDR

⁹ www.die-berliner-mauer.de/en/fakten.html

¹⁰ Med Vest-Europa menes ”vestblokken” under den kalde krigen, først de nordvestlige landene og senere EF, EU og Schengenlandene – et område som altså utvikler seg østover og sørover, senest med inkorporering av tidligere ”østblokk”-land.

migranter kom fra land med totalitære regimer i Sør-Europa, av både økonomiske og politiske grunner. I Vest-Europa fikk de opphold som arbeidsinnvandrere, på grunn av behovet for arbeidskraft. Dermed ble også ”arbeidsinnvandrerne” fra Sør enkle å skille fra kvoteflyktninger omplassert gjennom UNCHR, og det begrensede antallet ”politiske” asylsøkere som slapp gjennom jernteppet i Øst, først og fremst i Praha 1969 og Ungarn 1956 (Castles og Miller, 2003). Bifurkasjonen mellom de to oppholdskategoriene sto derfor som tydelige og utfordret.

Den andre fasen, som innledes i overgangen til 70-tallet og varer omtrent et tiår, karakteriseres ved at migranter med blandede motiv begynner å søke asyl for å få opphold (Castles og Loughna 2005; Koser 2001).¹¹ Stans i rekruttering av arbeidsmigranter til Vest-Europa gjør at de tidligere ”arbeidsmigrantene” må vende seg mot asylsøking og familiegjenforening som eneste gjenstående formelle innvandringskanal. I denne fasen får også Vest-Europa nye emigrasjonsland i Sør; I Afrika, Latin-Amerika og Sør-Asia skaper post-kolonielle kriger og totalitære regimer nye typer flyktninger som ikke passer inn i flyktningdefinisjonen fundert i 2. verdenskrig og den kalde krigen (Castles og Miller, 2003).¹² Det fører til at trass i store individuelle ulikeheter landene i mellom, øker asylsøknadene jevnt over hele Europa. At asylsøknad gjenstår som den eneste kanalen for også økonomiske migranter, viser imidlertid ikke at de asylsøkende ikke hadde grunnlag for beskyttelse. Poenget er slik Castles og Loughna viser, at ”arbeidsinnvandrerne” allerede var en sammenblandet gruppe av politiske og økonomiske migranter, splittede familier og personer med sammenblandede motiver (Castles og Loughna, 2005). Dette peker på skillet mellom arbeidsinnvandrer og asylsøker som en karakteristikk ved innvandringspolitiske bestemmelser, et skille i betrakterens øyne, ikke i migrantenes situasjon (Fuglerud, 2001).

Den tredje fasen, fra midten av 80-tallet fram til i dag, kjennetegnes av asylsøkere som reiser irregulært (Castles og Loughna, 2005). Med økt asylmigrasjonen opp mot en topp på midten av 90-tallet med krigen på Balkan, får man i Vest-Europa en nærmest panikkartet reaksjon, med mobilisering av høyreekstreme partier og en generell skepsis til de stadig mer tallrike asylsøkerne omtalt som ”falske” flyktninger (Castles og Miller 2003; Koser 2001, Bø 2004). Det ble i denne perioden derfor innført en rekke restriksjoner for å begrense asylsøkere og

¹¹ For Norges del ikke forklarbart alene på økonomisk bakgrunn, da arbeidsinnvandringen fortsatte i like stor grad, men kun fra resten av Vest-Europa og USA. Det er først og fremst de som anses kulturelt annerledes som ekskluderes (Bø, 2004, Larsen, 2001).

¹² Det er opprettet nyere flyktningkonvensjoner som også innlemmer personer på flukt fra uindividuell vold og krig, i både Latin-Amerika (Cartagena-deklarasjon fra 1984) og Afrika (OAU-konvensjonen fra 1969) uten at disse definisjonene har blitt akseptert i Vest-Europa (Castles og Miller, 2003).

andre reisende fra fattige ”flyktningproduserende” land. ”Fortress Europe” innebærer blant annet strengere kontrollerte og til tider militariserte yttergrenser. I tillegg er det innført visumkrav for de flyktningproduserende landene og bøtesanksjonering mot flyselskaper som ikke kontrollerer de reisende for gyldige innreisedokumenter (se Bø, 2004). Videre har selve asylsøknadsprosedyren blitt reformert, med blant annet strengere krav for å oppnå flyktningstatus, og avslag på søknader fra personer som har oppholdt seg i andre ”trygge” land. Dette er bare noen av de mest sentrale tiltakene.

Such restrictive measures – rather than real improvements in human rights – are the main reason why the number of officially recognized refugees worldwide has fallen since 1995. The refugee regime of the rich countries of the North has been fundamentally transformed over the last 20 years. It has shifted from a system designed to welcome Cold war refugees from East and to resettle them as permanent exiles in new homes, to a ‘non-entrée regime’, designed to exclude and control asylum seekers from the South. (Castles og Miller, 2003: s.107)

Mens Øst-Europa i større grad har blitt innlemmet i EUs arbeidsmarked, har asylmigrasjonen blitt global og stadig mer kompleks i geografi og form. Samtidig som antallet asylsøknader tydelig gikk ned som en følge av restriksjonene, begynte det igjen å stige på slutten av 90-tallet. Som et svar på kontrollen har asylmigranter begynt å reise som *irregulære innvandere* (Castles og Loughna, 2005). Og det er i den stadige økende kontrollen også med irregulær bevegelse, de fleste kommentatorer påpeker at man i Europa på nytt har sett framveksten av et behov for menneskesmuglere. Reisene krever en stadig større grad av organisering for å unngå kontrollen og slippe gjennom Europas lukkede porter, og det pekes på at dette foretakendet i økende grad blir utført av profesjonelle smuglere som tjener penger på denne virksomheten. (Bø, 2004; Castles og Loughna 2005; Cornelius og Tsuda, 2004; Koser 2001). Det har oppstått et marked for menneskesmuglere.

Hvor sterk sammenheng?

Sammenhengen mellom asylsøking og menneskesmugling er ikke bare teoretisk, men veldokumentert gjennom en rekke ulike studier. En nederlandsk studie viser at mens den mest utbredte uformelle kanalen for å skaffe inntreden i EU generelt er turistkanalen, er det for asylsøkere vanligst å benytte menneskesmuglere.¹³

¹³ Studien besto av to spørreundersøkelser med til sammen 300 respondenter som bodde uten lovlig opphold i Nederland. En fullstendig generaliserbarhet i forhold til populasjonen er likevel vanskelig, da tilfeldig utvalg

If we distinguish between the respondents who did or did not apply for asylum, a clear picture emerges about the use of human smugglers. It turns out that nine out of ten of those who applied for asylum used human smugglers, but only one out of eight of the non-asylum-seekers did. (Staring, 2004, s. 284)

Det er altså ikke bare slik at asylsøkere i stor grad bruker smuglere, de er også den gruppen irregulære migranter som i absolutt størst grad gjør det.¹⁴ Undersøkelsen er vel å merke gjort på asylsøkere som har fått avslag på søknaden. Basert på tall fra 1998 viser Morrison og Crosland (2001) på den andre siden til en korrelasjon mellom nasjonaliteten til asylsøkere som får opphold, og nasjonaliteten til personer som har blitt stoppet i grensekontroll sammen med en menneskesmugler. Forfatterne konkluderer med at "the main nationalities that are being smuggled and trafficked to Europe in order to claim asylum are those very same nationalities that are recognised as refugees by European countries themselves" (2001, s.25). En sammenligning med lignende tall fra 2003¹⁵, viser noen av de samme tendensene, spesielt for personer fra Kina og Russland: I tall over innsmuglede til Tyskland, har Kina fra å ligge på åttende plass i 1998, hoppet opp til første i 2003. Russland, som ikke var med blant de ti øverste i 1998, ligger i 2003 på en andreplass. Ser man så på statistikken for opprinnelsesland for asylsøkende, var verken Kina eller Russland blant de øverste ti i 1998, men ligger i 2003 henholdsvis på 3. (Kina) og 1. plass (Russland). To av landene som har steget lengst på topp-ti-listen over innsmuglede nasjonaliteter, har altså hoppet tilsvarende i listen over asylsøknader.

En studie av Efionayi-Mäder m.fl. skal ha vist at *alle* asylsøkere i Sveits hadde blitt smuglet (Doomernik og Kyle, 2004). I Kosers feltstudie på 32 iranske asylsøkere i Nederland, fortalte 29 stykker (90%) at de hadde benyttet menneskesmuglere (2001: s.63). Norsk politi anslår tilsvarende at 80% av asylsøkerne i Norge har blitt smuglet på hele eller deler av reisen.¹⁶

Men selv om tendensen er tydelig, er det ikke sagt at bare asylsøkere blir smuglet. Det er også et viktig poeng at asylmigranter er en vanskelig avklarbar gruppe. Kommentarer har pekt på at

ikke er mulig. Den første ble gjort med ulovlig oppholdende generelt, den andre med spesifikk fokus på å få med tidligere asylsøkende (Staring, 2004).

¹⁴ I en større spørreundersøkelse med innvandrere i Italia, sa bare 12 % av respondentene som vedgikk å ha reist inn ulovlig, at de hadde fått hjelp av profesjonelle smuglere (Herman, 2006: s.211).

¹⁵ Arrestasjonstall er hentet fra Tyskland (i Neske, 2006: s.129), asylsøkertall fra Verden i UNHCR (2005: s.40). Dette gir på ingen måte en bevisst sammenheng, men jeg mener det likevel peker på en tendens.

¹⁶ Anslaget, som skal være utarbeidet i samarbeid mellom Kripos og Utlendingspolitiet (UP), har aldri blitt redegjort for. Muligheten er at det er tall fra Interpol, som har operert med samme estimatet for irregulær migrasjon generelt (UNODC, 2006: s.13). Men i lys av undersøkelsene jeg har henvist til, kan det se ut til å i hvert fall være et anslag som samsvarer med dokumenterte erfaringer fra Europa.

illegalt reisende generelt oppholder seg ulovlig i Sør-Europa, men søker asyl i Nord-Europa, der kontrollen er strengere og mulighetene for asyl høyere (Doomernik og Kyle, 2004).

Asylsøking i Norge

De siste fire årene har antallet asylsøknader i Norge ligget på 5-8 000 i en utflating etter 2002 da det kom nesten 18 000 søknader.¹⁷ I 2004 mottok Norge drøyt 7 900 asylsøknader. I de påfølgende årene var tallet 5 400, 5 300 og 6 500. Med bakgrunn i estimatet til politiet ovenfor, kan man altså anta at mellom 4-7 000 personer som kommer til Norge hvert av disse årene og søkt asyl, har opplevd å benytte seg av menneskesmuglere i løpet av reisen.

Hvor kommer så disse personene fra? Ser man på nasjonaliteten til asylsøkerne, kommer de fra over hundre forskjellige land. De hyppigste nasjonalitetene utgjør imidlertid en relativ stor andel. I 2005 kom 52% fra Irak, Somalia, Russland (der en stor andel er fra Tsjetsjenia), Serbia og Montenegro eller Afghanistan. Dette har jevnt over vært de vanligste nasjonalitetene de siste 10 årene. I 2006 utgjorde de 10 største nasjonalitetene hele 71% av de søkende, og i 2007 utgjorde de 78%. I tillegg til de nevnte 5, var dette også personer fra Eritrea, Iran, Etiopia og Burundi, Sri Lanka og statløse personer (slik som palestinere).

I årene 2004-2007 ble det gitt opphold i henholdsvis 3 000, 2 500, 1 700 og 2 900 av de realitetsbehandlede asylsøknadene¹⁸. De landene flest asylsøkere kommer fra, utgjør også de nasjonalitetene som oftest får opphold. Det er dermed mulig å anta at de fleste som søker om asyl, ser det som en mulighet for å få opphold, i og med at situasjonen i hjemlandet er avgjørende. Og det er ingen ting som tyder på at de som får opphold, bruker menneskesmuglere i mindre utstrekning enn de som ikke får opphold. Rundt 2000 av personene som årlig ble ansett å ha behov for opphold av norske myndigheter, kan dermed antas ha benyttet seg av menneskesmuglere for å komme til Norge. Menneskesmuglingen kan anses å ha blitt en institusjon som ikke bare opprettholder asylsøkerantallet, men i praksis også opprettholder retten til asyl i Norge.

¹⁷ For asylstatistikk henviser jeg i dette kapittelet til tall fra UDIs statistikker for de respektive årene (UDI 2006, 2007a, 2007b, 2008). Se vedlegg 1 for grafisk fremstilling.

¹⁸ Henholdsvis 45%, 45%, 57% og 58% av UDIs vedtakene etter realitetsbehandling. Innvilgelse innebærer både politisk asyl, annen beskyttelse og opphold på humanitært grunnlag. UDIs realitetsbehandlede vedtak utgjør bare en del av alle søknader. De totale vedtakene innebærer også utsendelse på bakgrunn av Dublin-II, henleggelse og tilbaketrekning (til sammen om lag 30% av alle søknadene hvert år). Dublin-II saker blir realitetsbehandling i et annet land. I tillegg kommer opphold gitt til av UNE (500 opphold i 2006 og 1 600 i 2007)

En ny menneskesmugling i en ny innvandring?

Sett i forhold til historiske eksempler kan en spørre hva som kjennetegner dagens menneskesmuglingssituasjon. Et hovedelementet ligger i at de reisende blir smuglet *inn* i EU/Schengen og Norge i tillegg til der det er behov for å smugles *ut* fra hjemlandet. Dette skiller seg fra *utsmuglingen* av jøder og andre fra Naziokkuperte Europa, eller av personer som flyktet fra Sovjetkontrollerte Øst-Europa. Innsmugling var derimot et aspekt ved jødernes flukt til Norge på 30-tallet og Europeeres migrasjon til USA på 20-tallet. Utestengingen av jødene (og sigøynernes) fra Norge på 30-tallet har også likhetstrekk med dagens asylsøkere i måten de reisende ble oppfattet på som et uønsket element i Norge.

Dagens menneskesmugling kjennetegnes også av en sammenblanding av motiv blant de reisende som søker asyl i Norge. Dette kan ses i forhold til jødene og andre som flyktet for sine liv under 2. verdenskrig, som var en mer enhetlig gruppe på flukt fra en type politisk og rasistisk forfølgelse. Samtidig er det tydelig at til enhver tid har det vært blandede grunner til at folk har flyktet, også under krigen i Norge. Og jødene ble i forkant av krigen også *oppfattet* som økonomiske innvandrere, så vel som spioner og kriminelle. Ekskludering gjennom innvandringspolitikken av grupper ansett som skadelige for samfunnet er slik sett heller ikke noe historisk nytt, selv om gruppene har blitt andre og argumentene har forandret form (Kolsrud, 1990; Bø, 2004; Larsen, 2001). Kanskje passer det best å sitere vår første grunnlov: ”*Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget*”,¹⁹ selv om ikke lovparagrafene er like eksplisitte i dag. Skjønberg (1982) mener norsk flyktningepolitikks restriktive hovedlinje ble grunnlagt i den improviserte behandlingen av tyske flyktninger i på 30-tallet. Slik kan også innsmuglingen av jøder til Norge på 30-tallet ses som et forspill for dagens menneskesmuglingssituasjon.

Det er likevel viktig å understreke det særegne ved dagens situasjon. Ikke i selve fenomenet, men kompleksiteten og globaliteten. *The age of migration* har Castle og Miller (2003) kalt vår tid. De menneskene som kommer for å søke asyl, er i større grad enn tidligere en kompleks gruppe. Asylsøkende kommer fra en rekke forskjellige områder, reiser over større avstander og på bakgrunn av veldig ulike situasjoner. *The age of involuntary immobility* har Carling (2001) stilt som en alternativ beskrivelse til ideen om den store flyten av mennesker. Vår tid er ikke så eksepsjonell i folkevandringene (kun 3 % av jordas befolkning bor utenfor

¹⁹ § 2, siste passus, i Norges Grunnlov av 17. mai 1814:
http://www.stortinget.no/om_stortinget/lover_regler/grunnlov_1814.html

hjemlandet) som den er i politiseringen av innvandringen og forsøkene på å forhindre og kontrollere den. Kontrollen av innvandringen av asylsøkere er blitt mer kompleks, massiv og intrikat. Det trer fram en intensivering og kompleksifisering av historiske tendenser. Mens noen grupper stadig reiser mer og øker mulighetene for bevegelse, blir størstedelen av verdens befolkning utsatt for en streng mobilitetskontroll. Det er derfor Salt (2000) kan kommentere hvordan noen legger skylden for menneskesmuglingen på mangelen av kontroll, samtidig som andre ser den som resultatet av for mye kontroll. I vår tid møtes ekstrem mobilitet og ekstrem immobilitet. Menneskesmuglingen som et av mange resultat av denne konflikten blir i større grad et grunnleggende trekk ved asylmigrasjonen. Den blir mer kompleks i organisering og i avstandene de smuglede reiser. Om de grunnleggende forholdene ikke er så forskjellige fra 30-tallet, så er formen blitt mer omfattende.

2 METODE

Ut fra temaet og problemstillingen har det vært naturlig å ta i bruk en kvalitativ forskningsdesign. For det første: Ved å gjøre bruk av kvalitative, myke data, det vil si tekst, blir det mulig å gripe den mening som blir gitt til et fenomen. Den kvantitative forskningen tar sikte på å studere utbredelse og relasjoner mellom variabler, som i hvilke grad visse grupper benytter menneskesmuglere. Kvalitative studier er derimot egnet til å komme under huden på disse fenomenene, beskrive dem og forstå hva de innebærer for de involverte personene (Repstad, 1998). I tillegg egner kvalitativ metode seg til en åpen og eksplorerende forskningsdesign, der fasene av problemstilling, intervjuing, analyse, tolking og rapportskrivning går over i hverandre og vekselvirker gjennom hele prosessen (Thagaard, 2003: s.27). Hovedmaterialet ble til slutt bestående av semi-strukturerte intervjuer med personer som hadde reist ulovlig, samt et mindre antall intervjuer med ansatte innen myndigheter og asylsøkerorganisasjoner. I tillegg gjorde jeg bruk av relevante offentlige dokumenter, statistikk og journalistisk og vitenskapelig litteratur som omhandler menneskesmugling.

Min bakgrunn, mine fordommer og forforståelser.

I all forskning er utøverens bakgrunn, fordommer og forforståelser med på å forme arbeidet. I kvalitativ, fortolkende og interaktiv forskning gjør likevel forskeren mer eksplisitt bruk av seg selv som et instrument for kunnskapsdannelse (Thagaard, 2003). Som etnisk norsk mann fra en om ikke økonomisk, så kulturell middelklasse, har jeg bestemte opplevelser av verden som også skaper min måte å forstå den på. Jeg har ingen erfaringer av å måtte flykte eller reise ulovlig, og en forståelseshorisont som innbefatter et liv i en beskyttet verden. Jeg har heller

ikke erfaringer fra arbeid innen verken polit, utlendingskontroll eller arbeid med flyktninger. På mange måter har jeg derfor outsiders og den interesserte amatørs posisjon i dette feltet.

Jeg har derimot opplevd å få en søster som kom til Norge som flyktning fra Iran. Det har aldri vært et stort tema i mitt liv, og har ikke vært direkte bakgrunn for å ville skrive denne oppgaven. Men når hun under prosjektiden min, for første gang møtte sin biologiske tante, gjorde det i hvert fall ikke noe for å begrave en personlig holdning til temaet. Det kan innvendes at lite erfaring og klare føringer i personlig tilknytning kanskje ikke er det beste utgangspunktet for å se på et felt ofte preget av opphetet debatt og sterke følelser. Men outsiders blikk kan også se ting som de innvidde har sett seg blinde på. Og engasjement er ikke utelukkende negativt, men kan gi innfall og driv som med et nøytralt forhold ville gått tapt.

INNSMUGLING AV KVALITATIVE DATA

Intervjuer med reisende

Et problem i datainnsamlingsfasen knyttet seg til metodiske og etiske spørsmål ved å gjøre intervjuer med personer som selv hadde opplevd reise med menneskesmuglere. Det metodiske gjaldt hvorvidt det var noen som ville snakke åpent om egne erfaringer om et slikt tema, og hva slags versjon av opplevelsene jeg ville få tilgang til? Det etiske knytter seg til å utsette personer som kan ha opplevd traumatiske hendelser og er i en sårbar posisjon, for ytterlige påkjenninger. Kan det forsvares å be dem om å rive opp i vonde opplevelser? Mange har kanskje bare et ønske om å glemme. Det kan bli et dilemma mellom min kunnskapstørst og deres integritet. For de som enda ikke har fått opphold, kan også intervjusamtalen føles som en mulighet for å få hjelp og støtte i søknadsprosessen. Det kan føre til et press for å delta og følelse av utnyttelse og enda større skuffelse når dette ikke blir innfridd. Dette var problemer jeg måtte ta hensyn til gjennom hele kontakten med de som hadde reist.

Jeg ville forsøke å unngå å ta utgangspunkt i et asylmottak, da jeg var redd institusjonslivet og den usikre situasjonen i for stor grad kunne prege personene og forsterke de etiske og metodiske problemene (se Koser, 2000). I tillegg hadde jeg et ønske om å få et blandet utvalg i personenes bakgrunn og nåværende situasjon.

I stedet valgte jeg derfor en mer uformell og indirekte inngang til feltet. Hovedstrategien ble å kontakte personer som kunne tenkes å ha kjennskap til personer som hadde opplevd å benytte menneskesmuglere. Jeg benyttet delvis mitt personlige nettverk. Blant annet hadde jeg bekjente som arbeider ved norskopplæring for innvandrere. Videre tok jeg kontakt med både større organisasjoner som Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS) og Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) og små grasrotorganisasjoner som asylsorganisasjoner og studentorganisasjoner for bestemte innvandrergupper.

På denne måten kunne jeg "låne" tilliten til disse mellomleddene og la dem formidle forespørselen min uformelt og forhøre seg om interesse. Kontakt gjennom mellompersoner ga likevel ikke noen garanti mot overtramp og for frivillighet, og jeg måtte hele veien være varsom for min inngripen i intervjupersonenes livssituasjon, ved å se an situasjonen i de enkelte møtene. Et problem med mellomledd var på den andre siden at jeg ikke hadde kontroll over hvordan forespørselen ble lagt fram, og misforståelser kunne oppstå. Dette var likevel mulig å rette opp i forkant av og under intervjuet.

Denne snirklete strategien viste seg å innebære flere bomturer og ikke minste mye venting. Men etter hvert ga den et variert og tilstrekkelig stort utvalg. Metoden kan tenkes å ha gitt en systematisk skjevhet i utvalget, da mellomleddene har funnet personer de anså som relevante. En for stor slik påvirkning ble forsøkt unngått ved bruk av ulike mellompersoner. De fleste ga meg bare en intervjuperson hver. I tillegg ble en intervjuperson rekruttert via en tidligere intervjuet. Rekrutteringen kan betraktes som en slags snøballmetode der snøballene er mange og ikke triller særlig langt. Til sammen utgjorde utvalget mitt til slutt 10 intervjupersoner i til sammen 9 intervjuer (ett ble gjennomført med to personer).

Hvem kom jeg så i kontakt med? 9 av de jeg intervjuer har til felles å ha søkt asyl i Norge, og har alle lovlig opphold. De er mellom 18 og 50 år gamle. Kjønnsmessig er de fordelt nesten likt: 4 kvinner og 5 menn. Da de ankom Norge var de mellom 10 og 40 år gamle, men en hoveddel i tyveårene. 6 har vært i Norge mellom tre og ti år, etter at de ankom. 2 ankom landet under ett år tidligere. 1 hadde bare vært her i en kort tid da jeg gjorde intervjuet. Oppholdsstatus varierer også: 4 har opphold på beskyttelsesgrunnlag eller på humanitær bakgrunn, 1 har norsk statsborgerskap, mens 4 har midlertidig opphold i vente på vedtak på asylsøknaden eller ankesak. På papiret kan de deles inn i seks forskjellige landområder de kom fra og tilhørende nasjonalitet: 2 er kurdere fra Iran; 3 er fra Etiopia; 1 er fra Vest-Sahara, som ligger under marokkansk styre; 1 er fra Somalia; og 2 var fra Tsjetsjenia, som ligger

under russisk styre. Det er på ingen måte noe representativt utvalg for personer som søker asyl i Norge, men det inneholder en spredning innenfor noen grunnleggende parametere. Nasjonalitetene dekker noen av de største gruppene som søker asyl i Norge, både Afrikas Horn, Midtøsten og Russland (se kapittel 1).

I tillegg intervjuet jeg en gutt i 20-årene fra Vest-Sahara. Han har aldri søkt om asyl og kom ulovlig til Europa, men til Norge lovlig. Siden formålet med oppgaven var å se på asylsøkere spesielt, kom jeg fram til at jeg ikke kunne bruke hans livshistorie på lik linje med de andre. Den har derfor blitt utelatt i beskrivelsen av migrasjonsprosessene til de reisende i kapittel 3.

Intervjuene ble gjennomført på en rekke plasser avhengig av situasjonen. Noen møter var mer improviserte, andre møter var avtalt god tid i forveien. Samtalene ble gjennomført på kafeer, på universitetets kollokvierom, hjemme hos intervjupersonene og på møterom til asylsøkerorganisasjoner. Der det var andre til stede kunne dette virke noe forstyrrende, ikke minst på meg. Det kan også ha påvirket svarene til intervjupersonen i retning av andres holdninger. På den andre siden ga det en uformell stemning og åpenhet for innspill. Før samtalene fortalte jeg kort om arbeidet mitt, og understreket frivilligheten, anonymiteten og at intervjupersonen når som helst kunne trekke seg. Jeg ville i utgangspunktet bruke lydopptaker for å kunne samtale bedre og få detaljerte data. For de fleste var dette uproblematisk, men noen var skeptiske og jeg tok da notater i stedet.

Ingen av intervjuene ble like. De fikk ulike lengder og former, diskusjonstema ble tatt opp av ulike intervjupersoner og ulike aspekter belyst. Samtalene var basert på intervjuguider forberedt rundt sentrale temaer og konkrete spørsmål²⁰. Målet for intervjuene var likevel å la de reisende komme til orde med sine erfaringer og ta opp temaer de selv mente var viktige. Jeg innledet gjerne samtalen med å be dem fortelle om hvordan de kom til Norge. I begynnelsen av intervjuet forsøkte jeg å stille konkrete spørsmål om hendelser og opplevelser under reisen, for etter hvert å trekke inn holdninger og generelle betraktninger. For noen ble det en lang fortelling fra start til ende, hvor jeg bare kom med innskudd og oppfølgingsspørsmål om bestemte situasjoner og personer. For andre ble det mer sporadiske kommentarer om ulike situasjoner, og i noen samtaler måtte jeg bruke intervjuguiden mer direkte for å holde samtalen i gang.

²⁰ Se intervjuguide i vedlegg 7

To intervjuer ble gjort på engelsk og to intervjuer med tolk. De andre hadde jeg mulighet til å gjøre på norsk. For noen ville nok intervjuene gått letter på deres morsmål. Og en del språkproblemer måtte utredes underveis. Men å måtte jobbe med språket ga også mulighet for å drøfte betydningen av utsagn. At vi snakket sammen uten tolk, gjorde intervjuene mer fleksible og åpnere for innspill. Et intervju ble gjort med et ektepar. I et annet intervju var kjæresten til intervjupersonen med. Både han og tolken (en person med kjennskap til mange asylsøkere) deltok i samtalen. Selv om det skapte påvirkninger av intervjupersonene, skapte det diskusjoner dem i mellom som også hjalp dem å komme på ting og reflektere.

Mens de fleste ga uttrykk for at det var en ny opplevelse å fortelle om reisen sin på denne måten, var det to som sa de hadde fortalt det samme før. En intervjuperson kommenterte spøkende at jeg kunne bli politi. Om det var ment som en kompliment, peker det uansett på et problem med personer som er "trent" i å fortelle om reisen sin til utlendingsmyndigheter. Videre kan det ha vært et tegn på at det var slitsomt å prate om emnet. Dette var også et intervju med tolk til stede, og ble mer spørsmål-svar-aktig. Selv om jeg fikk mye ut av dette intervjuet, var det nok det jeg var minst fornøyd med.

Samtalene ga meg et inntrykk av personer som var engasjerte og ville dele erfaringene sine. Bekymringer for helt tilbakeholdne intervjupersoner var i stor grad grunnløse. De aller fleste var åpne til å fortelle om bakgrunn, reise, illegaliteter i reisen, og forhold til smuglere. Noen emner var likevel ikke så naturlig å snakke om for alle. Konkrete detaljer rundt smuglingen og kontakten med smuglere ble for eksempel forbigått av noen. Det viktigste for min del var i disse situasjonene at ikke intervjupersonene følte seg overkjørt og presset til å snakke om ting de ikke ønsket. Samtaler dreide seg derfor i større grad mer om aspekter de intervjuede var opptatt av, som situasjonen i hjemlandet og vanskelige opplevelser i løpet av reisen. Mens jeg i utgangspunktet var fokusert på organiseringen av menneskesmugling, gjorde samtalene at problemstillingen min flyttet seg mer over på de reisendes opplevelser gjennom reisen.

Et metodisk problem kan knyttes til hvorvidt de personer som enda ikke har fått svar på søknaden, vil framstille situasjonen sin på en måte som rettferdiggjør en innvilgelse. Jeg oppfattet likevel lite tendenser til å for eksempel prøve å framstå som politisk forfulgte. Flere var helt åpne på at deres bakgrunn ikke nødvendigvis ga flyktningstatus. Det virket i stedet som viktigere å få understreke hvorfor nettopp den situasjonen de var i, også burde gi opphold. I disse og andre intervjuer håper jeg at samtalen også kan ha vært et forum for å få utløp for misnøye, en mulighet for å dele tanker de sitter inne med. Problemet med press for å

delta eller ønske om å få hjelp av meg var ikke noe jeg opplevde i intervjusituasjonen. Jeg kan selvfølgelig ikke vite hvordan situasjonen opplevdes for de jeg snakket med. Men ved å bruke mellompersoner hadde jeg også forsøkt å forsikre meg om at de jeg pratet med, hadde et nettverk som støttet dem i deres situasjon.

Dette intervjumaterialet ga meg innsikt og innsyn i menneskesmuglingens prosesser. På grunn av utvalget og de varierende intervjuformene er det viktig å understreke at det ikke gir et helhetlig eller fullstendig bilde, men eksempler på hva fenomenet kan innebære og bety for de som opplever det på kroppen. Det som kommer fram i samtalene er de reisendes subjektive forståelse av denne prosessen og personene involvert, følelsene, ønskene, redslene og holdningene. Men som Kvale (1997) understreker, er den subjektive måten personer forstår verden på, en sosial realitet som er mer sann enn mange forsøk på trekke ut kunnskap om verden som noe atskilt fra opplevelsene til de involverte. Gjennom et slikt fenomenologisk vitenskapssyn er det mulig å forstå de reisendes historier som viktige fragmenter og byggeklosser i menneskesmuglingens virkelighet.

Men deres opplevelser blir også filtrert gjennom flere lag i samtalene med meg. De jeg snakket med, har rekonstruert biter av livshistorien sin. Og de har beskrevet reisen ut ifra den situasjonen de er i nå. Selv om noen fremdeles var i stressende livssituasjoner, var det personer som hadde klart å komme seg helt til Norge. Dette gir dem nødvendigvis en annen forståelse enn reisende som har måttet vende tilbake til opprinnelseslandet, eller reisende som har endt opp et sted på veien. Og det gir en annen forståelse enn den de reisende hadde under selve reisen.

I tillegg er det som kommer fram i samtalene, kun det intervjupersonene velger å fortelle meg. Kvale (1997) beskriver kvalitative forskningsintervju som reiser intervjueren og intervjupersonen gjør sammen. De jeg pratet med, reiste biter av en tidligere reise på nytt, men denne gangen med meg som mer eller mindre aktiv reiseleder. Det de forteller meg, er bare én versjon. Som en ukjent person som plutselig trer inn i en samtale, ligger det som nevnt mange hindre for hva de vil snakke om. De fortellingene jeg sitter igjen med, blir også filtrert gjennom min umiddelbare fortolkning. Der og da må jeg forsøke å gripe det de forteller meg, stille oppfølgingsspørsmål på bakgrunn av det og få ny informasjon. De dataene jeg sitter igjen med, er til sammen konstruksjoner av en rekke prosesser og filtre. På mange måter er kanskje nettopp en smuglerreise det mest beskrivende på forholdet. Smuglerruten fra de reisendes opplevelser og til min forståelse er lang og kronglete. Sammen har vi skapt ny

kunnskap. Det er det som har kommet fram i denne prosessen, som er grunnlaget for min videre analyse og fortolkning.

Kontakt, samtaler og intervjuer med profesjonspersoner.

Gjennom hele arbeidet, og spesielt i startfasen, hadde jeg kontakt med personer som har en tilknytning til smugling av asylsøkere som en del av sin profesjon og sitt daglige virke. Det var en måte å få bakgrunnsinformasjon på og drøfte eventuelle problemstillinger og vinklinger for oppgaven. Gjennom prosessen var jeg i kontakt og hadde samtaler med til sammen seks personer i Kripos, Grønland politistasjon, Politidirektoratet og UDI. Utvalget av kontaktpersoner i politiet ble gjort uformelt og snøballaktig, og startet som et tips fra en medstudent om en kontaktperson. Jeg ble så loset videre til ulike kontakter som ble ansett interessante for meg. I tillegg hadde jeg kontakt med flere *non-government organisations* (NGO-er). Først og fremst hadde jeg samtaler med Foreningen For Etiopiske Asylsøkere I Norge og Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF), men jeg var også i kontakt med NOAS, SOS-rasisme og Helsingforskomiteen. Samtaler med ansatte innen kontrollapparat og NGO-er ga to viktige ovenfra-og-ned vinklinger i kontrast til de reisendes perspektiv, og en innsikt i den offisielle diskursen rundt temaet.

To ansatte i politiet og en ansatt ved en NGO ble spurt om å delta i semi-strukturerte intervjuer. Begge de ansatte i politiet var knyttet til utlendingsavdelinger, ved henholdsvis Kripos og Oslo politidistrikt og hadde menneskesmugling som en del av sitt fagfelt. I tillegg intervjuet jeg en person tilknyttet Etiopisk asylsøkerforening, som hadde arbeidet med ulike grupper asylsøkere. Jeg benyttet lydopptaker og transkriberte alle disse intervjuene for nøyere analyse. Intervjuene ga meg mer konkret informasjon ut ifra mine problemstillinger, og et dypere innblikk i diskurser og praksiser i feltet. En del andre problemer er knyttet til intervjuer med fagpersoner og myndighetspersoner enn med privatpersoner som forteller om livet sitt. Som student er det lettere å la seg styre i samtalen. For eksempel ble intervjuet med en ansatte i Kripos delvis et intervju og delvis gjennomgang av en intern presentasjon. Med utgangspunkt i å få innsikt i politiets diskurser og tankemåter, er dette likevel verdifull informasjon. Jeg føler heller ikke at jeg ble overkjørt, men kunne stille kritiske spørsmål. Hva slags framstilling disse personene gir, må selvfølgelig ses opp mot deres rolle og ønsket bilde av sitt virke. De forholdt seg som talspersoner for sine organisasjoner og representerte et offisielt syn. Det er begrenset hva en utenforstående kriminologstudent får innpass i. Jeg fikk

likevel inntrykk av at de var frittalende og også ga uttrykk for egne meninger og tok opp problemer de så ved sitt arbeid.

Dokumentanalyse og litteraturstudie

Jeg arbeidet parallelt med studie av ulik litteratur og dokumenter gjennom hele prosjektet. Jeg tok for meg forskningslitteratur som omhandler case-studier på menneskesmugling og journalistiske intervjuer med menneskesmuglere. Videre så jeg på offentlige dokumenter som omhandler lovarbeidet rundt menneskesmugling. I hovedsak så jeg på Odelstingsproposisjoner, odelstingsinnstillinger, referater fra møter i Odelstinget, samt NOU-er og Stortingsmeldinger som omhandler regjeringens arbeid med menneskesmugling. Statistikk på asylsøking fant jeg gjennom UDIs årsrapporter. Statistikk på menneskesmuglingssaker fikk jeg tilgang til gjennom personlig korrespondanse med henholdsvis POD for anmeldelser og Riksadvokatembetet for dommer.

Domsdokument på menneskesmuglingssaker fant jeg på Lovdata, en database med anonymiserte dommer. Det er ikke alle dommer som blir lagt ut på Lovdata. Etter det jeg har forstått av deres sekretær, blir utvalget gjort på bakgrunn av juridisk interesse og sendes inn av den enkelte domstol. Utvalget må altså anses meget systematisk skjevt, men inneholder juridisk betydningsfulle dommer. Jeg har sett på de tilgjengelige 25 dommene fra 1992 til 2007, anslagsvis en tredel av totale dommer (med et snitt på 5-7 per år fra 98 gir det 50-70, i tillegg kommer et mindre antall saker før 1998²¹).

Arbeidet med å finne litteratur og dokumenter tok til sammen en hel del tid, men ga viktige data; offentlige dokument som beskriver myndighetenes virksomhet; og forskning og journalistikk som beskriver organiseringen av menneskesmuglingen og intervjuer med menneskesmuglere. Det er samtidig viktig å være kritisk til framstillinger i denne litteraturen ut ifra hva slags kontekst den er oppstått i (Repstad, 1998). Vitenskapelige studier og intervjuer er ofte gjort på bakgrunn av andre problemstillinger enn mine, men kan gi god førstehåndsinformasjon og beskrivelse av virksomheten. Journalistiske intervjuer med menneskesmuglere framhever gjerne ekstreme og oppsiktsvekkende sider for å skape oppmerksomhet. Spørsmål blir satt på spissen for å få debatt, og framstillingen er mindre åpen for den hverdagslige forståelsen. Men innholdet kan si mye om hvordan smuglerne vil bli forstått. Offentlige dokument er heller ikke objektive data, men viser myndighetenes offisielle

²¹ Anslaget har jeg gjort på bakgrunn av Strasak-tall (se kapittel 7, eller vedlegg 4).

intensjoner og forståelser, og hvordan disse framstiller problemer og fenomener på et gitt tidspunkt.

ANALYSE, TOLKNING OG RAPPORTSKRIVING

En del av intervjuene ble tatt opp på lydopptaker, noe som har ført til en del tidkrevende transkribering. Denne jobben har likevel gitt bedre kjennskap til materialet og vært en del av fortolkningsprosessen. Jeg har i det videre analysearbeidet ikke tatt i bruk noen andre hjelpemidler enn vanlig tekstbehandling, og utskrifter. Siden ikke alle intervjuer var gjort med lydopptak, var materialet heller ikke uhandterlig stort. Oppsett i tabeller, relativt skissemessig, har gitt mulighet for å sammenligne og se sammenhenger. Korte sammendrag av de reisendes historier har hjulpet med å gi oversikt. Jeg har også kodet intervjutekstene, ved å sortere deler av teksten under ulike tema både ut ifra teoretiske perspektiv og områder de reisende tok opp. Disse temaene har etter hvert vært med på å skape de kapitlene jeg har utformet. Denne utformingen har som nevnt ovenfor ikke fungert som noen trinn-for-trinn-prosess. Analyse og tolkning har foregått gjennom hele arbeidet. Det første intervjuet i mars 2007 ga ideer og rammer for videre lesning av teori, og for hvordan neste intervju tok form, fram til det siste i desember 2007. Intervjuguiden har således ikke vært lik for noen av informantene, selv om en mer standardisert utgave tok form etter hvert.

Et viktig etisk problem i rapportskrivning og tolkningsarbeid er de intervjuedes rett til å bli framstilt slik de ser seg selv. Dette gjelder myndighets- og organisasjonspersonene så vel som de som har reist til Norge, om enn på ulike nivå. De intervjupersonene som har ønsket å lese gjennom sitater jeg bruker i rapporten, ble sendt dette for gjennomlesning. Spesielt politiet har også kommet med rettelser på sitatene, noe som igjen fører til enda en filtrering av hva de velger de sier til meg. Men det har vært nødvendig for å i det hele tatt kunne gjøre intervjuene og for å unngå missforståelser.

For samfunnsforskeren er det samtidig viktig å se sammenhenger og teoretisere ut over den konkrete framstillingen intervjupersonene gir av seg selv, i motsetning til en ren journalistisk gjengivelse. Mine forsøk på å tolke det intervjupersonene forteller meg, innebærer en bevegelse bort fra deres forståelser. Når jeg også har forsøkt å trekke inn teoretiske modeller og begreper, beveger jeg meg enda et skritt bort. Mens dette kan gi innsikt i sosiale sammenhenger og prosesser, kan det gå på bekostning av selvoppfattelse til de jeg har snakket

med. For de reisende i oppfattelsen av deres liv. For profesjonelle i oppfattelsen av deres arbeid og yrke. Jeg har forsøkt å løse problemet ved så tydelig som mulig å skille mellom min tolkning og personens utsagn. Det er likevel et ikke fullstendig løselig dilemma mellom kunnskapsproduksjon, mine perspektiver og personers integritet.

I rapportskrivningen er det også et etisk spørsmål knyttet til hvordan informasjon som kommer fram, kan bli brukt. Alle jeg har snakket med, er derfor anonymisert. De reisende har fått fiktive navn, og informasjon som kan tenkes å identifisere dem, er utelatt. Informasjon om den ulovlige reisens moduser og organisering som ikke har vært kjent for kontrollmyndighetene, kan også tenkes å brukes til å utøve strengere kontroll med ulovlige reisende. Jeg har gjennom kontakt med politiet fått innsikt i deres kunnskap og slik kunnet kontrollere for at jeg ikke gir kunnskap de ikke allerede besitter. Motsatt vei, er det ingen konfidensiell eller sensitiv informasjon jeg har fått av politiet som blir gjengitt i oppgaven.

3 REISEN TIL NORGE

I dette kapitlet vil jeg ta utgangspunkt i flytteprosessen den enkelte av de reisende jeg har snakket med, har gått igjennom. Først vil forholdene i opprinnelseslandet og avgjørelsen om å reise belyses, og deretter hvordan utreisen ble planlagt og gjennomført. Så vil jeg se på reiserutene og transittopphold i ulike land, og til slutt hvordan de ankom Norge, endte reisen og ordnet oppholdet sitt her. Spørsmålet som blir stilt hele veien er hva slags rolle menneskesmulere spiller i de ulike deler av denne flytteprosessen. Det er de reisendes egne fortellinger og perspektiver som vil bære hovedvekten av denne analysen. Kapitlet gir en noe deskriptiv og teknisk beskrivelse av reisen. Hva slags opplevelser de reisende har hatt underveis, er hovedtema for neste kapittel og vil diskuteres i dybden der.

”I HAD A BETTER LIFE IN MY LAND. MY FAMILY WAS NOT POOR PEOPLE”
– BAKGRUNNEN FOR REISEN

I sin gjennomgang av årsaker til asylmigrasjon til EU i perioden 1990-2001, tar Castles og Loughna (2005) utgangspunkt i det klassiske *push* og *pull* narrativet innenfor migrasjonsteori. Dette innebærer en inndeling i tilstander i opprinnelsesland som påvirker folk til å reise bort (*push*) og trekk ved destinasjonsland som påvirker folk til å reise dit (*pull*). Trass i den forenklingen av menneskelige valg som en slik modell utgjør, kan den gi et godt utgangspunkt for å se på migrasjonsprosessen til mine intervjupersoner.

Push-effekter og uholdbare situasjoner

Hovedvekten av årsakene til asylmigrasjonen mellom 1990-2000 finner forfatterne i såkalte pushfaktorer. Forfatterne konkluderer med at faktorer relatert til forfølgelse og konflikt – slik som borgerkrig og undertrykkelse av minoriteter – er fellesnevnerne for landene asylsøkere kommer fra. Elementer av fattigdom – som lav forventet levealder og lav gjennomsnittsinntekt – er kun til stede i noen opprinnelsesland, og kan ikke forklare (verken positivt eller negativt) hvorfor personer som søker asyl, i utgangspunktet bestemmer seg for å reise derfra (Castles og Loughna, 2005).

I samtalene mine med de reisende er ikke deres situasjon i hjemlandet i fokus fra min side. Emnet er allikevel noe vi ofte kommer inn på, og flere er spesielt opptatt av å fortelle om bakgrunnen for utreisen. Et gjennomgående tema for fortellingene var den uholdbare situasjonen i hjemlandet. Denne uholdbarheten kunne ta mange ulike former. For noen var den relatert til fare for liv og å havne i fengsel, for andre vanskelige familiesituasjoner og kjønnsdiskriminering.

Kelile fra Etiopia, hadde det godt materielt, familie og gode venner, og han ville under normale omstendigheter helst bodd i hjembyen. ”I had a better life in my land. My family was not poor people”, forteller han. Situasjonen ble derimot vanskelig da han og noen venner opplevde gjentatt diskriminering fra politiet. Når han og vennene protesterte på behandlingen, eskalerte konflikten. En kveld de hadde sittet og sunget, hadde politiet ment det var opposisjonssanger. De hadde skutt gjennom rutene og nesten truffet ham.

Because of this, my mother was very afraid. I'm her only son. And so many people were killed... She told me "If you stay here they'll kill you". I said no. But she told me to leave, so then I left. She gave me 5000 dollar." (Kelile)

Han framhever slik at å reise ikke var noe egentlig ønske fra hans side, men at situasjonen krevde det, og han fulgte morens ønske.

Å komme seg bort ble også akutt nødvendig for et tsjetsjensk ektepar jeg prater med. Mannen, Aslan, hadde lenge vært ettersøkt av russiske myndigheter og måtte leve i skjul hos venner og familie. Familiemedlemmer var blitt henrettet, og personer han fikk hjelp av, var i fare. Denne utrygge tilværelsen var utrolig nok en del av det vanskelige livet i et krigsherjet land, med daglige episoder av vold og trakassering fra myndighetene. Det var ikke før kona, Satsita, var

til stede under en reglerett henrettelse av Aslans bror, at det ble helt nødvendig å forlate landet. Satsita hadde dratt til Groznyj for å møte mannen:

Den natten som de kom og drepte broren hans, lå vi og hans kone i dobbeltsengen. Da de kom og rettet pistolen mot oss, spurte de hvem jeg var. Konen hans sa at jeg var en gjest som var kommet på besøk. Hun sa ikke at jeg var slektning av familien. Og den ene mannen sa til meg 'Du! Gjem deg under dyna.' Jeg tenkte, åh, han vil at jeg gjemmer meg under dyna for at jeg ikke skal se hvordan han skyter meg. Jeg, det plutselig kom inn i hodet mitt – med en gang: Hva skal barna gjøre? Jeg har to barn. Hvem skal ta ansvar for dem? Jeg var sikker på at de ville drepe oss alle tre. I Tsjetsjenia, viss de slipper inn i huset, russerne, da dreper de hele familien. Det var bare en tilfeldighet at de ikke drepte oss to. ... Det var forferdelig den natta. Og jeg ville ikke ha overlevd det igjen. ... Av og til spør jeg meg "Hvorfor flyttet vi ikke tidligere?" (Satsita)

Tanken på hvordan ens egen død vil påvirke de overlevende, har blitt nevnt som er en viktig del av frykten for å dø (Schutz i Gordon og Riger, 1989). Det har videre blitt kommentert hvordan frykt for å dø kan føre til en forlammende angst. Men det kan også være en konstruktiv kilde til modig handling og et ønske om å leve. Da de til slutt møttes, avtalte Aslan og Satsita at de måtte bort fra Tsjetsjenia så fort som mulig. Selv om de på mange måter hadde gode grunner for å reise tidligere, var det denne spesielle opplevelsen som satte i gang planleggingen av en utreise.

To andre av intervjupersonene mine nevner også drapsforsøk og forfølgelse som en direkte årsak til at de reiste. I alle disse tilfellene er det et sterkt element av hastverk for å komme seg bort. Andre former for uholdbare situasjoner er mindre akutte, men likevel pressende. For en handler det om generell usikkerhet og fare for livet, på grunn av krig og uroligheter i landet. Fare for å bli vervet til militærtjeneste i borgerkrig blir nevnt av en annen. Eksemplene stemmer godt overens med det bildet Castles og Loughna (2005) gir av de mest sentrale push-faktorene i asylmigrasjon: forfølgelse og konflikt. Ingen nevner derimot fattigdom eller mangel på materielle goder. Flere understreker, i likhet med Kelile ovenfor, hvordan deres økonomiske situasjon var relativt god.

Pull-effekter og spørsmålet om hvor hen

Castles og Loughnas (2005) peker på de såkalte pull-faktorer, de tiltrekkende egenskapene ved et mulig destinasjonsland, som avgjørende for *hvor* ufrivillige migranter velger å dra. Det

kan være sosial, økonomisk og politisk trygghet og velferd, og ikke minst reguleringen av innvandring i disse landene. Disse faktorene er spesielt medvirkende i å avgjøre stedet man reiser til når man er nødt å reise fra et kriserammet sted (Castles og Loughna, 2005). Som vi skal se er dette et spørsmål som for noen først dukker opp etter at de har reist og befinner seg i transittfasen. En første flukt til et naboland, for deretter å søke etter et mer permanent tilholdssted er karakteristisk for mange asylmigrasjonsforløp (Castles og Loughna). Men for andre jeg snakker med, var avgjørelsen om å dra, sammenfallende med avgjørelsen om hvor. De satte seg et mål, en destinasjon, før de reiste. For eksempel er Salma klar over at familien kunne velge å dra til nærliggende flyktningleirer.

Men forholdene der i flyktningleirene er helt forferdelige. Det er jo veldig mange som dør, av sykdommer. Malaria og alt mulig. Så det er veldig, veldig dårlige forhold. Det er ingen som ønsker det for sine barn for eksempel.

Familien hennes hadde bekjente i Norge. Det var et trygt land, både helsemessig, politisk og økonomisk. Og det eksisterte et lite somalisk miljø der fra før som kunne gjøre integreringen lettere. Disse positive elementene påvirket familiens avgjørelse om å reise nettopp til Norge.

For Yasmin fra Iran, var pull-faktoren også hovedårsak til at hun i det hele tatt reiste. Å komme seg til Norge, var selve grunnen hennes for å reise. Og Norge var den eneste ønskelige destinasjonen. Årsaken lå i at hun hadde veldig sterke sosiale bånd til Norge: en mor som hadde bodd der i mange år uten at de kunne besøke hverandre. Dette igjen gjorde situasjonen uholdbar for henne i Iran.

Ahmad fra Vest-Sahara, snakker også i et pull-narrativ når han forteller om å reise fra hjemlandet som liten. Vest-Sahara lider under en borgerkrig med de okkuperende Marokkanske myndigheter, noe som i seg selv kan gi forklaring på hvorfor folk reiser derfra. Den meget vanskelige situasjonen skal ikke underdrives. Men i samtalen vår forteller Ahmad likevel mye om hvordan reisen, eller reiselivet i seg selv var tiltrekkende:

Spennende. Når jeg var mindre, sånn før jeg fylte atten, likte jeg å reise og sånn. Det var gøy hele tiden. Tenker ikke. Traff politiet og stakk av og sånn. Du liker det. Du blir vant. Blir helt vanlig. ... Vi var bare venner sammen. Vi snakka sammen i gata. "Vi drar til Europa", sa vi. Vi planla og sånn. Kom sammen og tenkte ut ting og sånn. Planla. En sier at vi må gjøre sånn, en annen sånn. Vi krangler litt og.

Som en del av gatemiljøet levde Ahmad et omflakkende liv, og var vant til å reise irregulært. Europa var et sted han hørte om gjennom venner og som lokket med spennende opplevelser og mulighet for å finne et bedre sted å leve. I tillegg var selve reisen og utfordringene den bar på, spennende i seg selv. Ahmad forteller ivrig om å gjemme seg under biler og lure eller smigre grensepersonell. Slik kan kanskje de stengte grensene paradoksalt nok virke tiltrekkende på eventyrlystne ungdommer.

Videre peker Castles og Loughna (2005) også på hvordan *medierende effekter* og migrasjonsmekanismer er nært knyttet til hvordan spesielt pull-effektene virker. Hva slags forhold som eksisterer i mulige destinasjonsland, er viktig. Men til syvende og sist er det inntrykket og forestillingen, den informasjonen de aspirerende reisende har tilgjengelig, som er grunnlaget for avgjørelsen. Pull og push effekter er ikke nødvendigvis objektive strukturer, men også subjektivt opplevde. Ahmad sine venner på gata var en viktig informasjonskilde for ham. For Salma var bekjente i Norge ikke bare en mulig støtte hvis hun kom fram, men en kilde til informasjon om landet og forholdene der.

”DU TREFFER DEM I KAFEER OG SÅNT. DET ER LETT.” – KONTAKT MED SMUGLERE

Etter å ha bestemt seg for å dra fra hjemlandet, var måten dette skulle skje på, et problem for flere. Alle jeg snakker med, endte opp med å reise ureglementert stort sett hele veien, og med hjelp av profesjonelle smuglere i hvert fall deler av den. Når jeg snakker med dem om utreisen, er det få som diskuterer denne reiseformen som et dilemma eller valg. Det kan ha vært fordi jeg hadde det som utgangspunkt for samtalen, og at det dermed kunne bli en tatt-for-gitthet. Men det var få som nevnte muligheten for andre reisemuligheter uten at jeg spurte om det. Det kan virke som det var noe av en selvfølge for intervjupersonene at det ikke eksisterte legale veier. Det tsjetsjenske paret sa det imidlertid eksplisitt:

Vi flyttet med smugling fordi vi ikke har lov å flytte med visum. Russland gir ikke visum til oss. De mener at vi er terrorister. På grunn av det kan vi ikke søke visum. Og vi fant - som vi vet, i alle land finnes folk som smugler, ikke sant. Folk som driver med slikt som svindel og smugling.

Med mangel på legale muligheter gjenstår de illegale virksomhetene som eneste mulighet. Andre poengterte også at alle andre muligheter var utenfor rekkevidde. Men bare én nevnte at

hun hadde kontaktet migrasjonsmyndigheter uten resultat, og dermed så seg nødt til å gjøre det illegalt. For de andre virker det som om andre alternativer ikke ble vurdert som en mulighet over hodet. Ingen jeg spurte hadde noen tro på FNs Høykommissær for flyktninger. Enten anså de ikke dette som en organisasjon som hjalp personer i deres situasjon, eller så hadde de ikke anledning til å vente på prosessen der, eller de var rett og slett ikke klar over muligheten. Salma uttrykte det på en nesten sarkastisk måte:

FN har jo sånne kvoter, så da tror jeg faktisk de hadde brukt opp sin kvote eller no. Hehe. Ja de hadde sikkert brukt opp kvota. For det ble aldri et alternativ.

Beniam hevder at FN systemet i hjemregionen heller ikke var noe bedre enn å ta kontakt med smuglere. Det var kontakter og penger som gjaldt der og. Ahmad er også desillusjonert, men ser ikke FN som legale smuglere. For ham er FN og repressive myndigheter en del av det samme systemet, og best å holde seg unna:

Aldri om jeg går dit... Har ikke lyst å spørre de. Nei, viss jeg går til de med et land jeg vil til, vil de ikke la meg gå reise ut. Da må jeg gå til myndighetene. Og de trenger ikke å slippe meg ut fra Vest-Sahara. Hvis de visste at jeg ville stikke dreper de meg. De tar meg i fengsel. De trenger folk. Spesielt gutter. De trenger gutter i militæret.

Det varierer hvor fort avreisen lot seg ordne. Noen måtte dra umiddelbart av sted da det sto om liv og død. Berhanu hadde hastverk og fikk hjelp av broren til å gå gjennom jungelen fra Etiopia til Sudan. Ingen måtte få vite om turen, selv ikke familien, siden de kunne bli presset. Andre brukte lenger tid før de faktisk dro av sted. De fleste måtte skaffe til veie penger til å reise og overleve på, siden de ikke hadde nok fra før. To forteller om å ha måttet leve i skjul for myndighetene mens reisen har blitt planlagt. Både penger og skjuling har de reisende fått hjelp med fra venner og personlig nettverk.

Det er også forskjeller mellom de som allerede visste hvordan de skulle komme seg ut av landet, og de som måtte jobbe med å finne en løsning. Kelile kjente forholdene og reiste til Nairobi for egen maskin. Han beskriver det som en slags *know-how* man får av å ha vært litt rundt. Hvis man ikke er en "hjemme-gutt" som han sier, kommer man seg lett forbi grensepostene. Hvis ikke må man kanskje betale politiet eller noen lokale folk. Selv om ingen av dem jeg snakker med, gir en detaljert og grundig beskrivelse av denne grensepasseringen fra Etiopia til ulike naboland, var inntrykket at denne utfarten er temmelig vanlig og at den også kan gjøres lovlig. For noen er det snakk om å finne sammen i en liten gruppe, og

eventuelt med hjelp fra lokale smuglere komme forbi kontrollposter. Avanserte måter å skjule personer på under transport eller bruk av falske papirer virker ikke som nødvendig. Planlegging i forkant av en slik utreisestrategi kan gå på å forhøre seg om forholdene i destinasjonssteder, hvor det kan være mulig å få losji, og hvordan muligheten for videre reise er. Dette skjer gjennom uformelle nettverk og rykter.

Andre har ikke hatt samme mulighet eller kunnskap til å bare dra på egen hånd. Seks av de reisende kontaktet allerede i hjemlandet mer profesjonelle smuglere, som ikke bare kunne hjelpe med utreisen, men også organisere ruten videre til en destinasjon i Vest-Europa. De reisende som tok kontakt med slike full-pakke-operatører, hadde alle en viss kjennskap til denne typen menneskesmuglere. Noen uttrykker at smuglere er noe som er vanlig, som alle vet om. Yasmin fra kurdisk Iran nesten ler når jeg flere ganger maser om hvordan det er mulig å få kontakt. "Viss du har penger er det lett å finne." Det er til og med de som annonserer i avisene. Og man kjenner alltid noen som kjenner noen. Shirin uttrykker det slik:

Alle i Iran kjenner jo, sånn når du skal dra, smugle deg til Europa eller noe sånt, så vet dem hvem. De sier 'de personene er smuglermann'.

En venn av Shirins bror kjente en "smuglermann" som de tok kontakt med. For Ahmad var det i det daglige nærmiljøet han fant kontakten:

Du treffer dem i kafeer og sånt. Det er *lett*. De sitter og snakker sammen. Jeg lever på gata, så jeg kjenner folk. Når du bor på gata kjenner du folk. Jeg går selv og spør.

I flere av samtalene kommer vi også inn på at ulike former for illegal reise ikke var noe nytt eller helt uvanlig i området intervjupersonene mine hadde reist fra. I kurdiske områder betaler man lokale smuglere for å få hjelp til å krysse de nasjonale grensene som splitter familie og slekt. I Vest-Sahara pleier unge gutter å gjemme seg i og under biler for å komme inn til Marokko. I Tsjetsjenia er det kontrollposter over alt, mens korrupsjonen samtidig har blitt så dagligdags at taxisjåførene har innarbeidet rutinebestikkelser slik at det i realiteten nærmest er snakk om bompenger. Denne kriminaliteten er altså noe som finnes i ekstensjonen av dagligdagse relasjoner og innvevd i det sosiale systemet. Men samtidig er det tydelig at de ses som noe annet enn det vanlige samfunn, en slags akseptert skyggeside eller *tolererte illegalitet* (Foucault, 1994 s.81). I Nord-Afrika er det heller ikke uvanlig at menneskesmugling ikke er kriminalisert (UNODC, 2006).

Selv om det finnes former for hverdagslig menneskesmugling i flere land, varierer det hvor vanlig det er med internasjonale smuglere. I Tsjetsjenia var det et stort prosjekt å finne smuglere som kunne få dem ut av Russland for Satsita og Aslan. De hadde hørt at det fantes i nabolandet Ingusjetia, men akkurat hvordan man fikk tak i dem var usikkert. En tante av Satsita tok imidlertid jobben med å komme i kontakt med noen som kunne transportere dem ut. Hun var i Ingusjetia i tre dager før hun kom tilbake med beskjed om at hun hadde funnet noen som ville gjøre det, mot ”veldig mye penger”.

Hun måtte spørre og jobbe. Å lete konkret, finne dem, det er ikke lett. Vi var *heldige* at hun fant dem så fort. Som jeg har sagt, er hun en veldig aktiv dame, og på grunn av det fant hun dem med en gang. (Satsita)

Situasjonen de er i spiller selvfølgelig inn på hvor vanskelig en synes det er. Ekteparet fant sannsynligvis smuglere raskere enn de andre jeg snakker med, men når følelsen er at en burde dra på dagen, blir alt lang tid.

Enda lenger tid kunne det ta å organisere og gjøre seg klar til den faktiske utfarten. For noen måtte også gyldige dokument skaffes fra myndighetene. De tsjetsjenske reisende hadde planlagt å søke asyl og blitt fortalt av smuglerne at de måtte ha med sine russiske pass for å bevise sin identitet. Andre avtaler med smuglerne måtte gjøres om hvor og når og hvor utreisen skulle skje, og smuglerne kunne selv bruke lang tid på å gjøre seg klare. Her var det også at noen tok valget om hvor de skulle reise hen. Satsita og Aslan hadde bare hatt som mål å rømme fra Russland, hvor ble først et spørsmål når smuglerne skulle arrangere reisen.

Vi sa til han i Ingusjetia at vi skulle til Norge. Man måtte velge. De spør hvilke land man skal til. Det betyr at, viss jeg oppfatter det på riktig måte, at de har sine veier, ikke sant. (Satsita)

Norge hadde de bare hørt om som et rykte, et sted folk snakket om, der det skulle være bra. Situasjonen viser tydelige først-push-så-pull-effekt som ble beskrevet ovenfor som karakteristisk for flyktningsmigrasjon (Castles og Loughna, 2005). De medierende effektene i rykter om land i Europa, var derimot svake og fikk kun en innvirkning når spørsmålet kom opp. I slike tilfeller kan man også stille spørsmålet om i hvilken grad smuglerne har vært en medierende effekt. Salma beskriver valget av Norge som destinasjon som et samarbeid med profesjonelle smuglere. Smuglernes kontakter og kunnskap kan ha vært medvirkende. Hvor stor del som var smuglerne, og hvor stor del migrasjonsnettverk og bekjente i Norge spilte

inn, er derimot vanskelig å slå fast, og kanskje er det feil å se på de to som helt separerbare fenomen.

Å skaffe til veie penger var som nevnt også et stort prosjekt for noen. Alle måtte betale flere tusen US-dollar til smuglerne. Noen måtte jobbe intenst i forkant. Andre måtte selge det meste eller alt av hva de eide; hus, innbo eller smykker og andre verdifulle eiendeler måtte omsettes for å betale smuglere. Betalingen ble deretter ordnet på ulike måter. Noen betalte i forkant. Andre hadde en avtale om at pengene skulle overrekkes til en betrodd tredjeperson i hjemlandet. Når reisen var gjennomført, skulle de reisende gi beskjed til denne personen om å overlevere pengene til den lokale smuglerkontakten. Andre igjen gjorde en oppdeling av betalingen, hvor halvparten ble betalt før avreise og halvparten når man var framme. Men i alle tilfeller var det nødvendig å ha pengene klare før de dro.

En mengde resurser i form av ulike typer *kapital* (Bourdieu, 1983) kreves altså for å få i stand reisen, og må trekkes ut til fulle i forkant og under reisen. *Økonomisk kapital*, bestående av eiendeler, må omsettes i kontanter for å betale de profesjonelle smuglerne. En *sosial kapital* i form av kontakter og bekjente (der familien er den ”sterkeste” varianten) må til for å få tak i smuglere. Og kunnskap om illegal reise eller smugleres virksomhet fungerer som en slags (sub)*kulturell kapital*. Castles og Loughna (2005) bemerker at en tydelig likhet i land som europeiske asylsøkere kommer fra, er relativ høy utbredelse av leseferdigheter, noe som kan peke på behovet for kunnskap for å klare en slik reise. Det kommer også fram hvordan disse kapitalformene kan kompenseres for med hverandre. Har man for eksempel kunnskap eller kontakter trenger man ikke penger i så stor grad. Sosial kapital kan også omsettes i økonomisk kapital gjennom lån fra bekjente og familie. Selv om alle formene er nødvendige, er likevel økonomisk kapital den viktigste ressursen.

For de seks reisende som hadde fororganiserte reiser med destinasjoner i Europa, kan reisene variere i smugler-metode, reiserute som blir brukt og kompleksitet i opplegget. For to i afrikanske land var det kun snakk om å fly fra en internasjonal flyplass i landet eller nabolandet til en internasjonal flyplass i EU. Det er en tilsynelatende enkel, men sofistisert måte å smugle mennesker på, eller hva Zhang (2007) omtaler som *human smuggling through legal channels*. De strenge kontrollene flyreise innebærer, blir uskadeliggjort ved bruk av falske dokumenter.²²

²² Med ”falske dokumenter” menes ulike typer av ulovlig dokumentbruk: - Totalt forfalskede. - Ekte dokument som er fikset på. - Helt ekte dokumenter som blir brukt av andre enn eieren, såkalte look-a-like-pass, eller der

Jeg bare reiser dit. Det er flyplass der. Fly er billig derfra og går en gang i uken. Turistfly. Jeg ankom flyplassen samme dag som jeg reiste. Det er ikke langt fra Vest-Sahara. De [smuglerne] har flybilletten, de kjøper den selv, bestiller. De har navn, passport, alt som står i papirene, navn og sånn. Det er ikke mitt navn. ... Det var når jeg var liten, og jeg så yngre ut. Så han var liksom som faren min og sånn. (Ahmad)

For de 4 andre med fororganiserte reiser, fra henholdsvis Iran og Tsjetsjenia, blir utreisen gjort i skjul over landområder, såkalt *human smuggling through illegal channels*. I modus er det snakk om samme form for smugling som de mer selvorganiserte utsmuglingene de reisende til Kenya har gjort. De reisende fra Iran kjørte noen strekninger med bil. På andre strekninger ble den ugjestmilde naturen utnyttet, til fots eller på hest i følge med lokale loser. Aslan og Satsita kjørte selv fra Tsjetsjenia til Ingusjetia med en taxi som visste hvordan kontrollposter skulle smøres. Der møtte de menneskesmuglerkontakten som kjørte dem videre i bilen sin.

”DET BLE KAOTISK” - RUTER OG OPPHOLD PÅ VEIEN TIL NORGE

Hvor gikk så reisen videre? Også her er en mengde variasjoner. Som vist ovenfor var det noen som reiste hjemmefra på egen hånd eller med bekjente og lokale smuglere, mens andre kontaktet menneskesmuglere som kunne bringe dem helt til en destinasjon i EU/Schengen. Disse to gruppene forblir likevel ikke så todelt i den videre reisen. Av de som har full-pakkeløsninger blir ikke alltid reisen fullført, og av de som reiser mer selvstendig finner noen etter hvert fram til mer organiserte smuglergrupper. Jeg vil dele opp i tre reisevarianter som skiller seg ut.

Hurtige alt-i-ett-reiser fra hjemland til Norge

Av alle ni asylmigrantene jeg prater med, var det bare én som dro direkte til Norge med fly, vel å merke med en transittering i Tyskland. To reiste direkte over land uten opphold, og med kun små stopp for skifte av transportmiddel eller sjåfører, eller for å gå korte strekninger til fots. Her har menneskesmuglerne tatt seg av alle moment i reiseruten. For tsjetsjenerne innebar det utsmugling fra Russland, og så innsmugling, inn og gjennom transittland og til

andre enn barna skrevet i passet følger med en voksen med sitt eget pass. - I tillegg *kan* man regne ekte dokumenter som er tilegnet på urettmessig vis, slik som visa utstedt på uriktige grunnlag. Denne formen er imidlertid umulig å oppdage i dokumentkontrollen, og reisen er i seg selv heller ikke ulovlig.

slutt inn i Norge. Selv om destinasjonen var bestemt av de reisende, var det smuglerne som planla og utførte alt. Reiseruten var delvis hemmelig for de reisende. Men de reisende har ikke møtt noen andre valg eller hindringer underveis. Reisen har ikke tatt lenger tid enn det den faktiske transportstrekning inkludert veldig korte pauser. Med andre ord er det snakk om dager eller timer.

Alt-i-ett-reiser, brudd og reorganiseringer

Andre som ba om å bli tatt med helt til Norge, har hatt mindre kontinuerlige reiser. Spesielt gjelder det de som reiste fra Iran og ble ført videre til Tyrkia og/eller Hellas. Disse oppleggene har for det første vært mindre fullstendig planlagt. Det har eksistert en plan, men reisen er ikke fullstendig klarlagt og organisert fra begynnelsen. Opptrapping av grensekontroller i området i de siste årene gjør også grensepassering vanskelig (İçduygu og Toktas, 2002). Overnattinger i ulike byer og skjulesteder har måttet foregå mens organisering av videre etapper ble planlagt. Papirer har blitt skaffet for kortere etapper med fly, eller de reisende har måttet ventet på å krysse en grense til fots på grunn av bevegelsene til grensepolitiet. Overfart med båt som en modus har blitt arrangert, der store grupper ulovlig reisende har blitt organisert sammen. Enkelte etapper har tatt dager og uker, med overnattinger på skjulesteder, ventetid og lange vandringer i villmark sammen med losere. For det andre, og mer betydningsfullt, er smuglingsprosessen i disse tilfellene blitt avbrutt, ved at smugleren ikke har klart å gjennomføre smuglingen på grunn av grensekontroll. Avbruddene har ført til at de reisende må gjøre ny forsøk på å komme videre ved å finne nye smuglere på det stedet der de tilfeldigvis hadde havnet.

Et eksempel er Yasmin, som betalte 7000 U.S.-dollar for å komme helt til Norge. Men ”det ble kaotisk”, som hun uttrykker det, og i Tyrkia måtte hun finne en ny gruppe. Der betalte hun 4000 U.S.-dollar for å komme til Norge, men ble stoppet på flyplassen i Tyskland. Etter et lenger opphold der kom hun i kontakt med en person som kunne kjøre henne til Norge for 1000 U.S.-dollar til. En planlagt fullstendig organisert reise ble til 9 måneder med søk etter nye menneskesmuglere, forhandlinger, opphold og stadig flere utgifter.

I tilfellene der de reisende ufrivillig endte opp i et transittland, måtte de orientere seg på et sted der de ikke hadde planlagt å være og ikke kjente noen. Slik Shirin beskriver det, var det ganske tilfeldig hvordan hun fant en ny smuglergruppe: ”Det var bare plutselig. Han var litt kjent av pappa, så det var derfor fikk vi tak i han”

Kontakter, kunnskap, og penger er fremdeles helt avgjørende. Men tilgangen til de ulike kapitalene kan være avbrutt for de reisende som plutselig befinner seg i eksil. De jeg snakker med, har kommet seg fram. Men ikke alle er like resurssterke, eller like heldige. Da Berhanu kom til Tyrkia, var det hans oppsparte midler som fikk ham videre. Ikke alle hadde samme mulighet:

Only those who paid travelled on. There where three of them. There where even people who paid to travel to Turkey from Sudan, but they didn't have enough money to continue to Europe.
(Berhanu)

Yasmin forteller lignende:

De med penger blir på forhånd enige om å få pass og visum. De uten må til Hellas og flyktningleir der og vente eller søke asyl.

Både Hellas og Tyrkia er blitt beskrevet som hovedruter for menneskesmuglere, der den utstrakte smuglervirksomheten konsentrerer seg i nøkkelbyer som Van²³, Istanbul og Athen (Antonopoulos og Winterdyk, 2006; İçduygu og Toktas, 2002). Selv om det er vanskelig å begynne på nytt i et fremmed miljø, er sannsynligvis mulighetene for å finne nye smuglere her større. Spørsmålet blir først og fremst økonomisk. Disse reisetypene har tatt lengre tid, mellom en uke og opp til ni måneder.

Selvorganisering og på drift i Europa

I en tredje kategori av reiser står profesjonelle smuglere bare for den spesielt vanskelige etappen inn til Europa. Det er blant annet aktuelt for de som reiste av sted til nærmeste naboland for egen maskin. I nabolandene kan de så oppholde seg over kortere eller lengre tid. For noen er det kun snakk om å få ordnet en allerede planlagt reise videre. For andre blir det lenger venting, og snakk om å bosette seg mer permanent for en tid. Kelile forteller om hvordan situasjonen i Nairobi viste seg å være vanskelig, med høye matpriser som i Europa, og et politi som stoppet og sjekket utlendinger.

Downtown in Nairobi you're not secure. Even the police in Kenya are very ... they need money. Ask you "Where you from?" Make you stop. I tried to get a way to get to Europe.

²³ Kurdisk by i Tyrkia som ligger i fjellområdet mot grensen til Iran.

Han ble villig til å bruke resten av pengene på å komme seg til Europa, heller enn å se dem sakte bli brukt opp der. Beniam mener at det også kunne være fare for liv i Kenya, siden etiopiske myndigheter har kontakter der og. Her går push-effekter over i pull-effektene av rike land i nord. I Europa og Amerika er det muligheter for politisk, sosial og økonomisk sikkerhet. Spørsmålet om hvor hen som kommer i denne fasen, blir ofte forsøkt svart gjennom løse rykter på gaten om hvor det er bra, hvilke land som tar imot flyktninger, og hvor de snakker et språk man kan. Kelile hadde hørt de tok i mot flyktninger i Norge. Beniam hadde litt kjennskap til USA, og ville prøve å ta seg dit. Løsere og sterkere nettverksrelasjoner er dermed avgjørende heller enn smugleres råd.

Innreise til Europa/Schengen fra disse mellomstasjonene ble av de jeg snakker med, gjort med falske papirer og fly (den legale kanalen) direkte til en storby i Europa – hovedsakelig Frankfurt. Men reisen videre herfra ble ikke organisert av de profesjonelle menneskesmuglerne. Ahmad er et eksempel på en som har reist mye, og vært på drift mellom flere europeiske land, på egen hånd og sammen med venner. Han har bodd på gata, og arbeidet i den svarte økonomien. Han reiste ofte helt uten ID og satset på å slippe kontroll. Dermed trenger han ikke hjelpere over hodet:

Når jeg er i Europa bruker jeg ingen ting. Jeg reiser uten falske pass, bare med billett. Noen ganger betaler jeg ikke billett engang. For eksempel i Holland er det bra. Du reiser med ingen billett ingen ting. Viss det kommer kontroll, spør de deg ”Hvor skal du?” ”Jeg skal til Rotterdam.” ”Dette toget går ikke til Rotterdam. Du må bytte tog.” De gir et papir til deg om hvordan du reiser med andre tog, og de sier til deg at toget kommer klokka sånn og sånn. Du har ingen billett. Det er bra folk.

God sosial kontakt med fremmede og litt frekkhet kan man komme langt med Og mer eller mindre ubevisst kan offentlige tjenestemenn også bli menneskesmuglere i en vid forståelse.

I Europa var det også mer nettverksrelasjoner og venner som igjen tok over hjelpen til den irregulære reisen. En etiopisk mann forklarer hvordan han fikk hjelp til opphold og den videre reisen:

Jeg bodde hos venner og bekjente i Frankfurt i kanskje 2 måneder, men måtte videre. Fikk råd om at det var lettere å dra [til USA] fra de skandinaviske land, som Sverige og Norge. Jeg reiste med båt, med ID-kort. Jeg fikk ID-kort av en venn, kun for å bruke under reisen og så sende det til ham. Det er normalt å låne viss en person vil reise. Kjøpe eller låne.

Somaliere og etiopiere har mange ting til felles. Somaliere har store nettverk. Mer kontakter og mer erfaring. Også eritreere. De tre gruppene bruker nesten samme metode. Vi likner på hverandre så man kan låne ID-kort. Og vi deler også språk og kultur.” (Beniam)

Beskrivelsen passer mer med bildet av nettverks- eller kjedemigrasjon enn en menneskesmuglerkjede (Staring, 2004; Emma, 2006). Tidligere ”pionerer” har kjennskap til hvordan man forholder seg til landene man reiser til og gjennom og hjelper nyankomne personer med felles bakgrunn. Kulturell kapital (kunnskap, språk, holdninger) og sosial kapital (kontakter) kan her ses som tett knyttet og utgjør en like viktig resurs som penger. Slik virksomhet kan også rammes av lovverket om assistanse til ulovlig innreise, men faller utenfor det som ofte omtales som organisert smuglervirksomhet. Slik de reisende selv ser det, er ikke disse nettverkene det samme som menneskesmuglere, men kan hjelpe til med å kontakte dem. Det er bekjente som gjør hverandre tjenester, selv om det noen ganger er snakk om betaling.

Også i Europa blir det altså aktuelt å oppholde seg i noen land i lengre tid, ulovlig eller i asylmottak. Avhengig av disse oppholdene tar reisen derfor også mye lengre tid, fra 6 måneder til flere år.

”HE JUST DISAPPEARED ON THE AIRPORT” - ANKOMST OG OPPHOLD I NORGE

Innreisen varierer med modus og organisering av reisen for øvrig, smuglet inn med privatbil, på buss uten papirer, eller fløyet inn med falske papirer. De fleste av de jeg snakker med, hadde Norge som mål for reisen og meldte seg for politiet etter ankomst. To av de reisende hadde imidlertid tenkt å reise videre – begge hadde Nord-Amerika som endelig mål – men ble stoppet i kontroll på buss eller tog. Asylsøknad har deretter gitt opphold som flyktning, annen forfølgelsesgrunn eller på humanitært grunnlag. Slik fikk de avgjort sitt destinasjonsland først etter å ha ankommet det.

Informasjon om asylinstituttet og hjelp med kontakt har i liten grad kommet fra smuglerne. For Satsita og Aslan var det, bortsett fra en kort briefing i hjemlandet, heller følelsen av å ha blitt forlatt enn hjulpet som trer fram:

Han telte [pengene] fort. Han sjekket om de var ekte eller ikke. Og han bare gikk. Og vi visste ikke hvordan kan vi kommer ut av den bussterminalen som ligger her i Oslo. Vi gikk rett fram og tilbake, rett fram og tilbake. Vi visste ikke at vi måtte bruke trappa.

Mannen [i Ingusjetia] sa at når dere kommer fram, så gå til politi og si 'Asyl'. Vi visste ikke hva det betydde. Bare visste at vi må si det. (Satsita)

De fleste har litt kunnskap som de har fått fra venner og bekjente. Smuglerne som har vært med under ankomsten har derimot utelukkende forsvunnet med en gang de var fremme. "He just disappeared on the airport. He couldn't even give me the travel document", forteller Berhanu. Hvordan integreringen og oppholdet har foregått, har variert for de reisende etter som de har hatt et nettverk i Norge fra før eller ikke. Noen hadde kontakt med familie, venner og andre de kjente parallelt med asylsøkningsprosedyren. Men seks av de jeg snakker med, hadde kun asylmottaket og det nettverket de fikk der. En har også levd uten oppholdstillatelse i lenger tid, stukket av fra asylmottak og fått andre nettverk først, for deretter å få opphold.

I mine intervjuer er det et tydelig brudd ved at det i dette stadiet er den norske staten, og de personlige migrasjonsnettverkene og NGOer som helt tar over prosessen. Det kan likevel ha foregått mer i bakgrunnen og planleggingen av reisen i forkant enn det de reisende har forstått, eller villet fortelle til meg. Når det tsjetsjenske paret ble bedt om å ha med sine gyldige russiske pass, kan det ha vært smuglerne som har hatt opphold i Norge i baktankene. Salma forteller om hvordan hun kom uten foreldrene for å kunne få opphold. Det var en tydelig strategi, og kan ha vært en anbefaling fra de profesjonelle smuglerne familien kontaktet. I de fleste historiene finner jeg derimot ingen tegn til slik involvering fra smuglerne.

MENNESKESMUGLINGENS ROLLE I ASYLMIGRASJONEN

Ut fra beskrivelsen til de reisendes beskrivelser vil jeg gjøre noen bemerkelser rundt menneskesmuglingens rolle deres flytteprosesser. Et tema er hva slags påvirkning har smuglerne i avgjørelser om avreise og destinasjon. Et annet er spørsmålet om virksomhetens tilgjengelighet. Hvem er det som har mulighet til å bruke smuglere? Og hvordan relaterer de reisende til det å involveres i slik kriminalitet?

Kontroll eller fasilitering?

Koser (2001, 2000) diskuterer den rollen menneskesmuglere har i dagens asylmigrasjon ut fra en case-studie på iranske asylsøkere i Nederland. Han peker på at smuglere har blitt proaktive i virksomheten sin og reklamerer for sine tjenester (2001). Selv om flere, spesielt iranerne bekrefter at det er veldig lett å skaffe seg menneskesmuglere, viser alle de jeg snakker med, at ønsket om å reise kom først, deretter kontakt med smuglere. Beslutningen om å reise oppsto på grunn av situasjonen deres, og for noen var det også direkte vanskelig å finne smuglere.

Koser (2001) peker også på hvordan profesjonelle menneskesmuglere både hjelper med å smugle asylsøkere *ut* av hjemlandet og *inn* i destinasjonslandet. Dette stemmer for de iranske og tsjetsjenske reisende jeg snakker med. Men for de afrikanske reisende er det enten ikke behov for utsmugling, eller de evner å ordne utsmuglingen ved hjelp av venner eller lokale smuglere. Denne gruppen bruker profesjonell smuglerhjelp inn til transittland i Europa, men i mindre grad i siste etappen til Norge. Det er altså ikke kun snakk om store smuglernetter, men også profesjonelle smågrupper som ordner viktige etapper, og migrasjonsnettverk som hjelper med enklere former for menneskesmugling.

Koser (2001) mener det er tydelig hvordan smuglingen utvikler seg fra assistanse til kontroll. Han henviser til dokumenterte eksempler der smugleren velger destinasjonsland for de reisende, eller bevisst bringer dem et annet sted enn de ber om. I mitt materiale finner jeg flere eksempler på at reisende som bare vil til Europa, lar smugleren bestemme hvor, for eventuelt å reise videre selv. Noen som blir tatt med et annet sted enn de ønsker, finner jeg derimot ikke. Smuglernes rolle er likevel avgjørende for utfallet av reisen i andre retninger enn det de reisende hadde ønsket, men dette kommer av smuglernes ferdigheter, ikke vilje. I den grad smuglerne er delaktige i valg av destinasjon vil jeg heller bruke Liempt og Dommerniks (2006) beskrivelse av smugleren og den reisende som *samspillende* i hvor destinasjonen blir: Smugleren tilbyr sine muligheter, og de reisende velger ut ifra dette.

Et element Koser (2000, 2001) heller ikke tar opp, er innvolvingen av både nære venner og et større migrasjonsnettverk i smuglingen. I visse tilfeller kan de profesjonelle smuglerne også ses som en profesjonalisert del av det sosiale nettverket de reisende bruker for å ta seg til Norge. Det er snakk relasjoner med mer eller mindre foretningmessig forhold. Graden av profesjonalitet korresponderer med de spesielt strenge reisekontrollene som er bygd opp rundt

Europa og de evnene og resursene som kreves for å komme forbi disse murene. Bekjente amatører er ikke alltid nok for å klatre de høyeste murene.

Alt i alt vil jeg ikke tillegge smuglerne så stor rolle i reisen til asylsøkere som Koser gjør, selv om det finnes tendenser i mitt materiale som ligner, spesielt i de iranske tilfellene, som også er hans utgangspunkt. Smuglerne har absolutt en betydning, men graden av påvirkning og kontroll av reiseruter og valg av destinasjon er på ingen måte total, og i noen tilfeller meget begrenset.

Castles og Loughna (2005) mener man må se innvandringsbestemmelser som *opportunity structures*, mulighetsstrukturer som er utgangspunkt, men ikke bastante barrierer for innvandring. Dette inkluderer innvandringsbestemmelser som forbyr folk å reise mellom land og kontinent. Smuglernes posisjon er som ”forhandlere” (Koser, 2000) mellom reisende og de aller kraftigste grensek kontrollene. Menneskesmuglingen er et ønsket og nødvendig middel de reisende benytter seg av for å overkomme de begrensninger som er lagt for mulighetene til å migrere. Den positive eller muliggjørende strukturen i menneskesmugling er i seg selv ikke total, men gir et begrenset spillerom for handlinger som foruten ville vært nærmest umulige.

Kostbar mobilitet og ønsket kriminalitet

De positive strukturene menneskesmuglingen utgjør, er imidlertid ikke forbeholdt alle. De reisende jeg har snakket med, har hatt tilgang til en mengde ulike resurser for å gjennomføre reisen. Bauman (2006/1998) skiller mellom to ”postmoderne typer” i en verden stadig mer differensiert gjennom tilgang til mobilitet: *Turisten* betaler for frihet og retten til å se bort fra de innfødtes anliggende. *Vagabonden* bestemmer ikke selv når han eller hun må dra, eller hvor (fra Pickering og Weber, 2006: s.6). Selv om skillet uten tvil peker på noe essensielt ved ulikhetene i mulighet til bevegelse, har Bauman blitt kritisert for å se bort fra den kontrollen de rike mobile er underlagt, og hvordan de fanget i det lokale likevel beveger seg (Bigo og Guild, 2005: s.3). Jeg mener ingen av de to idealtypene beskriver fullt ut reisen til de jeg snakker med. Reisen deres er ikke lystbetont, men ligner ulike former for tvungen migrasjon. Men de reisende har samtidig ønsker om hvor de vil reise, som de til en viss grad klarer å oppfylle. På grunn av de resursene de klarer å mobilisere i en uholdbar og kritisk situasjon, kan de kanskje ses som en slags *turist-vagabonder*? De aller fleste av de over tyve millionene flyktningene i verden reiser kun til et annet sted i landet, til grensen eller et annet land i regionen (Castles og Miller, 2003; Bauman, 2005). Og mange av de som forsøker å komme

seg til de økonomisk velstående landene i nord på egenhånd mislykkes, ofte med fatale resultat (se neste kapittel). Noen av de meste resurssterke, klarer likevel å komme seg videre, på grunn av økonomi, sosiale nettverk, kunnskap, sterke egenvilje, og av og til av ren flaks. *Blant annet* innebærer denne (bokstavelig talt) *mobiliseringen* av resurser å kjøpe til seg de profesjonelle smuglernes kriminelle kapital. Den massive resursmobiliseringen peker på at menneskesmugling ikke er et tegn på svakheten ved migrasjonskontrollen, men nettopp på dens betydelige styrke. *Turist-vagabonden* klarer likevel delvis å bryte ut av sin *vagabondtilværelse*. På en måte er kanskje disse vagabondene friere enn turisten som er låst i sitt jag etter nye opplevelser.²⁴

Hvordan behovet for resurser gjør at menneskesmugling blir en ytterligere sosialt stratifiserende struktur, gjenspeiles i uttalelsen til en politiansatt som mener at ”de som virkelig trenger hjelp får det jo ikke, de har jo ikke råd”. Salma beskriver hvordan det å kunne komme til Norge har vært et *privilegium*, en betalt beskyttelse mot et onde:

Det er så mange som befinner seg i en situasjon der de for eksempel føler seg truet eller føler at de kan bli drept når som helst. Det er masse konflikter hele tiden, rett og slett krig, ikke sant. Og de tenker at jeg må komme meg ut herfra for å redde meg selv og min familie. Og så kan de ikke komme hit som flyktninger, eller på andre måter. Da tror jeg veldig mange tyr til den løsningen. Og de fleste som kommer hit som bruker menneskesmuglere, er mennesker som faktisk har penger. Men fattige mennesker har jo ikke råd til det. Det er jo faktisk de som blir igjen som oftest. De som vanligvis har klart å komme seg ut, er vanligvis de som har penger. Vanligvis de rike eller de som tilhørte middelklassen.

Sikkerhet gjennom mobilitet blir en vare forbeholdt et visst sjikt av verdens truede og ufrivillig reisende. Menneskesmugling blir slik sett bare enda en sorteringsmekanisme mellom de som har mulighet til å reise og forbedre mulighetene sine, og de som er låst fast, i humanitær elendighet i flyktningleirer i Etiopia, i usikkerheten i Kenyas gater eller splittet fra familie i Irans landsbygder. Kelile konkluderer om smuglerne:

²⁴ Det kan skimtes en tendens ved mye av de senere års masseturisme i å utgi seg for å være av en mer *vagabondsk* sort, en *vagabond-turist*. Backpacker-bølgen består av ungdomsturerister med slagord som ”don’t just be another tourist, but be a traveler”. Blant de glossy reisemagasiner med tips om de siste inne-reisemålene har du nå også fått nettopp *Vagabond*. Problemet til begge disse to fusjonstypene er at identiteten skrevet inn i biometriske pass med tilhørende borgerrettigheter gjerne følger uansett hvor langt de reiser bort. Vagabonden forblir utenfor og turisten forblir innenfor i kraft av sin legale status.

I'd like to say thank you very much to them. Many people who stayed on the border have been killed. Many thanks to them, although they do bad things. They helped me, through their business.

Sitatet viser samtidig til den respekten de reisende tross alt har for loven, og at menneskesmugling ikke er *riktig* i seg selv. De reisende jeg snakker med, er alle enige i at det må finnes lover og regulering av migrasjon. Ingen er for opphevelse av grenser eller fritt fram for kriminelle virksomheter. Det mange har opplevd, er imidlertid lovløse forhold og uholdbare livssituasjoner i hjemlandet. Det var nødvendig for dem å reise ulovlig – for noen et spørsmål om liv eller død. Loven er veldig, veldig viktig, uttrykker flere. Men livet er over loven. "I knew that it was illegal, but I considered my life more valuable than the law", sier Berhanu. Ahmad sier det enda skarpere:

Ja. De hjelper folk. Med å finne det beste for folk. Staten, hva finner den til deg? Finner ingen ting. Gir deg ingen ting. Viss jeg går til ambassadøren og spør om å få papirer, sier de bare "Vi kjenner ikke deg".

Uttalelsen trekker tankene mine til det Lea (1999: s.308; 2002) omtaler som *social crime*: kriminalitet som motstand, opprør eller kollektive overlevelsestrategier i fattige samfunn. Begrepet er hentet fra radikale historiske studier av kriminalitet i førmoderne tider på *sosiale banditter* (Hobsbawm, 1969), røvere ansett som helter og beskyttere av bønder mot statens undertrykkelse, skattlegging og forbud mot tradisjonell jakt. Lea mener å se en oppblussing av slik *sosial kriminalitet* i det senmoderne samfunn. Han peker på utbredelsen av sosial kriminalitet som en del av en generell tendens til strukturell normalisering av kriminalitet de senere tiår, hvorved "certain types of crime increasingly function as part of the reproduction of social and economic life rather than its episodic disruption or dysfunctional breakdown" (Lea, 2002: s.140).

I den opprinnelige førmoderne formen var sosial kriminalitet et utbredt fenomen, "a conscious, almost a political, challenge to the prevailing social and political order and its values" (Hobsbawm i Lea, 1999: s.308) Dette protestelementet finner jeg derimot lite tegn til i mine intervjupersoners forståelser. (Hvorvidt menneskesmuglingen indirekte kan ses som en protest mot dagens flyktningpolitikk er likevel et spørsmål jeg skal komme tilbake til i kapittel 5). Det er derimot det andre hovedelement ved sosial kriminalitet som kan relateres til de reisendes forståelse av menneskesmugling: toleransen for kriminell hjelp til ulovlig grensekryssning på bakgrunn av den utveien den utgjør for immobiliserte mennesker.

Leas (2002) fokus er på en form for sosial kriminalitet i fattige samfunn, som gettoer, der tyveri og langing gir billige produkter til sosialt og økonomisk marginaliserte grupper. Men i en viss forstand, opprettholder også menneskesmuglere en viktig sosial funksjon, som staten har sviktet i å sikre utsatte grupper. De mobilt marginaliserte, blir tilbudt illegale mobilitetsvarer som gir dem mulighet til en viss bevegelse. Lea påpeker videre at "in contrast to the social criminality of eighteenth-century England there is no alternative pre-capitalist culture or moral economy to be defended, and hence social crime easily passes ... into forms of petty capitalism and, if the activity is at all profitable, the involvement of professional crime. Elements of social crime, tolerated in poor communities as meeting needs, are likely to be tied up with more organised and harmful activities." (2002: s.141). For som vi skal se, har menneskesmugling som sosial kriminalitet også en tydelig anti-sosial slagside i måten smuglerne behandler de reisende på og i andre påkjenninger den illegale reisen innebærer. De reisendes syn på smugleren som kommer fram i dette møtet mellom kriminalitet og hjelp, vil bli diskutert videre i kapittel 5. Og diskusjonen av menneskesmugling som en vare vil bli tatt opp igjen i kapittel 6. Først vil jeg imidlertid ta for meg de skadelige sidene – menneskesmuglingens negative strukturer – når jeg i neste kapittel går inn på de reisendes opplevelser på veien til opphold i Norge.

4 OPPLEVELSER AV UTSATTHET

I dette kapittelet vil jeg se på de reisendes opplevelser av påkjenninger og utsatthet ved å reise ulovlig til Norge. Dette kan leses som den ulovlig reisens viktimologi, ikke utelukkende i forståelsen utsatthet for straffbare handlinger, men som et bredt spekter av opplevelser av utsatthet som er knyttet til å reise ulovlig og benytte seg av smuglere.

Jeg har valgt å ikke beskrive opplevelsene kronologisk, men vil se på fire hovedtyper av utsatthet de reisende opplever. Det er tydelig forskjellige former for utsatthet de reisende opplever, og jeg mener det er mer relevant å se på typene utsatthet enn å fokusere på når de oppstår. Den første hovedtypen av utsatthet jeg vil se på, oppstår i den skjulte, hemmelige ferden, der de reisende ferdes på anstrengende og farlige måter. Den andre hovedtypen er utsattheten for smuglerens overgrep. Den tredje hovedtypen utsatthet handler om ulike sosiale, økonomiske og politiske former for usikkerhet som oppstår som resultat av å reise illegalt og ved hjelp av menneskesmuglere. En fjerde hovedtype utsatthet er den som oppstår i møtet med kontrollen og myndighetene i landene de reiser til og gjennom. Til slutt vil spørsmålet om relasjonen mellom de ulike utsatthetene diskuteres, og ses opp mot hvem som har ansvar for at de oppstår.

”HELE TIDEN RISIKERER MAN LIVET. VET IKKE OM MAN OVERLEVER” –
PÅ VEIEN SOM MENNESKELIG SMUGLERGODS

Den første hovedtypen av utsatthet er den som personer har opplevd når de har reist på en farlig måte.. Når man sier ”menneskesmugling”, er kanskje det første folk tenker på, en båt overfylt av mennesker, eller en konteiner med innestengte personer, nesten uten luft og mat.

Dette er skrekkbildene av en virksomhet der mennesker smugles som varer over grenser, i skjul og uten kontakt med omverdenen. Bilder som havner på forsider verden over og som mange trekker fram som de verste sidene ved menneskesmugling. Hvis menneskesmugling har en humanitær side – en sosial kriminalitetsform, som for mange personer er en redning fra store problemer og farer – da er farene ved selve reisen den styggeste, antisosiale og inhumane baksiden ved dette fenomenet. Det er likevel et bilde som må nyanseres på noen punkter. Ikke alle som blir ”smuglet”, må gjennomgå slike farefulle reiser. De som reiser på falske dokument, kan fly komfortabelt på noen timer over områder som andre må bruke dager og uker på. Og reise uten dokumenter kan foregå som vanlige bil- eller bussturer, der kontrollen ikke er stor eller kan unngås lett. Fire av de reisende har ikke opplevd å bli transportert på en farlig eller usikker måte over hodet. Ingen av intervjupersonene har reist farefullt hele veien og heller ingen inn til Norge. Det er rett og slett ikke nødvendig. Scenen i den norske spillefilmen *Blodsband* av en gutt som åpner kontaineren og speider ut over Oslo kan være et godt filmatisk virkemiddel, men er ikke et bilde på dagens virkelighet der ”smuglede” migranter ankommer Oslo bussterminal med Sjöföbussen.

Dødsangst på havet

Men for dem som forteller meg om reiser gjennom farlige etapper - først og fremst ved EU og Schengens yttergrenser – er det alvorlig nok. Opplevelsene av transportstrekningene der ferden må skje skjult eller utenfor allfarvei blir gjennomgående dratt fram som det absolutt verste ved å komme seg til Norge. To av de reisende har i løpet av reisen blitt fraktet med båt. I begge tilfeller var det liten plass og alt for mange mennesker om bord. Shirin forteller:

Klokka to om natta kom båten. Den var veldig liten, med 103 personer i. Alle måtte gå inn. Ingen fikk lov å komme ut under turen. Dem kasta opp og, alle trodde at de skulle dø fordi vi ikke kunne lufte.

I en slik situasjon var selv å bli tatt av politiet en lettelse. Da kunne de endelig puste ordentlig igjen. Opplevelsen av slike reisemåter er også tydelig preget av hva man kan ha hørt om slike reiser fra før. Gjennom fortellinger fra andre migranter og gjennom media er de som har vært med på slike overfarter, klar over at mange dør. Det er altså ikke bare selve risikoen, men den subjektive forståelsen av den, dannet av hva man vet om den fra før, som skaper påkjenningen. Berhanu forteller at han ble tatt med på en tre dagers båttur med guiden sin,

båtføreren og hundre andre reisende sammenpresset i en liten fiskebåt. Det ble en tøff reise, med konstant frykt for å forlise:

I had heard the story about people dying when travelling by boat. In a small boat with many people, there is no safety. I was terrified, because I had that story in mind. That was the one thing I was most worried about. That I might loose my life there. (Berhanu)

Tallet på døde som følge av forsøk på å krysse Middelhavet eller Atlanteren ulovlig er stadig økende.²⁵ Dødstallene er imidlertid bare én målenhet på den påkjenningen de ulovlig reisende utsettes for. De reisendes oppfattelse og opplevelse av reelle, mulige, til og med innbilte farer er også et aspekt av skadene.

Weisman (i Gordon og Riger, 1989: s.202) beskriver den intense frykten for å dø: "[R]eality testing abandons the hapless victim. Familiar cues that indicate a stable world are no longer there. Ordinary objects and events seem strange and threatening; the world, literally, is about to disintegrate." Kjæresten til en iransk jente jeg snakker med, skyter etter hvert inn i samtalen om sin opplevelse av reisen sin til Tyskland. Det hun har vær igjennom i 4 måneder, forteller han, hadde han opplevd i 8 måneder, med hele 9 forsøk på å krysse grensen fra Iran til Tyrkia. Med hurtigbåt hadde han kommet videre til Hellas: "Alle kommer forskjellige veier, ingen på samme måte", forteller han. "Og hele tiden risikerer man livet. Vet ikke om man overlever." Han beskriver det som nesten uvirkelig å være her. "Som i en drøm", sier han. "Hadde aldri trodd vi skulle sitte på en kafé slik og prate. Jeg trodde vi skulle dø."

Den reelle faren blandes med de forferdelige forholdene og historiene de reisende har hørt. Slike historier er dessuten bare en av mange ulike forhold som påvirker hvordan faren subjektivt oppfattes. Ahmad har reist ulovlig under hele oppveksten. Han ser det som en del av livet og har lært seg å ikke være redd for hva som kan skje:

Da jeg var liten, gikk vi under lastebiler. Ja, noen gikk bak i busser, du vet i motoren bak. Vi gikk under motoren. Kom ut helt svarte. Det er ikke farlig. Jeg tenker på å gå til Europa. Jeg

²⁵ Organisasjonen UNITED (2007) har siden 1992 dokumentert mer enn 9 000 dødsfall som kan tilskrives til det såkalte "Fortress Europe". Den absolutt største andelen besto av personer som har druknet, og de reelle drukningstallene er sannsynligvis mange ganger høyere. Et estimat er blant annet gitt av spanske myndigheter på 6000 døde eller savnede etter båtferder til Kanariøyene bare i 2006 (UNITED, 2007: kap.1.2). I tillegg er det registrert flere hundre dødsfall som følge av kvelning under transport, ihjelfrysninger, personminer, bilulykker m.m. (UNITED, 2007; Se kart i vedlegg 2 for en geografisk framstilling). Se også Fortress Europe (2007), som i en gjennomgang av nyhetsrapporter fra 1988 til 2007 har funnet 11 976 dødsfall langs Europas grenser.

tenker ikke på om det er farlig, eller om å dø. Noen svømmer inn under båter. Kommer de inn kan de bli drept, viss båten har på motoren. Noen blir drept. Noen har flaks. Sånn. Forskjellig.”

Det handler ikke om å ikke se de objektive farene og de alvorlige skadene, men å ikke bli apatisk.

Mange ungdommer har dødd, seks år, syv år gamle. Men vi tenker ikke på døden. Vi tenker at du dør en gang. Ikke tre ganger, en gang. Vi tenker ikke at jeg skal leve evig, men at jeg skal dø en dag. Samme om jeg dør i dag eller i morgen. Ingen forskjell. Vi tenker sånn.

Jeg tenker ikke på om det er farlig. Det er som med fotballag. De tenker ”jeg skal skåre goal”. De tenker ikke ”jeg skal bli skadet”. Jeg tenker på det stedet jeg skal til. Jeg tenker ikke at jeg skal bli skadet, eller at jeg skal havne i fengsel. (Ahmad)

Det har i viktimologien blitt påpekt hvordan opplevelsen av fare ofte ikke bare stemmer dårlig overens med den reelle utsattheten, men gjerne står i et asymmetrisk forhold (Young, 1999). De som er minst utsatt er ofte de som er mest redde. Men selv om frykten er sosialt konstruert betyr ikke det at den ikke relaterer til reelle farer. Det er snakk om måter å kanalisere og behandle den på (Young, 1999).

Med barn over grensen

En faktor som tydelig påvirker både opplevelsen av utsatthet og den reelle faren i de skjulte reisesituasjonene, er å ha barn. For de reisende som har barn, føles barnet som et ekstra risikomoment, i tillegg til at det er en ekstra praktisk byrde for foreldrene i den vanskelige ferden. Fire av de reisende har gått over grenseområder til fots, noen i mange timer og over flere etapper. Dette kan være meget anstrengende turer. Da Shirin vandret i villmarken i vente på å krysse grensen, var det ekstra vanskelig å ha med barn:

Vi måtte overnatte i skogen i tre dager. Uten mat eller noe. Vi voksne, vi tåler jo alt. Men et barn tåler jo ingen ting.

Det er forferdelig viss man har et barn og man blir veldig redd ved grensene. Ved hver grense vi kom til, så begynte den lille å gråte, så vi var redd for at politiet skulle høre det.

Det tsjetsjenske paret hadde lignende opplevelser innstengt i en lastebil. Kombinasjonen av bekymring for barnet og den ekstra risikoen det utgjør for å bli oppdaget, forsterker hverandre og blir en stor belastning.

ANOMI I OMONIA: SMUGLEREN SOM TRUSSEL

Den andre hovedtypen utsatthet er for overgrep og vold fra smuglerne. Opplevelsene av denne faren ligner på og er tett forbundet med det å reise farefullt, men knytter seg til smugleren som person. En av de som reiste farlig, forteller imidlertid at han ikke følte smugleren som en fare for sitt liv, men at det kun var reisemåten som var risikabel. Ingen av de som har reist gjennom "lovlige", åpne ruter, nevner noe om frykt for smugleren. Dette kan tyde på ulike smuglere, men også ulike oppfattelser og ulike situasjoner de reisende og smuglerne befinner seg i.

"Dem bare får pengene og så kaster dem folk av"

Fire av de reisende opplevde situasjoner med sterk frykt for at smugleren skulle gjøre noe med dem. Shirin foreller om redselen for at smugleren ville "kvitte seg med lasten" under en overfart:

Og da, når vi var i båten, sa vi at nå dør vi. Fordi vi hørte at mange blir drept. Når de tar båten kaster smuglerne dem i vannet, dreper dem eller noe sånt. Ikke vi, men mange har blitt det. Dem bare får pengene og så kaster dem folk av.

Her spiller det også inn hva de reisende vet om denne faren fra før. De som nevner dumping av smuglede personer på havet, forteller alle at de har sett dette på TV, eller hørt det fra andre flyktninger. Det har ikke nødvendigvis sammenheng med hva som faktisk skjer på overfarten. Noen har i ettertid også møtt personer som har opplevd å bli kastet på havet.

Frykten for smuglerens intensjoner blir også påtrengende for de som reiser med lastebil eller går til fots. Sammen med de fysiske påkjennelsene, kan det skape en nærmest uutholdelig følelse av usikkerhet, angst og utmattelse. Satsita og mannen Aslan, ble på en strekning overlevert til en lastebilsjåfør. Uten å kunne se og med streng beskjed om å ikke gi tegn fra seg satt de inne i lasterommet uten å vite hvor lenge det skulle vare.

Vi måtte bytte til en lastebil. Men vi så ingenting der på veien. Og vi visste ikke hvor vi var, og hva som skulle skje med oss. Og vi var veldig irritert, eller i depresjon. Vi tenkte "hva skal skje med oss? Hva skal skje med oss? Kanskje de lurer oss?" og sånne ting satt fast i hodet hele tida. For du vet ikke, kanskje du har mistet den halvdelen som du har betalt allerede. Hvis den første

mannen forsvinner med en gang, ikke sant, og han leverer oss til en annen mann, den mannen som vi ikke kjenner og ikke vet hvem er, kanskje han kaster oss på et øde sted. (Satsita)

I slike situasjoner er tanken på barna sterk. Følelsen av å ha lagt barnas liv i hendene til personer en egentlig ikke stoler på, er noe av det vanskeligste å takle for dem dette gjelder. Selv om reisen i utgangspunktet ble gjort for å redde barna, blir følelsen av risikoen de har utsatt dem for der og da, overveldende:

Jeg tenkte at de kan drepe oss. Skjønner du? Det er *veldig* vanskelig. Du har ingenting, ikke noe, ingen kniv. De kunne drepe oss, på grunn av penger. Det er veldig vanskelig. Jeg spurte meg selv hvorfor jeg gjorde alt dette. Hvorfor ble jeg ikke hjemme? Det er barna ikke sant. Jeg tenkte ikke på meg selv. Nei. Jeg tenkte på *dem*. Hvorfor er det jeg har gjort sånn? (Aslan)

Barnenes utsatthet blir en del av den kombinerte følelsen av usikkerhet og maktesløshet i en fysisk anstrengende situasjon. Den mentale påkjenningen er til slutt en opplevelse som er vel så alvorlig som den fysiske. Tryggheten som er tatt bort fra personer i disse situasjonene kan relateres til Goffmans begrep om *Umwelt* (Young, 1999: s.71). *Umwelt* er et område av trygghet individer og grupper omgir seg med til daglig. Når området blir invadert av faremoment, føler man usikkerhet og blir på vakt. Faresignalene trenger ikke være faktisk vold eller overgrep, ikke en gang trusselen om det, "but more subtle perceptions of possible risk and the escalation of danger"(Young, 1999: s.72). I sin natur er *Umwelt* varierende for ulike sosiale kategorier, ikke minst kjønn.

Kvinnens frykt

I forhold til smuglerne som trussel er de kvinnelige reisendes opplevelse tydelig påvirket av faren for voldtekt. De to kvinnene som reiste skjult, var redde for å bli seksuelt misbrukt av de mannlige smuglerne i løpet av reisen. Det finnes ingen tall for voldtekter på illegalt reisende. Men med en kombinert feminisering og illegalisering av migrasjon de siste tiårene er det et fenomen som har blitt rapportert fra flere hold (Beckers, 2001; Carpenter, 2006). Og om ikke registrert på linje med dødsfall blir frykten for voldtekt av mange kvinner tett knyttet til frykten for å dø (Gordon og Riger, 1989). Kvinnens frykt for voldtekt er et utbredt fenomen, spesielt i relasjon til antatt farlige områder og ukjente menn. Det er en frykt som er med på å begrense deres handlingsrom. Ute i ødemark eller i oppholdssteder på veien er det bare de reisende og smuglerne som er til stede. Kombinasjonen av ukjent sted og ukjente menn som kontrollerer omgivelsene og situasjonen, blir opplevd som en stor fare for ens egen person av

disse kvinnene. For Yasmin er disse tankene en del av historiene hun har hørt om smuglerne. Hun befant seg flere ganger i hendene til guider og mellomledd, andre personer enn de hun hadde gjort avtale med fra starten. ”Det var 12 timer å gå. Viss en ikke klarer det, bryr de seg ikke”, kommenterer hun. Hun har også hørt om voldtekter av smuglede jenter som ”ikke har kunnet klage”, og om tilfeller der personer har betalt og deretter blitt drept. ”Man kunne ikke stole på dem. Det var en risiko hele tiden. Aldri trygt.” Frykten for livet kan i utgangspunktet berøre både kvinner og menn. Det er opplevelsen av en maktesløs situasjon. Men for kvinner kan frykten for voldtekten være en trussel som blir et ekstra maktmiddel for smugleren, for eksempel når det skal forhandles om betaling.

Maktaspektet i voldtektstrusselen kommer tydelig fram i historien til Shirin. Hun er den eneste av de reisende der frykten ble til virkelighet i en konkret situasjon, mer enn bare en latent utsatthet. Episoden fant vel å merke ikke sted på båtferden, men hadde bakgrunn i en mislykket grensepassering, der de reisende ble tatt inn til politiet. Etter å ha blitt sluppet fra myndighetene ble hun innhentet av personer fra smuglergruppen. De hadde en avtale om betaling ved ankomst. Det var ment som en garanti, men nå var det oppstått en ny og uventet situasjon som snur på dette:

Når vi kom til Athen så sto alle smuglermennene rundt båten, for at personene ikke skulle dra. De hadde ikke betalt noen penger, så de som ikke kom, trakk dem kniv mot: ”Du må komme eller så dreper vi deg.”

Så måtte vi til et sted de kaller for fengsel. En vanlig leilighet, men det var forferdelig der. De kaller det fengsel for at du skal betale pengene. De [i Iran] må betale pengene, så slipper du fri. Og der var vi i fire dager. Han vi var hos, han var HELT forferdelig. Jeg skjønner ikke. Han tok sånne tabletter og sånne ting, så det klikka for han. ... En som hadde en lånt en annen flyktning penger kom inn, han hadde fått et sverd i ryggen. Over hele han var det blod. Man fikk bare sjokk der... Når du drar dit til Athen. Det er helt forferdelig. Omonia. Det er et sted der. Alle flyktingene er der.

Når dem dro ut så låste dem leiligheten.

Mens vi var der, sa de at siden dere ikke har betalt penger så må mannen bo nede. Det var to etasjer. Barnet må være et sted, og jeg må være et sted. Jeg begynte å lage bråk og sånn. Jeg sa ”Jeg skal være sammen med barnet mitt og mannen min, ingen kan gjøre noe annet. Viss dere gjør noe, skriker jeg til politiet kommer”. Dem sa ”okey, okey, bare ro dere ned, så får dere være sammen.

Så var det en natt, eller tidlig morgen da jeg våkna, så var smuglermannen ved siden av. Han ville røre meg da. Når han tok tabletter så var han forferdelig. Når jeg våkna så holdt han på å røre meg. Og jeg slo ham. Etter det sa jeg at jeg skal ikke være her *en* dag til, uansett *hva* du gjør, dreper oss eller noe. Jeg skal ikke være her. Så dem i Iran dem sendte penger med en gang, så dro vi. Det er mange som blir voldtatt der. (Shirin)

Hvorvidt situasjonen som førte til at hun betalte, var kalkulert, er vanskelig å si. Settingen var uansett at de ble utsatt for så tøffe og krenkende forhold at de til slutt ble presset til å betale. Og trusselen om voldtekt var dråpen som fikk begeret til å renne over. All videre kontakt med denne gruppen ble brutt og alle penger ble oppgitt i bytte mot friheten og sikkerhet.

Andre reisende har følt menneskesmugleren som en potensiell fare over ulike deler av ferden. Men for Shirin har faren fått en reell utfoldelse og et spesifikt stedsnavn i en leilighet i Omonia, sentrale Athen: Et lovløst, anomisk, rom (både fysisk og sosialt) har oppstått der vanlige rettigheter er forsvunnet og ren fysisk, psykisk og seksualisert vold rår. Søker man på Omonia på nettet kommer det blant annet opp diskusjoner om det er trygt i dette området for turister. Det er jo et spennende sted tross alt. Meningene er delte. En debattant konkluderer med at man burde velge å holde seg unna om natten. For *vagabonden*, den tvungne reisende (diskutert i kapittel 3), er det ikke spørsmål om diskusjoner eller meninger, og enda mindre spørsmål om eget valg.

Denne situasjonen setter også lys på rollen til kontrollapparatet på to måter. Første dannes det en problematisk situasjon på grunn av politiets intervensjon. Å bli stoppet av politiet kan altså utsette den reisende for smugleren i større grad. For det andre viser eksempelet at politiet *kan* brukes som trussel overfor smuglere som bryter veldig alvorlige normer, her et fysisk overgrep på de reisende. At det må så ekstreme forhold til, tydeliggjør hvordan det i forholdet mellom smugler og reisende er uønsket å tilkalle rettsmyndigheter for å beskytte seg, og hvor mye som skal til før de reisende er villige til å true med politi. I Christies (1977) begrepsbruk kunne man si at de involverte har tatt konflikten mellom dem *tilbake* fra staten. I et øyeblikk kommer politiet likevel inn som trussel. Staten ligger i bakgrunnen. I hvilken grad politiet utgjør en faktisk trussel for smuglerne, er usikkert, men virkningen er stor nok. På grunn av sin illegale reise har de reisende vanligvis et problematisk forhold til politi og kontrollapparat. De frykter for eksempel å bli holdt tilbake, eller sendt til hjemlandet. I episoden beskrevet ovenfor var de reisende nettopp sluppet fri fra politiet, så muligheten for hjemsendelser følte kanskje mindre enn den gjør for de fleste i samme situasjon.

“I WAS WORRIED THAT EVEN IF I CAME TO EUROPE, LIFE WOULDN'T BE EASY” - ILLEGAL REISE OG USIKKERHET

Som vist her er farene for liv og helse av de mest brutale og påtagelige utsatthetene ved de skjulte reisene og forholdet til smugleren. Men også usikkerhet relatert til sosiale, politiske og økonomiske forhold er knyttet til de mer generelle trekk ved det å bli smuglet og å reise illegalt. Dette er den tredje hovedtypen av utsatthet jeg har sortert de reisendes opplevelser i.

Hvordan vil det ende?

Den illegale reisen utgjør en tilstand av fare for å bli sendt hjem og for å havne i et annet land enn man ønsker. De som har reist i skjul over land eller vann, forteller at det er utrolig mye bedre å reise åpent med fly, nesten problemfritt i forhold. Men det ligger samtidig en utsatthet også i slik illegal reise. Salma forteller om passkontrollen under transitt i Tyskland og usikkerhet knyttet til hjemsendelse:

Det var veldig skremmende når vi var i Tyskland. For da visste vi at vi kunne bli tatt, og hva skjer da, ikke sant? Hvor skal vi? Skal vi sendes tilbake? Til all den elendigheten? Det var kanskje det som var, veldig, veldig skremmende. Det var den kontrollen i Tyskland. Vi hørte jo det at tyskerne var veldig, veldig strenge.

Denne utsattheten opplever de reisende i mer eller mindre grad gjennom hele reisen, og gjennom asylsøkerprosessen. Det er en form for konstant gettotilværelse, der de reisende er avskåret fra omverdenen gjennom sin legale status. For Beniam er det en av de definerende sider ved smugling at man ikke er sikker på utfallet: ”Det er alltid usikkerhet. Man vet ikke hvor man ender”, sier han. ”Man må bare ta de sjansene som tilfeldig dukker opp”. Dette rommet av usikkerhet er ofte knyttet til den rollen smugleren spiller. Om de ikke nødvendigvis er redd for smuglerens overfall, blir det å miste eller bli lurt av smugleren før de er framme, nevnt av syv av de reisende. Berhanu var bekymret for å miste kontakten med smugleren og plutselig befinne seg et sted der han ikke kjente noen og ikke kunne språket. Denne usikkerheten er knyttet til sosiale forhold, ikke liv og helse. Når jeg spør om han var redd for å bli lurt, svarer han slik:

Yea. That was my big fear. A big difficulty. I thought, if I missed that chance, and if I where not taken to the place where I want. I thought I could be left in a place where I cant help myself. On

the other hand, I can not sue this person. Can not charge him. Because I wouldn't find him. So I was very worried about that.

Berhanu snakker her om noe av det samme som de som frykter for livet. Det er avhengigheten av en ukjent person. Men utsagnet peker mer mot relasjonen som usikker, enn smugleren som korrumpert og farlig. Smugleren i seg selv er altså en sikkerhet. Å miste han er den store faren. Kelile, strandet i Nairobi, følte en utsatthet for økonomisk tap, som videre ville bety tap av muligheter. "You can lose your money. 'I don't have your money', they will lie to you." "It has happened to my brother", forteller Akil fra Vest-Sahara.²⁶ "They took the money from him, and they ran. Said to him to wait in this café."

Ankomster og oppbrudd

To av intervjupersonene uttrykker på den andre siden at de kan stole på smuglerne. I stedet er mangelen på hjelp ved ankomsten en siste usikkerhet på reisen:

Nei hun, var jo helt grei på reisen. Men hun gikk jo som sagt bort fra oss på flyplassen. Det var jo det som... da var vi jo aleine liksom. (Salma)

Andre sider ved å bli smuglet skaper også utsatthet. Å reise til et annet land i håp om å bosette seg der er noe som kan være en påkjenning uansett reiseform og rettslige rammer. Berhanu forteller om usikkerheten på hvorvidt livet på det nye stedet kunne bli bra:

I thought that I couldn't speak any other foreign language. So I was worried that even if I came to Europe, life wouldn't be easy. Because I couldn't even communicate with people. That was another worry.

Spørsmålet er selvfølgelig om ikke denne uroen hadde vært den samme uansett reisemåte, så lenge man vil til en verdensdel der alle språk er ukjente. Måten smuglingen blir utført på, i hui og hast og med begrenset informasjon og oversikt, kan likevel ses som en ekstra faktor som gjør uvissheten mer prekær. I den gettotilstanden de reisende er i, blir slik usikkerhet mangedoblet. Det samme kan sies om splittelse av familier. For å sikre at barna får opphold blir Salma og søsknene sendt av gårde uten foreldrene, smuglet inn av en tidligere bekjent av familien. Det blir en vanskelig situasjon når foreldrene plutselig tar avskjed på flyplassen:

²⁶ Akil er ikke asylsøker, men har opplevd å bruke båtsmuglere for å komme til Kanariøyene (Se kapittel 2 om metode).

Det var jo veldig *trist* å reise fra mamma og pappa. Og det kom jo ganske overraskende på oss. Vi visste jo ikke det.

Egentlig så skulle mamma ta passet hennes, og late som om det var henne. Men plutselig er det et eller annet som skjer i det vi skal levere fra oss bagasjen våres. Så ombestemte de seg da, tror jeg. Også sa mamma ”Nei, jeg blir igjen. Ta med barna.” Så planen var jo at det var mamma som skulle ta passet og ta med oss til Norge. For de ligna jo ganske mye.

Vi skjønnte jo ingen ting, så. For vi trodde jo at mamma skulle være med. Vi visste jo at pappa skulle bli igjen. Det visste vi. At han da skulle komme etter, men, ja sånn var det vertfall.

Tre andre forteller også om å forlate familie i hjemlandet uten å fortelle dem om reisen, eller bare i siste liten. I fare for å vekke oppsikt om reisen og smuglerne, holdt de alt hemmelig. Dette gjorde situasjonen vanskelig for dem de forlot. Slik kan assistansen av smuglere og den illegale reisen forsterke utsattheter som kan ligge i alle former for migrasjon.

PÅKJENNINGER OG FARER I MØTER MED KONTROLLEN

Den fjerde hovedtypen utsatthet består av påkjenninger og farer som oppstår i møtet med grensekontrollmyndighetene, politi og asylsystem i løpet av reisen. Møtet skiller seg imidlertid mellom to former for kontroll.

Former for kontroll og vold

Utenfor Europa er kontrollen gjerne mindre tett, mer sporadisk og tilfeldig. Men samtidig kan den være mer fysisk brutal. Ikke bare er det snakk om å bli tatt, eller ”havne i politiets hender”, men også å bli utsatt for direkte livsfare. Tre av de reisende nevner myndigheter som en fare for livet. Beniam, forteller at det finnes områder med konflikter. ”Man kan bli drept på veien. Spesielt på grensen mellom Etiopia og Kenya”, der det er mange soldater. De to som har krysset grensen mellom Iran og Tyrkia til fots, forteller om lignende situasjoner:

Mange dør på den veien der. Mange blir skutt på grensene. Når du krysser grensen mellom Tyrkia og Iran og politiet ser deg, skyter de bare med en gang. (Yasmin)

Ulovlig reisende som dør på grunn av kontrollmyndigheters inngripen, er også en veldokumentert realitet.²⁷ En av de reisende nevner grensepoliti som skøyt etter båten deres med over hundre mennesker i. Det kan i slike situasjoner være en tynn linje mellom politiets og smuglernes skyld i dødsfall. Det samme kan sies om voldtekter. Backers (2001) forteller om smuglede kvinnelige flyktninger som blir brukt som betaling til korruperte grensevakter. Lignende viser Carpenter (2006) til episoder der US-amerikanske grensevakter har krevd sex for å la illegalt reisende passere. I likhet med farene for forlis eller smuglernes overgrep er kontrollmyndigheters voldsbruk først og fremst latente farer, ikke farer de jeg snakker med, selv har opplevd. Men muligheten inngår som et element i den usikre situasjonen de er i under reisen.

Etter at de reisende har kommet inn i Europa blir kontrollformene mindre fysisk voldelige og brutale. Det er ikke lenger fare for liv, men for å bli arrestert og oppdaget. Noen opplever endringen som en stor forbedring, selv om konsekvensene av kontrollformen på "innsiden" kan være vel så skjebnesvanger:

Mange fra Athen blir tatt og sendt tilbake. Men i hvert fall hadde vi flaks. Vi ble nesten ikke, vi ble bare tatt i Athen. Og det var ikke noe forferdelig. Politifolkene var veldig snille. (Shirin)

Tre av de reisende jeg har snakket med, forteller om å ha blitt stoppet før de kom til Norge, på reisen innenfor EU/Schengen. De har deretter reist videre etter å ha blitt sluppet av sted av politiet eller å ha dratt uanmeldt videre fra asylmottak. Den mer finslepne kontrollen de reisende møter i Europa (spesielt i nordvest) er samtidig mer omfattende, massiv og mindre sporadisk og tilfeldig. Det er en administrativ kontroll i stedet for en fysisk og voldelig. Behandlingen av politiet i Europa omtales av de fleste som bra, nettopp fordi en sammenligner med kontroll fra sitt land, OG med opplevelsen med smuglerne. Men opplevelsen av denne massive og finslepne kontrollen, oppleves for Ahmad som en større påkjenning enn den brutale:

Det er lettere å reise fra mitt land til Europa, enn å krysse fra her til Tyskland. Her er vanskeligere, å reise fra her til Tyskland. I mitt land er det veldig lett. Du har masse energi. Folk lager pass og sånn. Det er ikke vanskelig.

²⁷Av de over 9 000 dokumenterte "Fortress Europe"-dødsfallene UNITED har registrert, tilskriver organisasjonen 10% til statlige aktører. Tallene inneholder selvmord i flyktningssentre, tilfeller av grensevakter som skyter ulovlig reisende og andre ulykker frambrakt av jakten på dem (UNITED, 2007: kap.1.4).

Ahmad reiser på egen hånd der det er mulig. Uten hjelp fra smuglere. Og ofte oppholder han seg i land over lenger tid før han reiser videre. Dette har ført til at han også har blitt stoppet flere ganger.

Hele Europa stopper de meg. Jeg er vant med det. De spør samme spørsmål hele tiden. Etter fem minutter spør de det samme spørsmålet om igjen. Det er litt slitsomt. Spørre om ting, ta fingeravtrykk, sånn bla, bla, bla.

Asyl?

Til sist kommer møtet med norske myndigheter. Det er stort sett det samme systemet og samme behandlingen som i resten av (spesielt Nordvest-) Europa. Man blir sjekket av politiet, sendt til asylmottak og må gjennom asylintervjuer. For Satsita og Aslan er det første møtet med et ukjent kontrollapparat vanskelig. Uten kjennskap til norske utlendingsmyndigheter og forlatt av smuglerne befinner de seg i en usikker og hjelpesløs situasjon. Når de endelig har fått hjelp av forbipasserende til en politistasjon, viser det seg å være feil stasjon:

Vi gikk inn og sa ”asyl”. Men han sa ”Nei, nei, nei”. Han ga oss et kart. Vi visste ikke hva han snakket om. Og han kom ut av resepsjonen, og sa ”Gå, gå. Ut!” Og vi, jeg gråt på veien. Jeg var så trøtt. Jeg visste ikke hva vi skulle gjøre nå. Og den politimannen *kastet oss ut*. ”Ikke her, ikke her”. I kanskje to timer gikk vi opp og ned utafør legevakta.” (Satsita)

Slike ”misforståelser” kan virke som bagateller, men er en ekstra påkjenning i en reise som stadig utsetter den reisende for psykisk og fysisk stress og frykt. Det samme gjelder også usikkerhet på om man kan stole på politiet. Satsita og Aslan var reelt redde for å bli ranet eller fengslet når de anmeldte seg for Utlendingspolitiet. Men etter å ha vært gjennom det første møtet, er reaksjonene positive. Bare det å bli behandlet med respekt, få grunnleggende helsehjelp, kost og losji, noen som hører på en og tolk som forstår hva en sier, er noe som relatert til hjemland og reise blir en stor forbedring.

Venner spør meg om det er samme folk her som i Russland? Nei det er ikke sånn. Hehe. Noen sier, ”Du tuller”. Her er myndigheter veldig bra. Å, jeg er sjokkert. Det er *veldig* bra. Dere *må*, dere må tenke om dere selv i Norge ”jaaaa! Det er bra.” hver eneste dag, for at dere ikke bor i Russland. (Aslan)

Samtidig forteller tre reisende om et første møte med politi hvor fokus er på både deres smuglere og egen identitet, i stedet for deres trygghet og behov. I motsetning til tsjetsjenerne

har disse personene ikke gyldige identitetspapirer. ”They were scrutinizing me just to get my identity” sier Barhanu. Ahmad har også følt mistenkeliggjøringen på kroppen. Lange politiavhør for å fastsette identitet hvor politiet stadig stiller spørsmål han ikke kan svare på:

Du sier ’jeg har ikke pass’, men de tror ikke på deg! For eksempel i Marokko er det førti millioner nesten, og mange har ingen papirer! Folk som lever og reiser fra by til by, de har ikke papir. Der jeg er født har ingen papir. De tror ikke på deg. Jeg er blitt sliten i Norge. Det er ikke sykehus der jeg ble født. Men de tror ikke på deg. Det er ikke min feil. Det er politikernes feil. Men jeg har ikke papirer, så hva skal jeg gjøre? Skal jeg drepe meg selv?

Jeg vet ikke hvordan jeg skal tolke den siste kommentaren. Kanskje er det bare en spissformulering for å vise absurditeten? Jeg blir i hvert fall satt ut av det der og da. Det er et faktum at asylsøkere har tatt livet sitt under opphold i asylsøkesentre og i politiets varetekt.²⁸

Tunge forhørsrunder handler også om politiets interesse i å ta smuglerne. Salma forteller:

Og der [på politistasjonen] var vi... jeg husker ikke alt som sagt, men vi var der et par dager tror jeg. En kveld, natt, et eller annet. Og der var det ganske intensivt. For de to eldste søstrene mine, måtte jo på en måte forklare alt, og de kunne ikke si alt om hvordan de kom hit ikke sant. Jeg husker ikke helt hva de sa. Men de kunne ikke si noe om tanta mi for eksempel. Eller at vi kom hit ulovlig. ... Men, de to eldste måtte, det var ganske intensivt for de. De ble presset ganske mye av politimennene. Prøvde å få så mye informasjon som mulig ut av de to. Hu ene, på 17 år, måtte faktisk tilbringe en natt i glattcella. Fordi hun ikke ville si alt.

Vi ser hvordan de reisende blir en resurs for politiet i deres jakten på smuglerne (et tema jeg vil gå mer inn på i kapittel 8) og hvordan dette kan oppleves som en ekstra påkjenning for de reisende som er i en allerede usikker situasjon. Akil har ikke selv opplevd å bli forhørt av politi som jakter på smuglere, men har hørt mye om det. Han forteller om menneskesmuglingen fra Marokko til Kanariøyene, og kommer etter hvert inn på temaet når jeg spør om han var redd for smuglerne:

No, they are afraid of people. Cause if the police [in Morocco] know who they are, they catch them right away. This people, they don't do anything to other people. No. They are just working like this, black. Nobody knows them and like this. But if the police catch them, they go to jail. But many people, when for example Spanish police take you back to Morocco, when you go

²⁸ Flere av de hundre ”Fortress Europe”-dødsfallene er registrerte selvmord (UNITED, 2007). Ifølge kartet i vedlegg 2 er de eneste tilfellene registrert i Norge selvmord.

back to Morocco, for the first time, you get *psj-psj* [han lager slålyder] from the police in Morocco.

I've heard about that. You have to be honest from the beginning. If not, you get hit. So nobody likes to get hit. And Moroccan police are ehehe, very bad. Ooff! Everybody come like *pft-pft* [slålyd]. You just come from flight. [The Spanish police] give you to police of Morocco, like in the airport, and then they start to hit you, to talk. If you don't talk, they hit you. About this mafia. What his name? From what city did you leave for Spain? When? How many people? All this information you have to tell.

Fenomenet med pressing av reisende for å komme til smuglerne er altså ikke bare til stede i kontrollen i Europa, men også utenfor. Akils eksempel belyser også interaksjonen mellom den massive innside-kontrollen og den mer åpent brutale, men sporadiske utside-kontrollen. Han har et positivt inntrykk av det spanske politiet, som sjekker identitet og sender deg hjem viss du ikke har opphold. Den brutale delen blir tatt hånd om av myndighetene i hjemlandet. Det er likevel tilbakesendelse han fryktet mest.

Til slutt kommer opphold på Asylmottak. To reisende har allerede opplevd dette andre steder i Europa. "De tar deg til Barnevern, eller Asylmottak, med masse regler. Du klarer ikke å bo der", forteller Ahmad. Påkjeningen i å plutselig måtte tilvenne seg institusjonslivet, blir for mye, og han drar videre uanmeldt. Det har han opplevd i Norge også. I media blir det ofte referert til de forsvunne mindreårige asylsøkerne, og faren for at de blir misbrukt av menneskehandlere (NRK, 28.11.2006). En politiansatt jeg snakker med, reflekterer slike bekymringer for prostitusjon eller slavearbeid. Ahmad var selv under 18 år på veien til Norge. I hans tilfelle handlet rømningen derimot om den vanskelige situasjonen ved asylmottaket. Oppholdstillatelse som gulrot var ikke nok til å holde på ham. Han forteller også om å sitte i varetekt på grunn av sine tidligere rømninger fra asylmottak. Det var en stor påkjening å sitte inne med "kriminelle" folk, som har drept og smuglet narkotika. Når advokaten endelig kom med "gode opplysninger" håpet han å få slippe ut. I stedet var det "bare opphold". "Jeg ville ikke ha opphold, jeg ville UT", kommenterer han.

Andre aspekter ved oppholdssituasjonen kan også være vanskelige. Salma forteller at splittingen av familie som var sårt ved avskjed, utvikler seg til et mer alvorlig problem i Norge. Fraværet av foresatte – inntil de kommer etter - må behandles i forhold til systemet her. I Norge står derfor søskenflokkene i fare for å bli splittet:

Så de visste ikke hvor våre foreldre var, måtte de på en måte gi oss opphold. De spurte faktisk om hvor i landet vi ville bo. Men de ville jo også at vi skulle splittes da. At vi skulle plasseres i forskjellige fosterfamilier. Det var jo på en måte planen deres da. Men den eldste søstera mi nektet jo det da. Kjempet for at vi skulle bli holdt sammen. Så det var kjempebra.

Her blir det også snakk om å kjempe, slik det for noen ble nødvendig å kjempe mot smuglernes overgrep.

Helt til sist opptar spørsmålet om oppholdstillatelse mange av de reisende. Hvorvidt dette kan knyttes til menneskesmuglingen er ikke lett å si (se Koser 2001, 2000). På en side skal bruken av menneskesmuglere eller graden av illegalitet i reisen i prinsippet ikke ha noe å si for behandlingen av søknaden. Opplevelsen av dette kan allikevel være en annen. Samtidig er selve smuglerferden, ved at de reisende har oppholdt seg i andre land, med på å øke faren for å bli sendt tilbake til dit av myndighetene.²⁹ Slike tilbakesendelser kan skape ny utsatthet, sosialt og økonomisk, og i verste fall politisk i tilfeller der Norge har tilbakesendelsesavtaler med land som ikke gir den beskyttelse til politisk forfulgte og andre flyktninger som Flyktningkonvensjonen krever (Koser, 2001).³⁰

ANSVAR FOR UTSATTHET OG MOBILITETENS BLODIGE PRISER

Jeg har i dette kapittelet tatt utgangspunkt i fire hovedtyper av utsatthet for farer og påkjenninger de reisende opplever når de bruker menneskesmuglere for å komme til Norge. Først så jeg på den utsatthet *farlige og skjulte reisemåter* utgjør for de reisende. Det kan trekkes et tydelig skille mellom de som reiser hemmelig og skjult, slik jeg viste i kapittel 3, og de som reiser åpent gjennom legale kanaler ved å gjøre bruk av falske reisedokument. Den skjulte ferden oppleves av de fleste som den største påkjenningen, både fysisk og psykisk, i løpet av reisen. Men alle opplever den ikke likt, og spesielt hardt er det for de som har barn med. Den andre hovedtypen av utsatthet utgjøres av *smugleren som trussel* mot de reisendes liv og helse. Det er et tydelig skille mellom de som avfeier denne faren og de som ser den som den mest alvorlige. Frykt for smugleren blant annet sterkt påvirket av kvinners utsatthet for

²⁹ Har en person søkt asyl eller bare oppholdt seg i andre land som inngår i Dublin II forhandlingene, kan UDI sende vedkommende tilbake dit uten å realitetsbehandle asylsøknaden (gjøre intervjuer o.s.v.). På grunn av at de rutene smuglerne bruker er kronglete og inneholder mange ledd, og ofte stanser opp på grunn av kontroll, har de reisende ofte oppholdt seg i andre land, og noen fått fingeravtrykkene registrert i Eurodac-databasen.

³⁰ Norge har for eksempel nylig stoppet tilbakesending til Hellas på grunn av situasjonen for asylsøkere der. (UDI, 21.2.2008)

voldtekt. Den tredje hovedtypen av utsatthet er knyttet til *den illegale reiseformen* og videre sosial, økonomiske og politisk usikkerhet rundt det å bruke smuglere. Disse usikkerhetene er også sterkt knyttet til smugleren, men dreier seg mer om den uformelle relasjonen og tilfeldigheten i reisesituasjonen. De reisende risikerer stadig å miste pengene sine, havne et fremmed sted eller bli sendt tilbake til hjemlandet. Den fjerde hovedtypen usikkerhet oppstår i *møtet med kontrollmyndighetene*. Møtet utsetter de reisende for både livsfare under reisen, psykiske påkjenninger i tøffe intervjuer og sosial, økonomisk og politisk utsatthet i faren for hjemsendelse.

Inndelingen brukt i analysen har vist hvordan utsatthetene i den illegale reisen og bruk av menneskesmuglere antar en rekke kvalitativt ulike former. Opplevelsene til de reisende viser samtidig at det ikke alltid er tydelig avklarte grenser mellom de fire hovedtypene. Det er heller snakk om glidende overganger innenfor ett kompleks av farer, påkjenninger og usikkerhet, enn tydelig avgrensede former for utsatthet. Ut fra de reisendes beskrivelser, kan det virke som om smugler og myndighetskontroll i samspill skaper en utsatthet som utgjør den vanskelige situasjonen. Et tegn på dette er at de reisende ofte sammenligner og blander beskrivelsen av møtet med politi, smugler og andre påkjenninger. Når jeg spør om farlige smuglere, går Akil over til å fortelle om vold fra politiet. Ahmad forteller om mistilliten hos politiet når jeg spør om tillit til smugleren. For andre er politiet i Norge veldig høflige og informative, når de sammenligner med smuglerne som kjørte dem dit.

Ut ifra de reisendes opplevelser blir det derfor også vanskelig å trekke en konklusjon om hvem som er ansvarlig for disse utsatthetene. Et idealskille kan tegnes opp mellom smuglere som overgripere og utnytttere på den ene siden og kontrollsystemet som skapere av disse situasjonene og myndighetenes behandling av de reisende på den andre siden. Hovedtypen utsatthet *smugleren som trussel*, er tydelig smuglernes ansvar. Lignende er den hovedtypen av *møtet med kontrollapparatet* tydelig myndighetenes ansvar. De to andre hovedtypene av utsattheten ligger mer i spillet mellom smuglere og kontrollapparat.

I de reisendes forsøk på å utmanøvrere Europas kontrollregimer er smugleren med på å øke innsatsen. En innsats som for de reisende er enorm, både økonomisk, sosialt, helsemessig og politisk. Men verken smuglerne eller kontrollapparatet har laget spillet. Rammene er de politiske bestemmelser og sosiale forhold som ligger til grunn, og som disse partene tar utgangspunkt i. Koser (2000) påviser en tydelig relasjon, om enn ikke kausal, mellom asylregler og sårbarheten til asylsøkere. Når det kreves at flyktninger oppholder seg i det

landet der de søker om asyl, og samtidig stenges ute derfra av restriktive innreisebestemmelser, ligger det i kortene hvordan spillet må bli.

Men det er også viktig å se på de reisende som egenansvarlige for denne situasjonen, ikke for å "klandre offeret", men for å gå bort fra synet på dem som hjelpeløse brikker i andres spill. Flere av de reisende understreker at det "var verdt det". De påpeker at å reise på denne måten var deres valg i en situasjon som krevde det. Selv om smuglingen førte til at en måtte si fra seg kontroll over eget liv, er det også et tegn på å ta kontroll. Det er en form for makt i en maktesløshetssituasjon.

It was my own decision to travel. So I found that person as a helper. It's my own decision to come, to face all the problems on the way, or whatever I have come across. (Berhanu)

Det gjelder ikke alle i like stor grad. Og det er tydelig at hvorvidt de risikerer hjemsendelse, er avgjørende for hvorvidt de mener reisen var verdt det. Ved tilbakesendinger vil resurser ha blitt kastet bort og situasjonen i hjemlandet blitt verre enn den var. En person angret på reisen, alle vanskelighetene tatt i betraktning. Hjemsendelse og andre risikoer er der, veldig reelle og veldig alvorlige. Men de fleste ser farer og usikkerheter de har utsatt seg for, som prisen å betale for å slippe unna større utsattheter i hjem- eller oppholdslandet. Det er ikke dermed sagt at valget om å dra og farene en utsetter seg for, er kaldt og rasjonelt kalkulert, men at man aksepterer faren.³¹ Liv, helse og sikkerhet blir satt på spill for å redde liv, helse og sikkerhet.

Her kan igjen begrepet om den *sosiale kriminaliteten* (Lea, 1999, 2002) trekkes inn. Jeg beskrev i forrige kapittel *sosial kriminalitet* som en overlevelsestrategi, en kriminalitetstype som tolereres fordi den møter mobilt fattige personers behov. Men Lea (2002) påpeker videre at sosial kriminalitet, spesielt når den blir eksploatert av organisert profesjonell kriminalitet, kan være knyttet til tydelig anti-sosiale kriminalitetstyper. Vold, utpressing, svindel og voldtekter, stuing av passasjerer i båter og konteinere, er primæreksempler på dypt anti-sosiale og skadelige aktiviteter som kan være til stede i menneskesmuglingen. "There is not 'nice' social crime here and 'nasty' anti-social crime there" (Thompson i Lea, 1999: s.310). Det finner sted en sammensmelting av utnyttelse og hjelp, der hva jeg vil kalle en

³¹ Det er dette Time-reporteren Barnes (2000) viser til når han forteller om de Golden Venture passasjerene som kommer tilbake til USA. Skipet grunnnet utenfor New York, flere døde når de svømte i land. Etter å ha utholdt reisen, fengsling i USA og tilbakesending til Kina, har nå flere av de samme blitt rapportert å ha kommet tilbake. Tross i alle utsattheter er reisen en akseptert risiko: "Acceptable risk, acceptable cruelty, acceptable lousy treatment, acceptable long trip, there is no toilet. It's *acceptable*. Because of the comparison: The life there, and the life here."

oppoverkriminalitet møter en *nedoverkriminalitet*. ”Oppoverkriminalitet” kan ideelt fremstilles som den romantiserte Robin Hood, som hjelper de svake og tar fra de rike. Dette er i menneskesmuglerens tilfelle en som bryter de rike landenes utlendingslover, for å hjelpe trengende personer. ”Nedoverkriminalitet” kan ideelt framstilles som Jack the Ripper, en mann som av egeninteresse mishandler og sprer frykt blant spesielt marginaliserte deler av befolkninger. Dette er voldtektssmugleren som tar pengene og mishandler og dreper desperate flyktninger.

Beskrivende for flere av de reisendes opplevelser av menneskesmuglingen er nettopp hvordan den inneholder begge disse to kriminalitetsformene, og at den ene aksepteres på grunn av den andre. Smuglerne er hjelpere og redningsmenn i en uholdbar situasjon, men kan også være skurker som utnytter og terroriserer. Ordene til Yasmin er krystallklare i sin framstilling av denne dobbeltheten:

Det er som viss man holder på å drukne. Kommer det et udyr og kan redde deg, så gir man hånden til udyret. Enten drukner man eller så får man ta hjelpen. Man må stole på udyret uansett.

Utsagnet bærer preg av menneskesmugleren som en *ond hjelper*, en *Robin the Ripper*. Men jeg er nå allerede over i temaet for neste kapittel. Der vil jeg gå videre inn i dobbeltheten i menneskesmuglerrollen ved å se nærmere på hvordan disse personene blir oppfattet av de reisende, men også av personer som arbeider innen kontrollmyndigheter og hjelpeorganisasjoner og av menneskesmuglerne selv.

5 MENNESKESMUGLEREN: GOD HJELPER ELLER OND PROFITØR?

Ugarte: You despise me, don't you? You object to the kind of business I do, huh? But think of all those poor refugees who must rot in this place if I didn't help them. But that's not so bad. Through ways of my own, I provide them with visas.

Rick Blane: For a price, Ugarte. For a price.

(Michael Curtis' *Casablanca*, 1942)

I de to foregående kapitler har jeg sett på asylsøkeres reise fra sitt hjemland til Norge. Jeg har tatt utgangspunkt i deres erfaringer for å se på den rolle profesjonelle menneskesmuglere har hatt i migrasjonsprosessen deres og hva slags opplevelser av utsatthet de har hatt i forbindelse med å reise på denne måten. Jeg tatt opp hvordan menneskesmugling er en ønsket kriminalitet de reisende drar nytte av for å migrere fra en vanskelig situasjon, men som samtidig er med på å utsette de reisende for alvorlige påkjenninger og farer. Jeg vil nå gå nærmere inn på sentrumet for denne dobbeltheten, menneskesmuglerne, den sosiale kriminalitets hovedmenn.

Vel å merke er det ikke *alltid* snakk om menn. En politiansatt jeg snakker med, mener det er ”95, kanskje 99 prosent menn”. Et freidig overslag kanskje, men tendensene i europeiske studier³² så vel som nordamerikanske³³ viser også en tydelig overrepresentasjon av menn. Men, hederlige unntak finnes. En av de reisende jeg snakker med, ble smuglet av en kvinne ved hjelp av falske papirer. Zhang m.fl. (2007) mener menneskesmugling er en kriminalitetstype som utmerker seg ved en *relativ* høy kvinneandel³⁴. Den videre bakgrunnen

³² se blant annet İçduygu og Toktas (2002), Antonopoulos og Winterdyk (2006), Neske (2006)

³³ se Zhang og Chin (2002), Spener (2004)

³⁴ Zhang m.fl.(2007) peker på at kvinner vel å merke er *relativt* sterkt representert i kinesisk menneskesmugling, sett i forhold til andre illegale virksomheter, inkludert tradisjonell organisert kriminalitet.

til smuglerne ser ut til å være like variert som de ulike modusene og organiseringen som eksisterer. Butikkeiere, lastebilsjåførere, selgere og kelnere kan alle være involvert, i noen tilfeller også politimenn og andre offentlig ansatte³⁵. Flertallet av smuglerne ser likevel ut til å komme fra arbeiderklasse eller lavere middelklasse (Zhang og Chin, 2002; Spener, 2004). Et annet kjennetegn er smuglernes etniske samhörighet og innvandrerbakgrunn. Blant de reisende jeg snakker med nevnes spesielt kurdiske (Shirin, Yasmin), russiske (Satsita og Aslan) og somaliske nettverk (Salma, Beniam). Studier gjort i både Europa (Neske, 2006) og USA (Zhang, 2007) peker spesifikt på etnisk relasjon til andre smuglere og de man smugler, samt egen erfaring med innvandring (og å selv å ha blitt smuglet), som kjennetegn ved de involverte i slik virksomhet.

Det er altså et bredt spekter av aktører involvert i virksomheten. (Organiseringen av menneskesmugling vil bli diskutert mer utførlig i neste kapittel 6.) Men bak slike sosiale bakgrunnsdata er menneskesmugling sosiale handlinger som også må tolkes og forstås. Det jeg vil trenge dypere inn i nå, er hvem disse smuglerne framstår som for ulike personer relatert til denne virksomheten. Med utgangspunkt i virksomheten som både en nødvendighet og som en kilde for utsatthet, hvordan forstås smuglernes handlinger, motiver og holdninger? *Hva er menneskesmugling*, denne forbudte handlingen bestående i å bistå mennesker med ulovlig reise? Vi har hittil fått noen drypp av de reisendes forståelser av disse personene, og relasjonen de reisende har til dem. Men denne relasjonen er ofte preget av stor sosial avstand, og utgjør bare ett perspektiv. Dette nedenfra- (eller klient)perspektivet er viktig, og vil utdypes her. Men i tillegg vil jeg trekke inn kontrollapparatets og støtteorganisasjoners ovenfra- (eller utenfra)perspektiv - hentet fra egne intervjuer med personer i disse instansene. Og ikke minst vil smuglernes eget innsideperspektiv belyses - hentet fra intervjuer gjengitt i akademisk og journalistisk litteratur. Til slutt vil jeg komme inn på hvordan ulike forståelser møtes og påvirker hverandre.

³⁵ Det finnes en menneskesmuglingsdom på en politimann i Norge også – selv om dette nok må anses som et spesielt tilfelle.

DE REISENDES SYN: MENNESKESMUGLING SETT NEDENFRA

Kriminelle og luringer

Alle de reisende jeg snakker med, opererer med en mer eller mindre tydelig avklaring av en viss gruppe mennesker som smuglere, en egen kategori mennesker som driver med denne virksomheten. Det er derimot forskjeller i synet på hvem som blir innlemmet i denne gruppen og hva de representerer og betegnes som. Et syn som er representativt for flesteparten av mine informanter er den av en tydelig utgruppe, som driver på i hemmelighet og som ikke er helt til å stole på. Vi husker fra kapittel 3 hvordan Satsita omtalte menneskesmuglerne som "såne som driver med svindel og smugling og slikt". Slik jeg forstår Shirin er det også i Iran et tydelig stigma knyttet til de som driver med menneskesmugling. Hun bruker begrepet "smuglermann" på alle involverte grupper og personer som tok betaling for å hjelpe henne til Norge:

Viss du har noen kjente som gjør det er det bedre. I hvert fall hos oss, når dem sier "smuglermann" så snakker dem ikke så veldig bra om dem. Fordi dem har jo hørt så mye om dem.

Smuglermannene er en lyssky gruppe på linje med de som driver annen smugling, som av øl og bensin. Når jeg spør om de ikke er noe annet enn smuglere og har lovlig jobb ved siden av eller lignende, avkrefter hun:

De er bare det. Og de får jo forferdelig mye penger. Så mye penger at du ikke kan tjene det på noen jobb. (Shirin)

En annen iraner bruker ordet "bakmann" om smuglerne, bortsett fra de mest perifere aktørene, som noen sjåførere. Flere andre beskriver dem bare som generelt lovløse og folk som driver med illegal virksomhet for å tjene penger. Deres identitet er skurkeidentiteten. Det er forskjellige folk, som driver med forskjellige virksomheter, men ulovlige sådanne. En mann fra Afrikas Horn beskriver dem som "tyver". Ahmad, fra Vest-Sahara, beskriver dem nærmest som livsstilskriminelle:

De driver med forskjellig ting. De selger biler, forfalsker, bytter biler, tar biler fra Europa, jukser. De jobber bare med lureri. De går ut av fengsel, og tilbake til samme jobb. Det er ingen andre jobber for dem. De er ikke vant til det. For eksempel: en tjener en million kroner på en dag. Han vil aldri gå og jobbe hos deg for tusen kroner dagen.

Det ligger samtidig en viss beundring i Ahmads beskrivelse av deres kriminelle sinnrikhet og hemmeligholdelse. De er profesjonelle skurker og vet hva de holder på med:

De er veldig smart, hehe. De gir deg ikke noen telefonnummer og sånn. De bare sender deg dit du skal, og så sier de ha det bra til deg. Noen ganger sier de ikke ha det en gang, bare sånn [knipser], så stikker han tilbake til seg. Du vet ikke hvor han bor. Det er helt spesielle folk.

Hva slags folk er det? Har du møtt dem i Europa?

Ja! I Europa... er de sånn... De er redde. De er veldig opptatt av å ikke treffe politiet. De er redd for politiet. Jeg kjenner dem. Alle sammen har vært i fengsel og kjenner systemet.

Men hva er det de gjør?

Jobber og sånn. De sier ikke det til deg. Du vet ingen ting om de. De lurar. De tuller mye. De sier ikke sannheten. Lurer folk og sånn. De tror ikke på seg selv en gang, hehe.

To av de reisende, Aslan og Satsita fra Tsjetsjenia, mener smuglervirksomheten er en del av russisk internasjonalt organisert kriminalitet:

A: Jeg er hundre prosent sikker på at de var russiske personer” ”De er i hele verden. Det er mafia, og de jobber i hele verden. Her i Norge også, for eksempel.

S: De drepte Litvinenko.

A: De selger alt. Alkohol, sigaretter. Her i Norge i Oslo sentrum. Det er kontrabande. De gjør ALT.

[senere]

A: De tjener, skjønner du, masse penger.

S: Men de har en topp. De har en sjef som sitter helt der oppe på toppen.

A: Hundre prosent sikkert. Det er, det er normalt i Russland. Det er en stor sjef. Men vi vet ikke hvem han er.

S: Det er ingen som kan vite det, fordi da blir smuglingen stoppet. Og da blir den måten å tjene penger på stoppet, ikke sant.

[senere]

Kriminalitet i Russland kontrollerer alt. Alt. Staten også. Hele staten Russland kontrolleres av kriminaliteten.

De ser menneskesmuglerne som en del av den mafiastyrte korrupsjonen i Russland som går helt til topps, og de er bare ute etter å tjene penger. Akil fra Vest-Sahara betegner også menneskesmuglere som ”mafia”, om enn i en ganske annen betydning enn de allmektige, allestedsnærværende russiske kriminalitetssyndikatene:

They are specialist. They are like mafia. The business of this people is that you pay to go [to the Kanaris] for five hundred euro. Now its more.

[senere] *What do you mean by different mafia?*

I mean, for example, 2-3 person have two boats or one. Do this together. Another group are from another city. So, it's not the same mafia. There are many mafias.

What do you mean about mafia?

Mafia is, because it's not legal. It's this dangerous way to travel. Nobody are allowed to go this way. You have to wait for visa or contract or stay in the country. They are not big mafia like seven people, no. They are normal. They are normal.

Hans mafia-definisjon er altså en betydelig annen enn tsjetsjenernes. Det er en illegal virksomhet, men mer som en liten småbedrift. Han nevner senere at det kan være de nå driver med annen smugling, som av narkotika, og at de ofte bestikker politiansatte på lavere nivå, så de er først og fremst kriminelle. Men beskrivelsen av gruppene er ikke det man vanligvis ville forbinde med sentraliserte organisasjoner som bruker vold og monopoliserer visse markeder eller områder. Det er små grupper på to-tre personer som har en ulovlig "business", det er "normale folk", som generelt er ganske redde for politiet og folk flest. Bruken hans av mafia-ordet kan være interessant å se opp mot at "mafia" ofte blir brukt om disse båtsmuglerne i media som igjen refererer til marokkanske kontrollmyndigheter³⁶. Akil har muligvis adoptert dette uttrykket, men ikke betydningen som ligger bak medienes bruk av ordet. Hans erfaringer og beskrivelser minner mer om en "cottage-industry" av småsmuglere, slik Spener (2004) beskriver virksomheten på grensen mellom USA og Mexico. Man kan stille spørsmålet om oppfattelsene av smuglerne også er påvirket av myndigheters og medias framstilling av dem. I Øst-Europisk media har forestillingen om den russiske mafiaen ofte blitt knyttet til menneskesmugling (Okólski, 2000). Det kan tyde på at samme påvirkning kan ha vært til stede for tsjetsjenere. De hadde liten kjennskap med smuglere fra før (i motsetning til Akil), og kan lettere også ha tatt inn over seg medias beskrivelse, ikke bare ordbruk.

Forretningsmenn og hjelpere

Men selv om de reisendes hovedperspektiv på smuglerne er som en kriminell utgruppe, er dette et perspektiv med sterke brytninger. For det første er det en rekke mer tilfeldig involverte personer som hjelper de reisende på veien. Selv om det i visse tilfeller kan være

³⁶ Se for eksempel Canariposten.com, (30.5.2007) "Har avslørt mafiaen bak menneskesmugling"

snakk om betalinger og kompensasjon for å kjøre dem et stykke eller låne bort papirer, er de utdefinert av typen ”smuglere”. I tillegg blir personer som har vært løsere involvert i virksomhet av mer profesjonell sort, ofte utdefinert fra skurke-typene som ”smuglermann” og ”bakmenn” og ”mafia”. De ses ikke som *egentlige* smuglere.

I beskrivelsen av menneskesmuglere som en tydelig avgrenset subkultur av kriminelle, finner jeg også en glidende overgang til å beskrive dem som forretningsdrivende, ikke skurker. I Akils beskrivelse ovenfor av mafia er det ”business” som er det sentrale ordet. Menneskesmuglere er slik sett handelspersoner som tar betalt for en tjeneste. Mer enn kriminalitet, ses det som en jobb lik andre. Salma bruker også ordet menneskesmuglere, men omtaler dem mer som vanlige mennesker med fortjenestemotiver:

Det var mennesker som skulle organisere og på en måte gi oss flere alternativer for hvordan vi kunne komme til utlandet.

Hvem var de?

De var jo sånne vanlige menn. Rett og slett. Som, hadde sitt yrke. De tok jo *masse* penger for det her. Men, jeg lurer faktisk på om vi aldri brukte de til å komme oss hit. Nei. ... Men vi brukte jo tanta mi. Men det måtte jo gå, via de menneskesmuglerne først. For vi viste jo at min tantes familie bodde her i Norge. Men vi hadde jo ikke kontakt med de. Og tilfeldigvis så kjente jo en av menneskesmuglerne tanta mi, ikke sant, og den familien der. Så det gikk på en måte via dem da.

Her er det tydelig hvordan migrasjonsnettverk av tidligere bekjente i utlandet smelter sammen med smuglernettet. ”Tanten”, en bekjent av familien med opphold i Norge, tok på seg å låne bort sin identitet og pass og følge dem gjennom passkontrollen. Hun fikk vel å merke betalt og ble senere dømt for menneskesmugling i Norge. Men når jeg spør Salma om hun anser tanten som menneskesmugler, svarer hun slik:

Nei altså. Ja, menneskesmugler og menneskesmugler. Jeg vil ikke si at hun var menneskesmugler. Altså, jeg tenker at hun hjalp oss da vi trengte det. For vi trengte virkelig å komme oss ut fra Somalia. For kanskje ikke omverdenen så på det som en ganske stor krise, en ganske stor konflikt da. Fordi, i Somalia, det er alltid konflikt der. Det var faktisk ganske riski å være der. Så ja, hun hjalp oss. Det var kanskje illegalt, men. Men det var ganske, det var veldig modig gjort av henne, da. For å si det sånn. Det var utrolig modig gjort.

Menneskesmuglerbetegnelsen og dens stigma må bort når handlingen ses som hjelp. Personen som hjalp, får nesten en opphøyet heltestatus. Dette på tross av at personen ble kontaktet via menneskesmuglere og fikk betaling for smuglingen. Det er organisatorene og mellommennene som er ”menneskesmuglerne”. De brukes til å skaffe informasjon, men finner en bekjent av familien til å ta seg av den konkrete grensepasseringen. Hun kan altså objektivt sett knyttes til menneskesmuglerne. Hun har rollen som kurer. Og hun blir på vanlig måte betalt for jobben. Men det ses likevel som en hjelpende handling. Hun er en person den reisende skjenner fra før, som en venn og et lovlydig menneske. Og hun begår smuglingen som en reddende handling. Lea omtaler den *kriminaliserende abstraksjonen som* ”the process of abstraction which establishes the identities of those who violate the criminal law as criminals irrespective of other characteristics they might have” (2002: s.3).³⁷ Mens alle mennesker har en mengde ulike sider, gjør den kriminelle abstraksjon at man tenker personen som hovedsakelig kriminell. ”Menneskesmugler” kan forstås som en kriminaliserende abstraksjon som gjør bæreren til først og fremst denne kategorien person, og andre forståelser må vike til side. Et slikt syn kom tydelig blant de reisende som ser smuglerne som en skurke-type eller mafia. Men for Salmas tante, blir betegnelsen menneskesmugling innebærer, for snever for forståelsen av denne personen og handlingen.

Akil utdefinerer visse av de involverte i smuglingen fra sitt ”mafia”-begrep på grunn av deres perifere roller i smuglingen. Dette er mer vanlige personer som jobber for ”de virkelige smuglerne”.

The driver also gets his money. He’s actually not with the mafia. He’s only driver you know. But if police catch him, heh, he would go to jail, because they don’t know that you are only a driver.

Senere snakker han lignende om personen som han tok den første kontakten med, en slags rekruttør:

He just help them. They have people that can check for them to get a little money, you know, for coffee and like that. To have fun or, 200 kroner or something.

³⁷ Begrepet kan knyttes til debatten om kriminalitetens ontologi, spørsmålet om kriminalitet virkelig finnes. Finnes bare handlinger, som deretter kan bli tolket som enten kriminalitet eller noe annet? Eller er kriminalitet en så sterk tankekategori at den ikke kan sees som vilkårlig, men noe som virkelig er? Se Christie (2004) og Olaussen (2004) for to hovedargumentasjoner. Diskusjonen om menneskesmuglere her kan kanskje gi noen videre innspill.

Flere andre betegner også sjåførere og løsere tilknyttede aktører på lignende måte. Men Yasmin nevner også en ”bakmann” som har andre jobber og liv, og på den måten ikke er totalt kriminell.

En som hjalp meg er bosatt i Tyrkia. En iraner, som har et byrå på flyplassen. Jeg fikk billetter av hans reisebyrå. Han hadde annen business, og egen sjåfør.

Her er det altså mer snakk om andre profesjoner som driver med menneskesmugling med bakgrunn i sin stilling. Slike posisjoner kan også gjøre skurkeidentiteten mindre tydelig og heller gli over i smugling-som-vanlig-business.

Snille og slemme ”smuglermann”

I bildet av skurke-smugleren ligger det for mange en oppfattelse av personer som en ikke har tillit til. Spesielt smuglerne som man har liten personlig kjennskap til fra før, karakteriseres av å være hensynsløse og ikke til å stole på. Så lenge de får pengene, er de ikke interessert i velbefinnendet til de reisende. Samtidig er det ikke alle som er like.

Vi kjente bare en person. Og de sa at han var veldig bra, han sender folk veldig lett og sånn. Men det var det ikke. Han var *liksom* kjent da. Han skulle være litt snill mot oss. Men det var han ikke. For de smuglermannene de tenker ikke på noen ting. De bare tenker på penger. Mange dør på den veien der... Men på alle steder finner man bra personer og dårlige personer. Så ikke alle er sånn.

Det er forskjell på dem?

Men de fleste er sånn. Det er sjelden du møter en som er snill og bra. (Shirin)

Dette ligner også på bildet en resursperson fra Iran ga meg³⁸. Han hadde snakket med en smugler som hadde fortalt om virket sitt:

Han sa ”Vi tar 8000 dollar, men aldri stol på oss. Vi gir ikke garanti. I morgen sier jeg at jeg ikke kjenner deg. Vi har ingen verdier, vi er ikke ærlige” Han virket grei og snill, men var gift flere steder. I ansiktet så han ikke farlig ut. Men de gjør alt for pengene.

³⁸ En kurdisk mann fra Iran som hjelper andre nyankomne (iranske kurdere) med å finne seg til rette, men uten å være del av noen formell organisasjon. Han var med som tolk i et intervju, men diskuterte også med meg om temaet. Se kapittel 2.

Flere har et bilde av smuglere som dårlige folk. Slike oppfattelser er spesielt knyttet til involverte i store smugleroperasjoner der man stadig kommer i hendene på nye ledd i smuglerkjeden. De du gjør avtale med, lurer ved å fortelle at reisen er lett og sikker. De oppfattes som en slags svindlerskurk. De som gjennomfører reisen, tar mer betalt enn avtalt, presser for penger, og noen oppfattes som rene monstre, som dreper og mishandler. De reisende stoler kanskje på kontaktpersonen til å begynne med, men på veien møter de personer som er mindre ansvarlige. Dette er i tråd med Bilger m.fl. (2006: s.79) sitt funn: "Migrants' positive and negative emotions are mainly with the 'guides'". De reisendes negative følelser til guidene har ikke bare med faren for å bli dårlig behandlet å gjøre, men også med at guiden ikke gjør jobben sin bra nok. Den mest monsteraktige smugleren jeg finner i de reisendes historier, var imidlertid i forbindelse med utpressing etter en delvis mislykket reise (se kapittel 4). Shirin forteller om en situasjon der hun ble innelåst og dårlig behandlet: "Han var helt gal". Her er det altså snakk om, ikke bare en hensynsløs svindler, men en Jack the Ripper-skurk, irrasjonell og utilregnelig. Dette er det mest ekstreme tilfelle av en slem smugler. Men den motsatte typen finnes også, den snille smugleren. Denne typen finnes i historien til flere reisende. For Shirin kommer dette av at hun har et sterkere bekjentskap med en smugler fra før.

Egentlig er det ikke alle smuglerne som er forferdelige.

Han vi bodde hos, han var veldig snill. Vi følte at vi var i vårt eget hus. Han var *skikkelig* snill mot oss. Der var vi veldig frie, og når vi kjeda oss så fikk vi lov å gå ut. Han kjørte oss ut og rundt omkring og sånn. Så han var *skikkelig* snill. Og han tok ikke noe penger fra oss for det at vi bodde hos han. I hvert fall Ikke så mye som det andre tar. Vi betalte bare for maten og ikke mer. Det er mange andre som tar mye mer penger for å få bo hos dem.

Denne personen omtales også som "smugler". Han er sånn sett ikke annerledes enn de andre "slemme" smuglerne. Rollen hans i organiseringen er den typiske mellommannen. Han tar seg av kontakten med de reisende, sørger for oppholdet deres, samtidig som han har kontakter for å ordne med selve smuglingen. Men han er kontaktet gjennom personlige relasjoner. Og oppførselen hans gjør at hun ser på ham som en bra person. Shirin omtaler ham som en venn, en hun kjenner:

Han har vi fortsatt kontakt med. Ja vi er veldig gode venner. Fordi hvis vi ikke hadde møtt han i Athen, så kanskje vi hadde møtt frekkere folk og sånn.

[senere] Han var vi veldig gode venner med og sånt. Vi var akkurat som familie sammen. Så vi tulla veldig mye sånn, jeg prøvde å tulle med han sånn hele tida, jeg sa ”Smuglermannen juger sånn hele tida, hvorfor gjør dem det?” Han bare lo av meg. ”Ja, dem må jo gjøre litt ting. Det må være litt jug i saken”, sa han.

Hjelperen og foretningsmannen framstår som en og samme person når den nevnte iranske resurspersonen forteller om en kjent smugler som opererer i Sverige:

Amir Heidari. Mange sier han har vært OK. Tatt penger, men hjulpet mange. Han fikk nylig tre år og bøter. Men jeg tror han fremdeles driver med det selv i fengsel. Resten av familien driver med det. Han kjenner alle.

Om ikke snill, så er det en OK person, en foretningsmann. Og kanskje ligger det en liten porsjon beundring under også? Ahmad er en av de som også har erfaring med at smuglerne er bra folk. Det er ikke det at de ikke er skurker. Men lureriene har med den ulovlige virksomheten, og forholdet deres til politiet å gjøre. De utnytter ikke de reisende, eller behandler dem dårlig:

De er hyggelige folk. De lurer ikke sånn. Han veit du er fattig og ikke har noen ting, så de lurer deg ikke. Det er også snille folk. Veldig snille. De kan kjøpe mat til deg og sånn og. (Ahmad)

Ambivalens og likegyldighet

I det moralske blikket på smuglernes virksomhet preger ambivalensen de reisendes beskrivelser og bedømminger. Slik jeg beskrev i kapittel 3, er det en gjennomgående holdning at lov er lov. De reisende er i utgangspunktet enige om at menneskesmugling må anses kriminelt og straffbart, og at slikt ikke er bra å holde på med. Samtidig er det en felles oppfattelse av at smuglerne tilbyr en helt nødvendig tjeneste. For noen resulterer dette i en slags likegyldighet overfor smugleren. Smuglerne gjorde en jobb for dem når de trengte det. Ikke noe annet. Når jeg spør Akil hva han synes om personen han betalte, blir han usikker:

I, don't know. I don't have anything to say about him, actually. Because, they are helping people, but the government say no, because it's not legal. So. He help me to go out, to, hehe, get his money. But, what I can say about him, for example? ...Nice or bad? I don't know. They help me and they get money. I want to go out to work. That's what I want. They don't do anything to me or to other people.

If something happen they don't remember you. Cause they take risk. If the police catch them, they get three years, or two and a half. (Akil)

Holdningen til smugleren er nøytral. De er ikke onde, men heller ikke gode hjelpere. Bare forretningsfolk. Andre framhever sin avstand til kriminalitet ved å diskreditere smuglerne. Ikke på bakgrunn av at selve handlingen er ond, men fordi den er straffbar. De er uansvarlige personer, fordi de er villige til å risikere fengselsstraff. Men beundringen for det de har gjort og å ta avstand fra straffbare handlinger generelt, kan være tett sammenvevd:

Det var veldig risky altså. Det var modig fordi det er veldig risikabelt. Så jeg fatter ikke at hun rett og slett turte å gjøre det. Når hun risikerte... Hun var jo ikke aleine om det, hun hadde jo masse barn. Så det var, man kan jo si at det var veldig egoistisk av henne da.

Ja, i forhold til barna?

I forhold til barna. Og, hun hadde jo familie her. Så det var utrolig modig gjort. Men jeg vil ikke si at det på en måte var bra gjort. Det var det ikke i det hele tatt. Det var veldig modig gjort. Det var det. (Salma)

Dobbeltheten finner jeg også hos Kelile. Han anser det ikke som noe bra å drive med kriminalitet for å tjene penger. Men i praksis kommer det folk til gode.

It's not a legal thing. It's illegal. Not a good job. Not a real job. ... I don't like them to be punished. The state punsih them. And that's not a good thing. Because they help me voluntary. You think he is not helping. I accept it. He did a job for me. Mostly for their own business. But indirectly helping. (Kelile)

Her ser vi også at de reisende deler seg imellom de som tar avstand fra å straffe menneskesmugling og de som synes det er riktig. Kelile viser en viss avstand til straff. Når jeg spør Ahmad hva han mener om å straffe menneskesmuglere, uttrykker han lignende at:

Det er...ikke bra. Det er lang straff. Ti år.

Det er ikke bra å straffe så mye?

Jeg syns ikke det... De hjelper folk.

Disse to ser på det som feil å straffe og kriminalisere. Smuglerne er "samme som taxisjåfør". Men flere er også klare på at slik virksomhet er ulovlig og burde straffes. Som jeg har pekt på tidligere, er smuglerne uunnværlige for de reisende, for sin mulighet til å komme i sikkerhet eller forenes med familie og venner. Men å trekke en slutning fra behovet for smuglerne til at

de ikke ser virksomheten deres som kriminalitet, er å undervurdere den dobbeltheten smuglingen representerer for de reisende. Aksepten av ulovligheten på bakgrunn av deres situasjon, kan ikke nødvendigvis leses som at ikke smuglingen anses som kriminalitet. Denne indre konflikten er også vanskelig for de smuglede som ikke vil anse seg selv som kriminelle. Sosialt aksepterte svar er selvfølgelig ikke utelukket for disse personene. Men i stedet for et metodeproblem, kan det at de vil vise en sosialt akseptert holdning, nettopp peke på en del av det moralske dilemmaet de er i.

Det burde være ulovlig. Det *er*.

Men du er absolutt enig i at det er straffbart?

Jaja. Absolutt. Det burde være, det er riktig, slik det skal være. Det er riktig som det er. Det er ulovlig. Det syns jeg er riktig. Men man må samtidig utvide flyktningekvoten. (Salma)

Selv der den reisende har en meget negativt opplevelse av smuglerne, blir det vanskelig å holde på et entydig bilde:

Men synes du det er riktig at smuglerne skal bli straffet?

Ja. For det meste. Det syns jeg.

Kunne du ha anmeldt en smugler?

Jeg vet ikke...det var jo de som hjalp meg for å komme hit. Så... jeg vet ikke. På en måte, hvis det ikke hadde vært dem, så kunne jeg ikke kommet til Norge. På en måte så var dem hjelpsomme, dem hjalp meg veldig mye for å komme hit, men... På en måte var dem jo veldig forferdelig. Jeg vet ikke. Jeg vil ikke si noe. (Shirin)

Jack the Ripper er lett å fordømme, men vanskeligere å gjøre noe med når han også har elementer av en Robin Hood i seg. *Den kriminaliserende abstraksjon* (Lea, 2002), det vil si å tenke en person som hovedsakelig kriminell, kan kanskje brukes på smuglerne, spesielt de som behandler de reisende dårlig. Men i praksis blir den oppløst når den kriminelle personens handlinger er sammenvevd med nødvendig hjelp

Liempt og Doomernik (2006) oppsummerer i sin undersøkelse at smuglede personer ikke ser smuglerne sine som kriminelle, men ofte som bra folk og alltid som nødvendige hjelpere. Forfatterne mener at det er lite stigma relatert til smuglerne trass i stor skepsis. Dette fører til en hypotese om at "The general image of 'the smuggler' arising out of our research is not that of a criminal, but rather of someone who is an indispensable service provider" (2006: s. 174).

Med bakgrunn i mine intervjuer kunne jeg også kommet til samme konklusjonen. Men samtidig: Selv om forfatterne tar høyde for at de fleste ser dem som suspekter, fører den ofte gjentatte tesen om at de smuglede ikke ser smuglerne som kriminelle til en viss forenkling,³⁹ på linje med å framstille dem utelukkende som monstre og utnytttere. Jeg vil heller trekke fram dobbeltheten og splittelsen i de reisendes syn som det mest sentrale. Det er en splittelse i bildet som gjelder både fra reisende til reisende, til hver enkelts erfaring med forskjellige smuglere og til og med i bildet av den enkelte smugler. Og der jeg finner en *kriminell abstraksjon*, ser denne ut til å virke sammen med, ikke i stedet for, en akseptering av deres handlinger. Det er altså ikke nødvendigvis avvisning av noe som kriminalitet, men en forståelse for at denne kriminaliteten var nødvendig for dem og at de som gjorde det, hjalp dem. Aslan og Satsita ga meg, som vist ovenfor, en lengre innføring i hvordan menneskesmuglerne var infiltrert i russisk mafias jerngrep over alt fra sigarettsmugling i Norge til likvidering av avhoppere i Storbritannia og russiske journalister. Det blir likevel en lengre debatt dem imellom om de ikke også var viktige helpere i deres situasjon. ”Det er *bare* kriminalitet”, holder Aslan på. ”De hjelper ikke oss. Nei. Ingen ting. De vil bare tjene penger”. ”Det er kriminalitet. Men det er en metode for sånne folk som vi er å få trygghet.”, protesterer likevel Satsita. ”Hva skulle du gjøre viss du har fant ikke den veien?” Aslan kommer til slutt fram til at selv om menneskesmuglerne uten tvil bare tenker på seg selv, er de tross alt bedre enn andre:

Jeg har større sympati for kriminalitet enn politi i Russland. Fordi, kriminalitet – kriminalitet er bedre enn politiet i Russland. For eksempel: Politiet stopper deg gang på gang og tar penger fordi du er tsjetsjener. Med kriminalitet betaler du bare en gang. Kriminaliteten er rettfærdig.
(Aslan)

Den kriminelle identitet forsvinner ikke, men dens funksjon er ikke utelukkende negativ. Det blir vanskelig å skille kriminalitet fra hjelp. Ideer om den kriminelle adoptert fra rettsystem, stat og media og lokalsamfunn, blir tatt inn, men blir også møtt av andre forståelser og når aldri fullt ut i den praktiske kriminaliseringen det vil innebære å trekke inn det formelle kontrollapparatet gjennom anmeldelse eller tips til politiet. Som vi så i forrige kapittel, er det kun i situasjoner av direkte overgrep, at det blir aktuelt å benytte seg av politiet som trussel.

³⁹ Se for eksempel Zhang (2007) eller Doomernik, (2001, s. 949): ”the migrants it concerns do not share the perception of smuggling as a crime”

KONTROLLAPPARAT OG HJELPEORGANISASJONERS SYN: MENNESKESMUGLING SETT OVENFRA.

Kjeltringer

Som vi så ovenfor, beskrev flere av de reisende menneskesmuglerne som en del av en kriminell utgruppe. Dette elementet er et naturlig hovedperspektiv for de jeg prater med i politiet. Menneskesmuglerne er en klart avgrenset kategori:

Det er jo ofte personer som ofte er multikriminelle, ikke sant. De kan ha med seg ti personer opp til Norge. Så tar de med seg tyvegods ut igjen for eksempel. Og så har de med seg stoff en annen gang. Sammen med menneskene.

[senere] Dette er personer som er i et kriminelt nettverk. Og her er det alt mulig rart. Du har, ja, nei det er alt mulig. Hummer og kanari. Noen smuglere som vi tar her er jo domfelt i andre europeiske land, for tung kriminalitet. Det kan være alt mulig rart. Det er jo nark, våpen, annen smugling. Fra år tilbake. Bedrageri, dokfalsk. Falsk ID. Falske pass. Altså dette her, ja, kriminalitet hører sammen. Det er som regel personer som livnærer seg av kriminalitet. Ikke bare kun av menneskesmugling. (ansatt i Oslo politi)

Disse personene er først og fremst kriminelle. Det er noe de ER. Hadde det ikke vært menneskesmugling, hadde de drevet med noe annet. Implisitt er de ikke ute etter å hjelpe mennesker, men å tjene penger på lovbrudd. Studier som Zhang og Chins (2002) viser imidlertid et annet bilde. De fant at det først og fremst er vanlige borgere som er delaktige i menneskesmuglingsvirksomheten. En arbeider i en asylorganisasjon jeg snakker med, mener i tråd med Zhang og Chin at de som driver med menneskesmugling, ikke er innblandet i andre typer kriminalitet. Han snakker om mindre nettverk som kun jobber med menneskesmugling, og rekrutterer personer fra alle mulig slags yrker, fra ansatte i ambassader til trailersjåfører. Politiets forestilling er ikke med det sagt hentet ut fra lufta. Og visse sammenhenger finnes uten tvil til annen kriminalitet, spesielt kriminalitetstyper som er en del av virksomheten, som dokumentfalsk. Men forestillingen kan samtidig ha å gjøre med at menneskesmugling er et relativt nytt fenomen og nytt lovbrudd, og ved å plassere det inn i konteksten av tradisjonell organisert kriminalitet er det lettere å få en forståelse for hva det er snakk om.

Vi har fokus på den organiserte trafikken bak denne virksomheten. Altså de profesjonelle menneskesmuglerne, som kanskje en dag smugler narkotika, en annen dag smugler de

mennesker, tredje dagen biler osv. Bakmennene er kriminelle og utnytter andre sin skjebne eller deres ønske om et bedre liv for å tjene penger. (ansatt ved Kripos)

Slekt og gode hjelpere?

Spesielt i samtalen med en ansatt ved Kripos kommer det fram et ønske om å ikke svartmale virksomheten. Det finnes gode hjelpere. Men for Kripos er det de store skurkene som er fokus. De finnes også. Og det er mulig å skille disse ut.

Menneskesmugling kan være alt fra en enkeltstående handling til meget godt organiserte nettverk og bakmenn. Det kan være at det er menneskesmuglere som gjør dette av egen overbevisning eller fordi de ønsker å hjelpe mennesker til innreise i et land, i strid med innvandringsbestemmelsene, men det er den ene siden av skalaen. På den andre siden av skalaen er det organiserte kriminelle som ønsker å tjene penger på disse menneskene. Kriminelle organisasjoner er kreative i å finne ulike måter å smugle mennesker på, og fortjeneste synes viktigere enn de innsmugledes liv og helse. I etterforskning av disse sakene er det viktig å velge den "rette saken" (ansatt ved Kripos)

Et hovedkjennetegn ved skurkerollen er altså at det er penger med i bildet. Den storkriminelle er den som tar betalt for det, og tjener på det. Har du "et godt hjerte" gjør du det gratis. Samtidig er de politiansatte bevisst på at familieband er relevant for menneskesmugling: "Det er samhold, storfamilie. De prøver jo å få opp slektninger. Flere episoder der slekt hjelper slekt.", sier en ansatt ved Oslo Politidistrikt. Dette nevnes vel å merke mer i forbindelse med familiegjenforening, og proforma ekteskap. Og selv om det er snakk om slektsrelasjoner, kan det fremdeles være profitt med i bildet. Det er med andre ord ikke nødvendigvis hjelp selv om det er slekt. Han understreker at "en såkalt vennetjeneste, det skjer jo nesten aldri." Den gode gjerning finnes, men er utrolig sjelden. Det er unntaket som bekrefter regelen. Og ikke noe politiet er ute etter.

Finnes det gode hjelpere?

Det kan godt hende. Det, det er fullt mulig. Men i de sakene vi har er det som regel et økonomisk motiv hos smuglerne. Og alle på en måte, alle de innsmugla bekrefter jo at de har betalt penger.

[senere]Alle skal tjene store penger på det. Poenget er at 99 prosent skal ha store profitter ved å gjøre det her. Det blir en god butikk ja. God butikk. Av andres elendighet. (ansatt ved Oslo pd)

Nå har jeg etterforska det her i ti år, og jeg har aldri etterforsket en sak der smugleren ikke har gjort det for å tjene penger.

[Senere]Jeg har aldri møtt noen som har gjort det fordi han var snill og grei. Men sjølsagt det kan være det. Men de profesjonelle organiserte de driver ikke sånn. Det er rein profitt. Det er business. (ansatt ved Kripos)

Kynisk profitør – ” They just try to snatch money from others”

Den typiske menneskesmugler er, slik politiet ser det, altså en som tjener penger på det. En gjennomgang av menneskesmuglersaker etterforsket av politiet i Tyskland (Neske, 2006, 2007) bekrefter at av sakene som kommer for retten, er det nesten utelukkende snakk om fortjeneste for alle smuglerne. Men for politiet følger det også at når det er penger med i bildet, er det gjort i kynisme og som misbruk av de reisende.

Det er kyniske mennesker. Tror ikke det er noe sympati eller empati viss det er det du tenkte på. Men at det er kyniske kriminelle. (ansatt ved Oslo pd)

Profittmotivet er koblet sammen med umoral og villighet til å bruke alle midler en kan for å tjene penger og redde sitt eget skinn. Når ”snill og grei” er koblet sammen med å smugle familiemedlemmer og andre gratis, blir profitt det samme som kynisme. Kynismen i profittmotivet tar for de ansatte i politiet form på to måter. For det første gjør det at de reisende blir lurt av smuglerne til å dra.

Nei, det er jo på en måte å lure personer i nød til å tro at man kommer hit og får det man ønsker. Ta penger for det. Det er det det går på. [Senere] Det er jo personer som med liten sannsynlighet får opphold i Norge. Så det er jo fånyttens å bedrive sånn virksomhet viss det ikke var store penger å tjene. (ansatt ved Oslo pd)

For det andre gjør profittmotivet at de reisende ikke blir hjulpet til landet, men i stedet utnyttet, ranet og holdt til fange. Eller de blir dumpet på havet og sendt ut i båter som aldri vil nå fram. På Kripos er det mer forståelse for at også ”reelle” flyktninger kan ha bruk for profesjonelle smuglere, som har mulighet til å få opphold i Norge. Men om så er, så utsetter smuglerne dem for mer problemer og farer enn de hjelper dem fra. Eksemplene som blir vist til, er de samme som de kvinnelige reisende beskrev i kapittel 4. Det er voldtekter, kidnapping og utpressing for mer penger enn avtalt. Det er bedre for de reisende å dra på ”andre måter”.

Du har jo informasjon ifra Italia, der folk blir smugla fra Nord-Afrika da, inn til Spania og Italia i hurtiggående båter, der personer blir kastet over bord, når de blir oppdaget av kystvakten. Og det er gjerne barn og kvinner med. (ansatt ved Kripos)

Her skiller politiets syn seg noe fra det en medarbeider i en asylorganisasjon forfekter. For ham er menneskesmugling, i likhet med de reisendes syn, en nødvendighet man må godta i mangel på andre resemuligheter. Han er enig i at smuglerne kan skryte opp hvor bra asylsøkere kan få det. Men han har en også oppfattelse av menneskesmugling som ofte den eneste kanalen for å flykte. Personene som driver det hele, er imidlertid ikke gode, men onde hjelpere. Det er pengene som rår, og dermed kynismen:

They are just inhuman, you know. For me, they are so selfish. They have no humanity in them. They just try to snatch money from others. And they don't care about if someone is dying. I'm not happy with these smugglers. ... Nobody has told me that a smuggler is a good person. The deal is only the money. There is no humanity. (medarbeider i asylsøkerorganisasjon)

Dette er et gjennomgående tema for både asylsøkerorganisasjon og politi. Politiet går vel å merke lenger i sine fortellinger om smuglernes kynisme. For dem er menneskesmuglere ikke bare svindlere og ransmenn, men til syvende og sist å betrakte som mordere og voldtektsmenn. Ikke bare dreper de for penger. De dreper de mest uskyldige, utsatte personene i verden. De er Jack the Ripper globalisert. Det er ikke bare en total mangel på respekt for loven, men også for alt menneskelig. Påstanden fra politiet er ikke at alle menneskesmuglere er slik, men at det er en del av virksomheten, som gjennomsyrrer den. Bak den tilsynelatende ufarlige innsmuglingen av et familiemedlem kan det ligge nettverk av kyniske bakmenn, utnyttelse og overgrep. Deres ondskap viktimerer flyktninger dobbelt, ved å utnytte dem direkte og ved å underminere rettsystemet som er laget for deres beskyttelse.

Politiets syn er det demoniserende bildet av en fiende, en trussel og et mål for bekjempelse og utslettelse. Tvil har ikke plass i et slikt bilde. Politiet beskriver seg selv som den handlende makt, underlagt de politiske føringer. Handlingen krever en avgjørelse. Mens avgjørelsen er gjort av andre instanser, blir politiets rolle å ta konsekvensene, å omsette avgjørelsen til handlingen. Avgjørelse, å bestemme seg for noe, er å fjerne tvilen og handle.

Asylsøkerorganisasjoner kan på sin side ha en politisk agenda i å vise utsattheten til flyktninger. Dette kan også føre til en demonisering av smuglerne, for å konstruere asylsøkere

som offer. Menneskesmugleren blir sett som et ledd i rekken av utnyttelse fra forfølgerne i hjemlandet, til utestengingen i destinasjonslandet.

Man må samtidig huske på at politiet og hjelpeorganisasjoner i og med sin rolle også kommer i kontakt med de verste sidene av smuglervirksomheten. En ansatt ved kripas fortalte at kripsetterforskere blant annet har dratt til Barbados for å identifisere likene av båtflyktninger som har drevet helt fra Afrika. Det gjør selvfølgelig noe med oppfattelsen av hva menneskesmugling er. I møtet med asylsøkere og personer uten lovlig opphold kommer de også i kontakt med personer i en vanskelig situasjon. Da er det kanskje lett å rette slike inntrykk opp mot en skurk, en bakmann som personifiserer smuglingens råskap.

SMUGLERNES SYN: MENNESKESMUGLING SETT INNENFRA

Arbeid i en stolt yrkestradisjon

I sin studie av smuglere operative i Tyrkia, har İçduygu og Toktas (2002) beskrevet en rekke aktører i menneskesmuglingsvirksomheten. Intervjupersonene deres operer innenfor et av de viktigste knutepunktene for smugling inn til Europa. Det er derfor et område hvor all slags smugling, herunder også av mennesker, i større grad blir sett som en normal aktivitet. I hvert fall for visse grupper. En kurder fra grenseområdene til Iran og Irak uttaler seg slik:

In this region smuggling is part of our economy. If it weren't for animal husbandry and smuggling, the people in this region would not have survived for centuries. Smuggling is a way of life here and is not something negative. Being a doctor or an engineer is no different from being a smuggler. My father and my grandfather were in the smuggling business as well. They were smuggling every kind of goods from Iran to Turkey.

Smuggling is the basis of the region's economy. Everything you can imagine travels over the border. You just have to ask for it. ... In a system like this, it makes no difference if we are carrying spare car parts, diesel fuel, or people. The fundamental rule of capitalism operates here; it is a matter of supply and demand. On the thousand-year-old Silk Road, whatever item needed is smuggled. At that time, the borders there we have now did not exist. Travelling that route was not considered as smuggling. There were only different taxes at different stops. But now on paper they say this is Iraq, this is Iran, this is Turkey and it is illegal to cross without notification... My relatives on the other side of the border are larger in number than the ones on

this side of the border. ... This kind of relationship is an advantage for all sorts of smuggling, including the smuggling of people. (Fra Içduygu og Toktas, 2002: s.37-38)

Denne rekruttøren, som har den første kontakten og gjør avtalen med folk om å bli smuglet, ser seg som en del av handelen og økonomien som får samfunnet til å gå rundt. Det er et ærlig arbeid for egen inntekt, det gagnar kundene, og verdier føres tilbake til samfunnet. Men selv om det er en integrert del av det økonomiske systemet, betyr det ikke nødvendigvis at det er en åpent akseptert del av det. Som vi så tidligere var de iranske kurderne jeg intervjuet noen av de mest skeptiske til "smuglermennene". Smuglerne benekter på sin side ikke at det er noe ulovlig, men ser det heller ikke som noe amoralsk. De ser seg ikke som en del av kriminell subkultur i så måte. Smugling er en del av en handelstradisjon som har blitt kriminalisert ovenfra av irrasjonelle lover. Denne smugleren forstår seg vel å merke ikke som en helteskikkelse. Men han er virksom i en legitim forretning som i hvert fall er delvis akseptert av den lokale befolkningen.

En annen av intervjupersonene til Içduygu og Toktas er en guide, eller los, som leder de reisende til fots over villmark. Han peker blant annet på skillet mellom akseptabel og uakseptabel adferd i utøvelsen av smugleryrket:

I was 11 years old when I first crossed the border into and from Iran. I am now 50 years old and I continuously go back and forth. I inherited this work from my father. I bring everything from Iran and take everything there. I carry whatever people ask and want me to carry, except for one thing: "flour" (drugs). Drug smugglers are not interested in the smuggling of people, because for them that is small business. ...

There are middlemen in Iran who tell you to be at 259 on this day, at this time. Two-fifty-nine is the number of the particular border stone. You go and pick them up. The Iranian pays you the money. The smuggler pays the money to the next smuggler. If he is evil, he will later collect extra money from the travellers, but this is no good. ... From the nearest border village in Iran, travel time is normally eight to nine hours, but I do the same route in three to four hours. After all, I am an expert. (fra Içduygu og Toktas, 2002: s.39)

Her kommer yrkesrollen fram enda tydeligere, der smuglingen, også av mennesker, ses som et kall og hederlig arbeid likt andre. Det er en jobb man får betalt for. Smugleridentiteten er en del av familietradisjonen og mannsrollen, og er preget av profesjonalitet og yrkesstolthet. Han anser seg derimot ikke som noen idealistisk hjelper. Pengene styrer for eksempel hva man smugler. Men han er heller ingen skurk. Guiden henviser til at det finnes andre som behandler

de reisende dårlig, mens han selv ser det som umoralsk og ”evil”. En skurk er i en slik forståelse en person som ikke opprettholder smuglerens yrkesetikette. Umoralen ligger ikke i smuglingen, tvert i mot ligger den i mangelen på god smuglervirksomhet. Hvis jobben utføres i henhold til yrkesnormene og man ikke utnytter de reisende ved å ta ekstra betaling, er smugleren ikke ond. Heller burde han beundres for sine ferdigheter og sin ekspertise.

”At a price of course” – Arbeid i en moderne servicenæring

Yrkeskodeksen er noe som går igjen i flere av utsagnene til intervjupersonen İçduygu og Toktas (2002). Et skille jeg finner i teksten er mellom hvordan landlige multi-smuglere (referert til ovenfor) og de bybaserte smuglerne snakker om seg selv. De er like i formen når de snakker om menneskesmugling som et arbeid og en inntekt. Men den urbane utgaven jeg skal gi eksempler på nedenfor, er ikke like opptatt av tradisjonen og smuglingen som identitet. For dem er ikke mennesker en vare lik andre ting man kan smugle. De snakker mer om virksomheten i termer av en moderne servicenæring. De ”hjelper” ”reisende” eller ”illegale migranter” mot betaling. Ved å samarbeide med venner og kontakter utgjør de et nettverk for all slags illegal reisevirksomhet. En person som tar seg av transport innad i Tyrkia, uttaler seg slik:

It is not easy for people who have migrated illegally from Iran to travel inside Turkey. The police and the gendarmerie have control points everywhere. I take 50 to 60 dollars from them and ensure that they reach Istanbul. ... If some people in Van want to make sure that they safely arrive in Istanbul and if they are willing to pay me 80 to 100 dollars instead of 50 to 60 dollars, I take them to Istanbul myself. ...

I usually handle the route between Van and Istanbul, but I help the people in establishing contacts for the continuation of their journeys from Istanbul onwards. The contacts can include travelling to far away countries such as Australia and Canada. But as the distance from Turkey gets larger, the money demanded from them for the trip increases proportionally. The cost increase even more if the illegal migrants want to travel safely, for example, with the use of fake passports and visas and if they want to ensure that they will end up safely in the country of destination. (Fra İçduygu og Toktas, 2002: s.41)

Sikkerhet er slik denne personen ser det, noe smuglerne tilbyr, ikke noe de tar fra de reisende. De er hjelpere, men for en pris. Det er den reisende selv som velger ut i fra sin økonomi hvordan de vil reise. Å reise trygt er bare en tilleggstjeneste som er opp til den reisende å

velge. Smuglerne ser altså farene og usikkerhetene som de reisende blir utsatt for, som en del av situasjonen. Men de selv er ikke ansvarlige for dette. Tvert i mot kan de være med på å forhindre dem. Denne oppfattelsen av sin virksomhet som en sikkerhetsfunksjon, et illegalt reiseforsikringsselskap, kommer enda tydeligere fram i beskrivelsen gitt av en pengeforvalter. Han opptrer som en tredjepart mellom smugler og smuglet og passer på pengene under reisen:

Documents such as asylum applications, passports, visas, and all which are supposedly important are in fact all empty talk. Even without these documents, anyone who wants to go to any country in the world can easily do so. (...) There was even a period when the stamps from the German embassy were stolen. Anyone who wanted was given a visa; at a price of course.

I have no ID card, no passport, no nothing. But I have been doing business in this country for ten years. Because I have been through hard times with Saddam, I help those who want to leave Iraq. The Turkmen Association here is a bit "official" so I don't hang out with them. But most of those who arrive know me from before. They come and find me here in Istanbul. I know some trustworthy middlemen and shipmen who do this business. I take the new arrivals to these friends. They can't cheat me. For Iraqis who intend to continue to the west, there is a cashier system. (fra Içduygu og Toktas, 2002, s. 38)

Her kommer hjelperperspektivet enda mer fram. Smugleren ser de reisende som personer i nød, og har et ønske om å hjelpe. Den illegale hjelpen med reisedokument og smugling er hjelp til frihet. Hans egen rolle er nettopp å passe på at folk ikke blir lurt av smuglerne, og kan gjøre handelen sikrere. Hele tiden er betaling en betingelse, og alle tjenester koster, så foretningsidentiteten er grunnleggende. Betalingen ses derimot ikke som en motsetning til det å hjelpe folk, kanskje heller som en forutsetning. Om det ikke hadde vært penger i det, så ville jo ingen kunnet jobbe med det. Frihetsdiskursen til denne intervjupersonen minner nesten om reklamene til private sikkerhetsbedrifter, og reiseselskaper. At det ikke er alle som har råd til å reise slik, virker det ikke som han ser som problematisk. Han tilbyr jo tjenestene til alle som vil ha! Til en pris selvfølgelig...

"Jag är en moralisk smuglare" - Den gode hjelperen

Uttalelsene diskutert ovenfor er imidlertid først og fremst representative for menneskesmuglere som opererer i bestemte områder i Tyrkia. Det finnes ingen lignende tilgjengelige studier fra Vest-Europa basert på smuglernes egne opplevelser av sin virksomhet. I svensk media har det derimot dukket opp en rekke offentlige

smuglerpersonligheter, som har latt seg intervju. Sverige kan kanskje også beskrives som de nordiske destinasjonslandenes Tyrkia. Landet har plassert seg som det eneste "industrialiserte" landet i verden på top-ti-listen av land med flest flyktninger per innbygger (Castles og Loughna, 2005). Og det blir debattert i internasjonale aviser for sin "liberale" flyktningpolitikk⁴⁰. Som beskrevet tidligere nevnte en iransk resursperson jeg prater med, en menneskesmugler bosatt i Sverige. Navnet hans var Amir Heidari og "han har hjulpet mange", ifølge resurspersonen. En rekke nyhetsoppslag portretterer denne kurdiske iraneren som den største menneskesmugleren i Europa (se for eksempel Dagens Nyheter 29.8.2006; Metro 28.8.2006). Han har sittet i fengsel i brorparten av sine 23 år i Sverige. Det han likevel har gjort seg mest kjent for, er sine uttalelser i media der han forsvarer sine handlinger. I et intervju med Ramqvist og Wirtén (2006) forteller han om rollen sin:

Verksamheten är uppbyggd så att den ska fungera även om jag är borta. Det är bara att ringa min telefon och prata in ett meddelande om man behöver hjälp. Mina kollegor lyssnar och ringer upp. Men det är klart att förtroendet för verksamheten och kapaciteten ökar när jag är ute. Då får jag hundratals telefonsamtal varje dygn. Det är människor som behöver hjälp, råd eller är oroliga för någon släkting.

Framstillingen Heidari gir av sin organisatoriske rolle i virksomheten minner om en hovedperson, i hvert fall en sentral organisator og mellommann. Han er koordinatoren som har overblikk over smuglingsoperasjonen og har kontakt med ulike ledd. Han beskriver seg også som en meget dyktig og ansett sådan. En som høster stor respekt fra sitt klientell, som han bistår med hjelp og tjenester. Her ser vi altså antydninger til den hederlige yrkessmuglertypen. Uttalelsene til Heidari i en rekke aviser tyder imidlertid på at han ser seg selv som mer enn en tjeneforsørger, nemlig en idealist og velgjører. Han ser seg som en god hjelper. Han er heller ikke alene om dette. Det samme gjelder blant annet en Omar - også dømt for menneskesmugling i Sverige - intervjuet av Hatem (2007):

Ja, jag har smugglat och kommer aldrig att sluta smuggla. Jag är stolt över det jag gör. Moral är det viktigaste som finns och jag gör inte det här för att bli rik. Det finns smugglare och smugglare, det finns de som tjänar pengar och det finns de som är moraliska smugglare. Jag är en moralisk smugglare

⁴⁰ Se for eksempel The New York Times (27.09.2007) "Refugees? What refugees?": *In January, Sweden admitted 1,500 Iraqis, compared to 15 that entered the United States. In April, the respective numbers were 1,421 and 1; in May, 1,367 and 1; and in August 1,469 and 529.*

Den gode hjelperen er altså en moralsk smugler. Han ser seg selv som noe annet enn den vanlige profitør. Han har et ønske om å hjelpe familie, venner og andre relaterte fra hjemlandet.

Fra de tyrkiske smuglerne er det en stor forskjell til de bosatt i Sverige. De er tilspisset og angripende i sine uttalelser. De har selv migrert, og driver menneskesmugling fra destinasjonslandene. I lille Sverige opplever disse personen en svartmaling av dem fra media og kontrollapparats side og må forsvare seg. Abu Ali, en iraker i femtiårene, har opplevd at familie og venner har vendt ham ryggen etter oppslag i media. Han sier det slik i sin forsvarstale ved en domstol:

Dessutom har jag blivit kallad för kriminell som är ett allvarligt ord på arabiska. Kriminell är man om man har våldtagit, mördat, spionerat eller varit terrorist. Jag är ingen kriminell människa (fra Hatem, 2007)

I samtalen med Hatem (2007) sier han senere:

Jag vill hjälpa folk. Situationen i Irak blir sämre och sämre. Det finns inget fel i att vilja hjälpa folk. Ibland tänker man inte på lagen när det gäller liv och död. Det är som om man låter bli att gå in och rädda någon ur en brinnande lägenhet. Minst hundra personer dör varje dag i Irak. Alla som känner någon utomlands kontaktar sina anhöriga. Alla vill leva i säkerhet. Jag har alltid gett råd om de bästa vägarna och kommer inte att sluta. Men jag tycker att ordet smugglare är så fult, säger han och ler brett. –Jag vill hellre kallas reseledare.

Slik Omar og Abu Ali ser det, har de hjulpet personer i nød, personer som lever i livsfare og forferdelige forhold. Mens de tyrkiske smuglerne har en normaliserende diskurs, har Heidari og hans likemenns diskurs en nærmest motsatt form: Ekstreme situasjoner krever ekstreme tiltak. Heidari har i tillegg et politisk perspektiv. Menneskesmugling er for ham en sosial bevegelse. På spørsmål om hva han tenker når operasjoner mislykkes eller reisende forulykkes, svarer han slik:

- Jag har skrivit så här i en artikel: "Flyktingar är en ny militärmakt utan vapen. De varken litar eller tror längre på den världsordning som har skapats. De känner inte heller gränssitningarna. De tro inte på resehandlingar som är bevis på diskriminering, människovärde och människosplittring." Revolutioner kräver offer och de som dör har visat att de är beredda ta risken. Alla vet att det kan hända. Jag räknar inte alltid med att vara framgångsrik. Jag har misslyckats flera gånger.

Men vad tänker du när det händer, det handlar ju om människors liv?

- Nej, jag tänker inte. Jag gör. Jag har hjälpt 37 000 flyktingar till Sverige. Ungefär lika många till Danmark, Tyskland, England och andra länder. (fra Ramqvist og Wirtén, 2006)

Heidari ser seg som den idealistiske hjelperen. Men hjelperen er for ham også nærmest en krigar. Hele flyktningetrafikken blir sett som en kamp mot det illegitime internasjonale grenseregimet, og han selv er de flyktende personenes forkjemper og talerør. Bildet han maler av seg selv, er ikke bare av en allmenn *sosial banditt*, men nærmer seg det Hobsbawm beskriver som *den noble røveren* (1969: s.34), en ekte Robin Hood-figur. Av de karakteristikk Hobsbawm gir av den noble røveren passer flere inn i Heidaris selvbilde. Han starter sin lovløse karriere, ikke ved kriminalitet, men ved å bli urettmessig straffet for handlinger hans folk ikke ser som lovbrudd. Han tar (reisepapirer) fra de rike og gir til de fattige. Han begår ikke unødvendige mord (det vil si lovbrudd). Han er også støttet og beundret av sitt folk, og er en del av det. Han er nærmest uskadelig og udødelig (fengsel hindrer ham ikke i å operere). Og han kjemper ikke mot kilden til rettferd, kongen (eller menneskerettighetene), men mot den korruperte (EU/Schengen) sheriffen. Jeg har i kapitel 3 og 4 beskrevet menneskesmugling som *sosial kriminalitet* (Lea, 2002). Den sosiale kriminaliteten, i motsetning til tydelig anti-sosial kriminalitet som voldtekt, kjennetegnes ved at den godtas av en gruppe eller et samfunn, på grunn av dens velferdsfunksjon. Den framstår som et gode for marginaliserte grupper. I tillegg nevnte jeg et annet moment ved sosial kriminalitet, et protestelement. Sosial kriminalitet kan også forstås som lovbrudd utført som en ikke-organisert form for politisk motstand. Jeg pekte videre på trekk ved fortellingene til de reisende som antydte menneskesmugling som en form for overlevelseskriminalitet i form av et mobilitetsgode. Derimot fant jeg ikke at de reisende selv tolker smuglingen som en politisk eller revolusjonær handling. Som pekt på også i dette kapitlet er de fleste heller enige i at det egentlig er galt. I Heidaris beskrivelse kommer derimot det politiske elementet fram som et hovedaspekt. Flyktingers reise og menneskesmugleres hjelp til dette, er en kamp mot vestlige myndigheters umoralske grensepolitikk, og et opprør mot økonomisk, politisk og sosial ulikhet. Livet hans er viet denne kampen og selv står han fram som den moralske lederen. For ham har andre "røvere" kanskje mindre noble motiv, men er likevel en del av kampen:

- Vi har ulike motiv. Tyvärr saknar de flesta den ideologiska övertygelse som vi har. Jag gör det här av politiska skäl. Andra enbart för pengarna. Men det är en marknad där alla aktörer har kontakt med varandra. Strategier och beteenden sprider sig. Och om någon frågar hur vi gör så

berättar jag. Min verksamhet bygger mest på information och den delar jag med mig av. Jag berättar gärna för människor som sedan vill göra jobbet på egen hand och utan min hjälp. Men hur man förhåller sig till sånt avgörs av om man i första hand är ute efter pengar eller resultat. Högsta domstolen kom 1990 till slutsatsen att mitt ”handlande förestavats av ideella motiv och att han använt endast blygsamma belopp för sin försörjning.” - Man kan inte förneka att människosmuggling alltid handlar om pengar. Men jag använder det som politisk handling i en globaliserad värld. (Ramqvist og Wirtén, 2006)

Hobsbawm (1969: s.34) sier det slik:

Robin Hood is what all peasant bandits should be, but in the nature of things, few of them have the idealism, the unselfishness, or the social consciousness to live up to their role, and perhaps few can afford to.

Her ringer det igjen en liten ”at a price of course” i bakgrunnen. Heidari selv tar også betalt, men mener han ikke har noen vinning i det (selv om han er straffedømt for dét også). For Heidari er uansett all menneskesmugling et gode som er til flyktningenes vel. I et annet intervju formulerer han det slik:

Når kontrollen blir allt hårdare, krävs det kunnskap, kontakter och kontanter för at kunna hjälpa människor över gränser. Och det er klart at då blir det en industri av det hela. Men jag vil betona at en människosmuglare är tusenfalt hederligere än en vapenhandlare eller de som sysslar med vapenexport. En människosmuglare erbjuder en ny chans i livet, medan en vapenhandlare – även lagliga sådana – profiterar på andras död. Hur går det i hop at stater i väst kriminaliserar den ena industrin medan de i allra högsta grad värnar om den andra? (Rahimi, 2005)

Som vi ser av uttalelsene står forståelsen av menneskesmuglingen som en *god hjelper*, opp mot det rent økonomiske fortjenestemotivet til *arbeider*-typen. Hjelper-smuglerne syn kan ses som et speilbilde av politiets syn. Både politiet og smuglerne deler inn i hjelpere og profitører. Uenigheten er hvor den enkelte personen skal plasseres. Politiet mener at å ta betalt for smuglingen er tilnærmet identisk med det å være en kynisk profitør. De ovenfor siterte smuglerne benekter ikke å ha tatt betalt for smuglingen, men mener at dette er for å dekke utgifter eller sparsommelige levekostnader. Det er ingenting de tjener seg rike på. De lever delvis av det, men mener samtidig det er en handling de gjør av moralske forpliktelser. De er gode hjelpere og reiseledere i egne øyne.

SPILL OG SPENNING

I de motstridende bilder kontrollmyndigheter og menneskesmuglere tegner, kan det skimtes en ideologisk kamp om forståelse. Det kan derfor være interessant å spinne videre på det jeg nevnte i kapittel 5 om at smuglere og kontroll spiller et spill om å utmanøvrere hverandre. I sitt blikk på menneskesmuglere peker Harding (2000) på utfordringen i dette spillet som et motiv i seg selv, som gjerne kommer i skyggen av debatten mellom profitt og humanisme. Han mener å se hos smuglerne en følelse av smuglingen som et spill, en utfordring om å klare å slå kontrollmyndighetene. Dette trenger ikke bare å tolkes som et mål om å knekke de man ser som de egentlige skurkene, men å oppleve spenningen og gleden i å vise at en mestrer en utfordring. Dette aspektet kan ses som det Katz omtaler som *lovbruddets forføreriske kraft* (1988). For kanskje ligger det også et emosjonelt identitetsarbeid i smuglingen? En følelse av å være noe mer, å unngå de strenge kontrollene som er satt opp for innvandring til Vest-Europa, og å dermed sprengte grensene for hvordan man ser seg selv. Slike motiv ligger gjerne mer implisitt i handlinger som tar rasjonelle former når personer skal gjøre rede for sine handlinger. Og spillmomentet kan finnes i en skimtes både i diskursen rundt foretningsmann og idealistisk hjelper.

I Dagens Nyheter 6.2.2005, gir Amir Heidari et anslag av omfanget av sin virksomhet: "Enligt min statistik har jag hjälpt upp till 200 000 människor i hela världen att fly." Et slikt velvillig overslag kan også tolkes som skryt og selvheldelse, et pek på nesen til kontrollmyndigheter. Han ivrer også etter å fortelle hvordan han utmanøvrerer kontrollmyndighetene med intrikate teknikker. I kampen mellom myndigheter og smuglere kan kampen selv bli en motivasjon og grunn for videre smugling. Harding (2000) henviser til den somaliske romanforfatteren Nuruddin Farah. Farah, som rapporterer fra den somaliske diaspora i *Yesterday, Tomorrow* (2000) gjengir samtaler med flere italienskbosatte *xambaar*, "transportører", som de somaliske menneskesmuglerne blir kalt. Han siterer en biokjemiker som tidligere hadde jobbet som vaskehjelp:

What matters is that the doors are closed, and we as carriers, are determined to open them at the risk to our lives and our business concerns in order to afford the refugees the possibility of pursuing their ambition, a future, in their minds, painted the colour of bright hope. Somebody compensates us for the dangers we take, and we carry. (fra Farah, 2000: s.80)

En annen intervjuperson forteller Farah (2000: s.84) at han startet som transportør som en ”utfordring”:

I borrowed money to set up a one-man carrying concern, just for a dare. First I evacuated my immediate family to Italy, an intermediate point from where I despatched a sister to Britain, two brothers to Holland and my wife and child to Canada. To supplement our income, my sisters worked as domestic servants.

Det er også gjennomgående hvordan de prater om sin ekspertise, sin risiko og å kjenne til systemet og utnytte det. Smuglingen kan slik forstås som en form for selvhevdelse. I Høigårds (2002) studie av graffitimaleres kamp med kontrollinstanser og myndighet, finner hun en symbolsk kamp på en mannsarena, der kriminalisering er et maktmiddel som også blir oppfattet som en utfordring av malerne. Høigård trekker på Bourdieus forståelse av sosiale felt som arena for symbolsk kamp, som spill. De spillende blir involvert i spillets egen logikk, og den gir mening i seg selv. For politiet blir konstruksjonen av den kyniske profitøren og menneskesmuglermonsteret en viktig motpart for kamp. For smuglerne blir kriminalisering en utfordring og en høyning av spillets innsats. Menneskesmugling kan slik også ses som en identitetskamp og en maskulinitetskamp. Virksomheten gir en maskulin status, som en utfordrer mot det oppsatte systemet, en risikotager og en overmann for politiet. Dette er blant annet Youngs (2003) forståelse av gategjenger i LA som lever av narkotikasalg. Young peker på de mer emosjonelle gevinstene ved å drive slik virksomhet, heller enn at det er så enorme økonomiske fortjenester. Det ligger mye symbolikk og (mannlig) identitetskamp bak disse handlingene. Menneskesmugling blir en livsstil. I stedet for å klare seg som vaskehjelp har den nevnte biokjemikeren funnet en selvformektigende rolle i menneskesmugling, som en kamp og bevis for sin egen makt, mot sin egen maktesløshet. Dette kan også være et aspekt som kan sees i forhold til den posisjon mange personer i Vest-Europa med innvandrerbakgrunn befinner seg i, der ekskludering fra arbeidslivet og kulturell fremmedgjøring er med på å skape usikre identiteter og følelser av mindreverd. Det er selvfølgelig begrenset i hvor stor grad man kan legge slike fortolkninger i de utsagnene jeg har dratt fram her. Men er etter min mening en innfalsvinkel som kan modifisere forståelsen av menneskesmuglere som rent rasjonelt tenkende - enten ut i fra økonomisk eller moralsk vinning - eller kun tradisjonsstyrt.

HELTER OG MONSTRE PÅ RIKSHVELVINGEN

I dette kapittelet har jeg gått igjennom ulike måter å se på menneskesmuglerne og deres virksomhet på. Jeg har funnet at de reisende har delvis splittede meninger om smuglerne. Ulike reisende oppfatter for det første samme type smuglere forskjellig. Men hver enkelt reisende skiller også mellom forskjellige personer som hjalp dem. Noen er ekte smuglere mens andre er hjelpere, eller bare vanlige folk som jobber for smuglerne. Og i tillegg kan den enkelte reisende ha en ambivalens i sin forståelse av en og samme person. På en side er smuglerne kriminelle og outsiders, sjelden til å stole på og til og med monstre. På den andre siden er de hjelpere og nødvendige tjenesteforsørgere, noen til og med snille og til å stole på. Jeg har pekt på sosial avstand som viktig for hvordan man ser sine smuglere, men også smuglerens posisjon i smuglervirksomheten og i samfunnet generelt.

De ansatte i politiet har et grunnleggende negativt syn på smuglerne. Smuglere er personer som kun er opptatt av å tjene penger på andres ulykke. Men også her finner jeg nyanser, de gode hjelperne er der også, men i mindretall, og er av mindre interesse for politiet. I deres arbeid mener de å ha kommet nesten utelukkende i kontakt med personer som tar betalt. Og de som tar betalt, ser de automatisk som utnyttende og utelukkende med på å forverre situasjonen for de reisende.

Asylorganisasjonsmedarbeideren ser også menneskesmuglerne som skurker, kun ute etter å lure til seg penger. De har ingen humanitære motiver, og behandler de reisende dårlig. I motsetning til politiet ser denne personen imidlertid disse profitørene som den eneste måten mange flyktninger har for å komme seg i sikkerhet.

Smuglerne ser generelt smugleraktiviteten sin som noe positivt. De kan deles inn i de som ser seg som forretningsdrivende og arbeidsmenn, og de som ser seg som hjelpere og idealister. Innvandringskontrollen ses derimot som enten illegitim eller irrasjonell.

Ut ifra disse fenomenologier, til tider overlappende, til tider sterkt motstridende, har noen idealtyper blitt skissert: *Den kriminelle profitør* er en person som ikke har noen hemninger i jakt etter penger. Denne typen finner vi igjen i kontroll- og hjelpeapparats beskrivelser, men også i visse av de reisendes beskrivelser. *Den gode hjelperen* er først og fremst motivert av moralske og normative påbud. Denne typen trer klarest fram i smuglernes selvbeskrivelse, men kan finnes igjen hos politi og blant de smuglede. *Arbeideren* er en person med smugling som et yrke lik andre, et levebrød. Han er styrt av økonomiske motiv, men arbeidet gagnar

også andre. Denne typen er tydeligst hos visse smuglere, men finnes i stor grad også i forståelsen til reisende.

Idealtypene kan for så vidt sees å ha ulike underkategorier. *Den kriminelle profitøren* kan være en upålitelig svindler, eller et voldelig monster. *Hjelperen* kan være en idealistisk helt, styrt av ren overbevisning, eller en venn av familien, moralsk forpliktet av de nære båndene til de han eller hun hjelper. *Arbeideren* kan i sin tur være en tradisjonsbunden håndverker eller en serviceinnstilt foretningsmann.

Jeg har også forsøkt å komme med en alternativ forståelse til de bildene de ulike aktørene gir. Motivet for virksomheten kan slik jeg ser det også være selve utfordringen og risikoen i smuglingen og dens tiltrekkende kraft. Menneskesmugling kan ses som et spill mot myndighetene for å gi seg selv en identitet som motspiller. Det er i smugleres egne beskrivelser at jeg finner en slik type smugler, men ikke nødvendigvis i deres selvforståelse.

I dette spillet er nettopp også forståelsen av hva en smugler *er*, viktig. For de ulike partenes perspektiv er ikke atskilt fra hverandre, men påvirker hverandre og konkurrerer med hverandre. Slik kan også framstillingen av de ulike typene forstås som den ideologiske delen av den maktkampen og spillet mellom myndigheter, smuglere og reisende. Lea understreker hvordan den *kriminaliserende abstraksjon* ikke bare er en logisk prosess:

The content of the abstraction, what is included and what is excluded, who can in actual practice be criminalised, is a social, historical and political process. It is a question of power and imagery. (Lea, 2002: s.3)

Jeg har blant annet pekt på hvordan de reisendes syn på smuglerne kan være påvirket av media og det offisielle perspektivet til myndighetene og politi. Smuglerne kan også prøve å overbevise om sine motiver, slik en ingusjetisk smugler som bedyret for Satsita at "dette er mitt levebrød". Men de reisende selv ser i større grad ut til å slites mellom ulike forståelser. Noen deler de forskjellige smuglerne inn etter forskjellige typer (en var slem, men en annen var snill - en var en ekte smugler, en annen bare hjalp til). Men de reisende kan også slites mellom forståelsen av samme personen som hjelper og kriminell profitør. I det endelige spørsmålet, om menneskesmugling ER kriminalitet, blir svaret for politi, smugler og reisende henholdsvis: Ja, nei og vet ikke.

Både politi og menneskesmuglere har en tendens til å skille mellom den gode hjelperen og den onde profitøren. Mens politiet vil plassere de fleste menneskesmuglerne i ond-profitør-kategorien, vil smuglerne plassere seg i den-gode-hjelper-kategorien. De reisende har derimot et syn som stemmer mer overens med forståelsen arbeider-smugleren (både i tradisjonsutgaven og den moderne service typen) har av seg selv. Et syn jeg også finner blant NGO-ansatte. Synet deres er av menneskesmugling som en forretning, kanskje kriminalisert, og kanskje med en del råtne epler (noen av de reisende vil si det er regelen heller enn unntaket), men det er en forretning som kommer de reisende til gode. Menneskesmugleren blir i dette bildet heller en skikkelse som befinner seg et sted mellom *den onde hjelperen*, eller hva man kan kalle for *den gode profitøren*. Dette er et aspekt jeg vil forsøke å få fram når jeg går videre i neste kapittel. Der vil jeg trekke forståelsen av menneskesmugling opp på strukturnivå, og se på virksomhetens økonomi og organisering.

6 MENNESKESMUGLINGENS ORGANISERING OG ØKONOMI

Jeg så i forrige kapittel på ulike forståelser av menneskesmuglerne og deres virksomhet. Det kom fram en rekke måter å oppfatte menneskesmugling på, også som en god gjerning og politisk handling. I fortellingene til alle de jeg snakker med, er likevel betaling for denne handlingen sentral, enten det er som en *skurks* fortjeneste, en *yrkesmanns* lønn, eller en *hjelpers* kompensasjon. I kapittel 3 diskuterte jeg også hvordan menneskesmugling er en *vare* som må kjøpes og kun er tilgjengelig for de med resurser. Selv om andre aspekter er viktige, er det dette økonomiske aspektet jeg nå vil trekke fram og opp på et strukturelt plan. Jeg vil se nærmere på *hva slags sosiale organiseringer* de profesjonelle menneskesmuglerne opererer i. Kan virksomheten beskrives i termer av store internasjonale organisasjoner, eller er det snakk om mer tilfeldige involverte enkeltpersoner? Ut fra en skissering av organiseringen blir diskusjonen hva slags konsekvenser disse strukturene får for en forståelse av menneskesmuglerøkonomien. Mest sentralt vil være hva slags implikasjoner organiseringen av økonomien har for de reisende og deres samspill med smuglerne, maktforholdet mellom dem, og sikkerheten til de reisende, som jeg diskuterte i kapittel 4. Jeg vil trekke fram noen sider jeg mener er sentrale i dette samspillet ved å bruke mitt eget intervjumateriale, men i større grad også trekke inn case-studier gjort på dette feltet og teoretiske betraktninger fra litteraturen rundt menneskesmugling som økonomi.

TRANSNASJONALE KRIMINELLE ORGANISASJONER ELLER "COTTAGE INDUSTRY" OG FAMILIEFORETNING?

Jeg vil starte med å ta opp spørsmålet om hvordan menneskesmuglingsvirksomheten er organisert. Et utgangspunkt finnes i forestillingen om en global illegal økonomi utgjort av kriminelle organisasjoner spesialisert på illegale varer og tjenester. Castells (2000) beskriver en situasjon der tidligere lokalt og nasjonalt baserte kriminalitetssyndikat har internasjonalt seg i en global illegal økonomi, der alt fra narkotika til mennesker (og deres organer) til radioaktivt avfall blir handlet med. Utviklingen i den informasjons- og transportteknologiske og økonomiske globaliseringen har skapt muligheter for disse kriminalitetssyndikat til å samhandle over større avstander. Ifølge Castells kan de koble fravær av styring i visse regioner med markeder for illegale tjenester og produkt i andre. Det oppstår gjensidige samarbeid mellom ulike kriminelle organisasjoner. Siciliansk mafia handler med colombianske kartell og kinesiske triader, slik at transnasjonalt ekspanderende og stadig mer sammenvevde nettverk oppstår. Russisk mafia sprer sin virksomhet utover det europeiske kriminalitetsmarked. Sammen kontrollerer de den transnasjonale organiserte kriminaliteten (TOC), globale strømmer av informasjon, illegale varer og svarte penger. De kriminelle organisasjonene speiler på en måte de transnasjonale lovlige forretningenes fusjoner og løsrivelse fra og kontroll over stater.⁴¹

Datagrunnlaget som ligger bak slike framstillinger preges ifølge Edwards og Gill (2002) av en kombinasjon av overvåkning av bestemte kriminelle grupper sammen med estimater på omsetningen av illegale varer og tjenester basert på beslag og pågripelser i grensekontroll. Slike estimater (eller *guesstimater*) blir ofte kritisert for å være meget upålitelige og ofte pumpet opp i politiske henseender.⁴² Den samlede omsetningen for menneskesmugling i EU, har blitt estimert til 4 milliarder Euro i året (Jandl, 2003). Selv om betydelig mindre enn tilsvarende estimater for narkotika, på flere hundre milliarder dollar i året på verdensbasis (Castells, 2000), gir slike anslag et bilde av mektige, om enn skjulte organisasjoner. Castells fremstiller blant annet Østeuropeisk mafia som "major players" bak den økende illegale migrasjonen til EU på 90-tallet (2000: s.179).

⁴¹ Castells bidrag er likevel mer en ny flyt- og nettverkstvist på en gammel US-amerikansk tradisjon for forståelsen av en organisert kriminalitet, enn en helt ny konseptualisering. Organisert kriminalitet (OC) har gjennom en rekke konferanser og kommisjoner blitt betegnet som sentralt styrte konspirasjoner og ytre fiender, og i senere tiår fått tilegget *transnasjonal* organisert kriminalitet (TOC), senest manifestert i FNs konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet (se Edwards, 2005, Ruggiero, 2002).

⁴² Metodene har blitt sammenlignet med å inkludere alle esler eid av bøndene i Andes og prissette dem som om de var lastebiler (van Schendel og Abraham 2005: s2).

Salt (2000) bruker en modell der *trafficking organisations*⁴³ med sentralisert struktur utgjør den illegale delen av "the global migration business" (Salt og Stein, 1997). Virksomheten framstår som temmelig selvdrevet, og benytter seg av ulikhetene i lønn mellom land for å skape profitt. Ut fra østeuropeiske case-studier basert på intervju med kontrollmyndigheter og migranter (for eksempel Okólski, 2000), mener Salt modellen må revideres noe i forhold til formalitetsgrad, men tegner likevel bildet av en profittorientert virksomhet styrt av hierarkiske transnasjonale organisasjoner med konsernsjefer på toppen, internasjonale mafia-ledere som undersjefer, og lokale mellommenn og deres ansatte i ulike land (Salt, 2000).

Kritikken har vært skarp mot slike grand-teorier. Forskere på organisert kriminalitet, som lenge har vært kritiske til en organisasjonsmodell selv i mafiaens tilfelle⁴⁴ (Johansen, 1996), har pekt på store empiriske, så vel som teoretiske svakheter ved en slik framstilling. Mens Castells i likhet med Salt, mangler (eller ser bort fra) gode forskningsdata og førstehåndskilder, er det også grunn til å tro at slike organisasjoner blir for topptunge og for lite fleksible til å unngå kontroll (Johansen, 1996, 2001). "The forms of social control fostered by globalisation make centrally-structured hierarchies redundant, as power relationships tend no longer to be embedded in centralised organisations and institutions, but in dispersed networks in which instructions are processed" (Ruggiero, 2002: s.181). En motpol til den storslagne framstillingen har dermed oppstått blant teoretikere som totalt avfeier eksistensen av TOC, da en hevder at kriminelle grupper alltid er rotet i lokale og nasjonale forhold (Shepticky i Edwards, 2005). Korrupsjon kan for eksempel ses som først og fremst bestemt av lokale betingelser og tradisjoner, ikke utenlandske gruppers penetrering av samfunn. Det hevdes slik at det oftere er små lokale aktører som driver det meste av de illegale og kriminell økonomiene: "These small-scale armpit smugglers may together account for huge quantities of contraband, but they do not represent global syndicates of organized crime" (Abraham og van Schendel i Aas, 2007: s.125).

Erfaringer fra feltet

Jeg har i beskrivelsen av reisen til mine intervjupersoner (i kapittel 3) vist hvordan noen på egen hånd fant smuglere for enkelte distanser, mens andre ble smuglet hele veien av en gruppe. Studier gjort på organiseringen av menneskesmuglingsoperasjoner senere år viser den

⁴³ Salt bruker "trafficking" som en fellesbetegnelse for menneskesmugling og menneskehandel. (se kapittel 1)

⁴⁴ Mafia er i utgangspunktet en betegnelse på Sicilianske kriminelle organisasjoner, også kjent som Cosa Nostra (Johansen, 1996), men brukes ofte som et generelt begrep om hierarkiske sentraliserte kriminelle organisasjoner.

samme tendensen i alt fra enkeltmannsforetak til mer komplekse transnasjonale nettverk.⁴⁵ Dette støttes også av de samtale jeg har hatt med ansatte i politiet. Generelt er det imidlertid snakk om temmelig løse forbindelser av en-til-en kontakter og uten hierarkiske og sentraliserte organisasjoner. Det er et tydelig fravær av monopolisering av visse ruter fra avreise til destinasjon. Den sosiale organisering består først og fremst i en inndeling i de forskjellige momentene i smuglingen, der det samarbeides mellom ulike eksperter på forskjellige områder, som transport over visse områder, forfalskning av papirer, skjuling i leiligheter etc. Shirin forteller at hun møtte 11 ”smuglermenn” fram til hun var i Norge:

Det var ikke alle som fulgte oss da. Men så mange møtte vi. Noen jobba sammen og såne ting. En vi snakket med sa at han skulle lage falske pass til oss. *Han* ringte til en annen en. Og han andre ringte til en annen igjen. (Shirin)

Flere av undersøkelsene er, i likhet med min egen, gjort på bakgrunn av intervjuer med reisende og ansatte i kontrollapparatet. Dette gir naturligvis meget begrensede og perspektivpåvirket informasjon om organiseringen til smuglerne (for en diskusjon se Neske og Doomernik, 2006). I motsetning til slike intervjuer kan dybdeanalyser av materialet fra politietterforskninger på menneskesmugling gi større innsikt i virksomhetens indre. Slike studier har blitt gjort av Pastore m.fl. (2006) for visse deler av Italia, og Neske for Tyskland (2006)⁴⁶. Begge studier henviser til utviklingen av lokale smuglervirksomheter der det oppstår en vertikal organisering mellom koordinator (også omtalt som ”organisatorer”, ”mellommenn” eller ”formidlere”) og utfører (også ”tjenesteforsørger”, ”tjenesteleverandør”, ”land/sjø/luft-mann” eller lignende). Det er en inndeling som gir gjenklang i intervjuene mine med både reisende og ansatte i politi og NGO-er. Med ”vertikal” menes en form for forsyningslinje, der en øverste part skaffer klienter og en lavere part utfører smuglingen. Rollefordeling består på den ene siden av de som tar seg av rekruttering, kontakt og avtaler med de reisende, og setter dem i kontakt med utførerne. På den andre siden er de som utfører de ulike praktiske oppdrag i selve grensepasseringen, innenlandstransporten, oppholdet etc, avhengig av modus. De to hovedpartene kan være enkeltindivider eller mer eller mindre løse

⁴⁵ Jeg lener meg i denne framstillingen på en rekke forskningsarbeid: Icdyugu og Toktas (2002), samt Zhang og Chin (2002) kan regnes som de første etnografisk innsidestudiene på menneskesmugling (sett bort fra historiske eksempler nevnt i kapittel 3), fulgt av Spener (2004) og Antonopoulos og Winterdyk (2006). I regi av IOM ble det senere gjort en rekke studier i Europa, gjengitt i Neske (2006, se Neske 2007 for den fulle rapporten), Pastore m.fl. (2006), Liempt og Doomernik (2006, se Liempt, 2007b, for hele arbeidet) og Bilger m.fl. (2006). For oppsummerende artikler av IOM-studiene se Heckman (2007) eller Neske og Doomernik (2006).

⁴⁶ Begge er gjort på grunnlag av fullstendige rettsdokumenter og etterforskningsarbeid. Det innebærer også analyser av politi-intervjuer og avlytning av aktører i virksomheten. Dette tilsier at de har fått innsyn i de sakene kontollmundigheter selv mener er de mest organiserte og ”alvorligste”. Skjevheten i utvalget heller altså mot det toptunge aspektet av virksomheten.

grupper og nettverk, og tendensene i litteraturen peker mot et maktovertak på koordinatorens side på grunn av tilgangen til klienter (Neske, 2006; Pastore m.fl., 2006). Et slikt maktforhold stemmer overens med observasjonen at trass i mange personer som gjerne vil ha hjelp av smuglere, er det ofte begrenset hvor mange som har råd til å betale (Zhang og Chin, 2002). I visse moduser, som ved lån av andres identitet, er det enda færre som ”passer” til å bli kunde.

Denne beskrivelsen peker tydelig i retning av et lokalt grunnlag i virksomheten, ikke internasjonalisering av mafiaer. Den videre utviklingen som kan oppstå, peker imidlertid på at ulike koordinatorene på steder langt fra hverandre danner relasjoner, slik at de kan sende klienter videre trinn for trinn. Slik kan det dannes sosialt tette nettverk, som er spredt romlig i et vidstrakt område, fra avreise til destinasjon på andre siden av kloden (Neske, 2006). Disse nettverkene er transnasjonale, uten at de utgjør store hierarkiske organisasjoner. De er bygd på dyadiske relasjoner, som regel basert på slektskap, familie og bekjentskapsbånd, og på etnisk felleskap i delt språklig og kulturell bakgrunn (Neske, 2006; Zhang og Chin, 2002). Relasjonen mellom hver koordinator og de lokale utførere er derimot oftere løsere og rent forretningsmessige (Neske, 2006). Slik kan koordinatorene på samme tid være lokalt forankret i kontakt med ulike tjenesteleverandører og knyttet til regionale og globale nettverk.

De etnografiske undersøkelsene til İçduygu og Toktas (2002) av menneskesmuglere i to byer i Tyrkia underbygger i stor grad denne modellen: Virksomheten utgjøres av ”løst relaterte nettverk”, der hver enkeltaktør opererer innenfor et avgrenset geografisk område, men har lokale og internasjonale kontakter. Zhang og Chins (2002) intervjuer av 90 ”kinesiske” menneskesmuglere i USA og Kina, viser den samme tendensen av små, tette, men midlertidige grupper (*task forces*) og frilansere, som oftere er knyttet til det sivile samfunnet enn i den tradisjonelle organiserte kriminaliteten. En av deres informanter forteller:

The smuggling network is not a hierarchy. There are big and small snakeheads.^[47] They work together. There is cooperation among them but there’s also a one-man show. I don’t think anyone can order people to do anything in this business. At least I have never heard of any. (fra Zhang og Chin, 2002: s. 751)

Spener (2004), som har studert grensen mellom Mexico og USA, betegner virksomheten som en *cross-border cottage industry* av lokale hjemmelaga smuglere. Virksomheten er ganske lik

⁴⁷ ”Snakehead”, er en opprinnelig kinesisk term for menneskesmugler, direkte oversatt fra Mandarinske *Shetou* – ”hodet på en slange” (som leder resten av slangens kropp, snirklede forbi grensen) (Zhang, 2007: s.188)

den som fantes for vel 30 år siden, selv om det eksisterer større nettverk som benytter seg av disse.

Forsøk på en syntese

Transnasjonale nettverk eksisterer altså ikke i motsetning til lokale ”armpit smugglers”, men gjerne på grunnlag av disse. I forhold til antitesene av store globale syndikat og helt frittstående familiebedrifter, kan det derfor være nyttig å bruke konsepter som Hobbs og Dunninghans *glokale organiserte kriminalitet*, forstått som

dynamics of the local context of trading networks and transformative systems of criminal and legitimate commercial activity that facilitate sources of innovative mediation between a matrix of local places, flexible spaces, local and global networks and negotiated criminal collaborations. (Hobbs og Dunninghan, 1998: s.289)

Menneskesmugling er ikke noe som bare oppstår i et vakuum, et ytre element som slår ned i et samfunn som et lyn fra en flytende himmel av løsrevne globale strømninger. De globale strømningene av reisende som beveger seg ulovlig og den illegale økonomien som oppstår rundt dem, møter lokale forhold og former dem ut ifra de allerede bestående strukturer. Men de lokale forholdene bestemmer også hvordan strømningene blir realiteter i de enkelte samfunnene. Det lokale geografiske terrenget, den nasjonale lovgivningen og grensevakters personlige forhold til trailersjåfører ved en bestemt passering, er alle faktorer som er med på å bestemme hva menneskesmugling blir på hvert sted. Det globale er lokalt på hvert eneste punkt, som Latour sier det (i Hobbs og Dunninghan, 1998: s. 299). Derfor tar menneskesmugling én form i baksetet på en grå Mazda på vei over svenskegrensa i én lokal setting, mens den er en synkende fiskebåt i gresk farvann, en familie under falsk navn på en flyplass i Tyskland og finner enda en form på en bazar i en nordafrikansk storby. Den lokale *preteksten* møter den globale *konteksten* og omvendt (Hobbs og Dunninghan, 1998).

Spørsmålet er om ”organisert kriminalitet” egentlig er en god definisjon av menneskesmuglingsøkonomien. Utrykket kan uansett definisjon⁴⁸ lett gi inntrykk av organisasjoner av heltidskriminelle, som en egen sosial utgruppe. Selv om menneskesmugling er kriminalisert over store deler av verden og helt klart en organisert virksomhet, er den

⁴⁸ Johansen definerer organisert kriminalitet som ”lovbrudd som begås av flere personer i vinnings hensikt med en viss plan og organisering som strekker seg over tid” (1996: s.12), lignende FN-konvensjonen om TOC. En tilsynelatende åpen beskrivelse som samtidig bærer preg av å rette seg mot tradisjonelle kriminelle grupper av lavere sosiale strata (Ruggiero, 2002)

vanskelig å skille klart fra kriminalitetskategorier som ”økonomisk kriminalitet” (eksempelvis trailersjåførere som ser en ekstraintekt i å ta med noen ”blindpassasjerer”, eller reiseselskaper som fikser visum på alternative måter) eller ”gatekriminalitet” (gategutter som tar betalt for å rekruttere reisende, eller presse dem for betaling i etterkant) (Edwards og Gill, 2002). Det er ofte ”vanlige” borgere, med annet legalt arbeid som står bak virksomheten (Zhang og Chin, 2002), og nettverkene er skiftende og sporadiske. Flere observatører av organisert kriminalitet har fokusert på hvordan illegale og legale virksomheter møtes i *gråsonenettverk* (Johansen, 1996). ”In many cases, in sum, it is appropriate to identify transnational organised crime as the result of partnerships between illegitimate and legitimate actors” (Ruggiero, 2002: s.182). Jeg har tidligere (se spesielt kapittel 5) pekt på de reisendes beskrivelser av menneskesmuglerne som et bredt spekter av aktører. Ansatte i politiet bekrefter at det også i Norge kan være snakk om at menneskesmuglervirksomheten er involvert i det ”useriøse” næringslivet. En NGO-ansatt fortalte også om ansatte ved ambassader som solgte visum. Menneskesmugling kan ses som et *forretningsforetagende* som opererer innenfor en større økonomi av lovlig og ulovlig virksomhet,

an 'entrepreneurial' crime closer to the model of professional crime and characterised by fluid and shifting structures in which there are no key players ... no ring leaders, bosses or godfathers. It is a co-operative, a series of temporary social arrangements that enables a constant changing group of actors to make money from predominantly criminal opportunities (Hobbs i Lea, 2002: s.149).

Kort sagt: Karakteristikken til personene involvert knytter seg nærmere opp til ”vanlige” borgere fra det legale næringslivet enn en kriminell klasse. Organiseringen av virksomheten ligner derimot lite på det legale næringslivets formelle strukturer og organisasjoner.

FORRETNINGSFORETAGENDE OG BEKJENTE I ET FLERFOLDIG MARKED

Hvordan kan så en slik organisering av menneskesmugling som løst organiserte forretningsvirksomheter og enkeltaktører ha betydning for de reisende som benytter seg av deres hjelp? Det tydelige fraværet av monopolistiske organisasjoner, der en mengde aktører innenfor i grupper eller hver for seg, gjør at Bilger m.fl. ser menneskesmugling som en *transnasjonal tjenestenæring*; en bransje som opererer under markedslignende forhold der en

rekke "leverandører" (smuglere) tilbyr "klienter" eller "kunder" et differensiert utvalg smuglingstjenester (smuglede migranter) (Bilger m.fl., 2006: s.64).

Reisende som produkter eller "handlende"?

Et markedspektiv med fokus på menneskesmugling som en tjenestenæring er slik jeg ser det et alternativ til et økonomisk perspektiv av store transnasjonale kriminelle organisasjoner. Slike organisasjonsmodeller framhever i for stor grad den illegale migrasjonsindustriens selvoppretholdende funksjon.⁴⁹

Et markedspektiv er derimot relevant for å forstå menneskesmuglingsnæringen som reaktiv heller enn proaktiv. Mens de økonomiske rammene til Salt og Stein (1997) delvis opprettholdes i en slik modell, er den reisende som "produktet" til en migrasjonsfabrikk dermed erstattet med den reisende som et aktivt handlende subjekt (se også Liempt og Doomernik, 2006; Herman, 2006). Dette er i overensstemmelse med slik jeg selv har forstått mine intervjupersoners reiser (se kapittel 3). De reisende jeg snakker med, har dratt fra hjemlandet og til Norge fordi de har dette som mål, mens smuglerne blir midler for å oppnå dette. Markedspektivet understreker hvordan de reisende ikke er totalt frie handlende, men befinner seg i et samspill med menneskesmuglerne innen et felt av forhandlinger om priser og varer, der alle parter handlinger samlet også påvirker hverandre i mekanismer av tilbud og etterspørsel.

Ett marked?

Bilger m.fl. (2006) fokuserer på en forståelse av et marked i forstand av romlige knutepunkt der reisende fysisk møter smuglere, som i visse flyktingleirer eller bydeler. Det kan imidlertid gi mer innhold til et markedspektiv å tenke seg eksistensen av en rekke ulike former for markeder som er mer eller mindre offentlige. Markedene kan i likhet med illegale markeder som hasj-markedet i Oslo, forestilles som oppdelt mellom de helt offentlige markeder (flyktingleirer), halvoffentlige markeder (spesielle kafeer) og private markeder

⁴⁹ Dette kan for så vidt være et relevant perspektiv i visse tilfeller. Kyle og Dale (2001) beskriver et eksempel på et *migrant exporting scheme*, der mexicanske bønder blir smuglet til arbeid i USA. Prosjektet fungerer som et pyramidespill – der smuglere sammen med sentrale statlige aktører, stadig rekrutterer nye migranter ettersom familie sender penger hjem. Slike opplegg kan også gli over i *slave importing schemes*, ofte betegnet som menneskehandel, med aspekter av utnyttelse og tvang i destinasjonslandet (Kyle og Dale, 2001). Slike situasjoner karakteriseres gjerne av at de reisende ikke vet hva som venter dem, har lite kjennskap til destinasjonslandet og mangler nettverk og kontakter der (Neske, 2006).

(nettverk, venner og venners venner) (se Sandberg m.fl., 2007). Et bredere markedsperspektiv åpner også opp for forståelsen av vennetjenester og småhandel med reisedokument de reisende seg i mellom. Alt dette er en del av markedet. Det er viktig å ha i mente at for sentrale aktører kan forretningsaspektet også være sammenblandet med andre motiver og handlingsmønstre, som tillitsrelasjoner, idealisme, familiære og etniske bånd (Neske, 2006; Liempt og Doomernik, 2006). Variasjonen mellom smuglernetverkene er store, selv innenfor det private relasjonsbaserte markedet. I visse tilfeller er tillitsbånd og bekjentskap selve drivkraften bak og det koordinerende element i operasjonen, der smuglernetverk kun er en forlengelse av større migrasjonsnettverk (Neske, 2006: s.136). I andre er profitten enerådende, og felles bakgrunn mer en plattform å forhandle på.

En markedsførståelse kan samtidig forklare relasjonen mellom samhandlende koordinatorene og utførere. “[T]he service providers and coordinators are not part of a joint organization, and they are also not part of a joint network; they are rather part of a process which works on the principles of the market” (Neske, 2006: s.146). I markedstermer kan koordinatorene slik forstås som ”reiseledere” og ”turarrangører” for de reisende, som i mangel av kunnskap om de lokale ”transportselskap” og ”guider” betaler for en pakkeløsning.

Prisnivå og profitt

Et aspekt av betydning for de reisende ved dette virvaret av involverte aktører styrt av markedsbetingelser er hvordan det er med på å gjøre omkostningene høye. Alle skal ha betalt for å gjøre sin del. Yasmin, en av mine intervjupersoner, møtte en mann på asylmottaket i Tyskland som kjørte henne til Norge for 1000 US-dollar. Der mellommenn, formidlere, korruperte grensevakter og andre hjelpere også skal ha betalt, blir kostnadene samlet meget store. Som Neske (2006) peker på, er nettopp organiseringen med løst relaterte ledd, en-til-en-kontakter og tilbakeholdelse av informasjon avhengig av betaling til hvert bindeledd (se også Zhang og Chin, 2002; Zhang, 2007). Hovedlimet i organiseringene er betaling for hver tjeneste. Når ”en smugler skal ringe en annen, og han en annen igjen” som Shirin forteller meg, er det på grunn av at hver aktør holder på sin informasjon og krever betaling for sin del. Når alle slik skal ha sin bit av kaka, øker det på den ene siden omkostningene og gjør på den andre siden at det skorter på fløte å skumme for sentrale aktører. Mange kan tjene noe, noen

kan tjene en hel del, men også risikere å tape. Wirtén gir et innblikk i fenomenet i en artikkel basert på samtaler med den menneskesmuglerdømte Abu Ali:⁵⁰

Många mellanhänder, följeslagare, resor och rum ska betalas, dokument köpas och tjänstemän mutas. På Amsterdams flygplats avslöjas tre personer i veckan för att ha tagit mutor från smugglare.

– Därför är det här en marknad som omsätter väldigt mycket pengar, har höga kostnader men också små vinster, säger Abu Ali till mig. Det låter som han andas ut en besviken suck.

Svenska myndigheter hävdar motsatsen, men har haft svårt att visa upp förmögna smugglare. Hemmet [til Abu Ali] jag såg på polisens dvd var inte bara påvert – det var fattigt. Jag kan inte släppa bilden av soffan, den såg ut att vara köpt på Myrorna[second-hand butikk] i Skärholmen.

Vill en miljonär inte ha bättre tv-möbler? (Wirtén, 2007: avsn. 5)

At kriminelle grupper tjener på en slik virksomhet betyr heller ikke at verdiene forsvinner ut av samfunnet. Hvordan illegale økonomier er sammenflettet med og kan holde hjulene i gang i den legale økonomien, har blitt trukket fram av flere kommentatorer (Edwards og Gill, 2002; Lea, 2002). Den kan fungere som sosial støtdemper der den legale økonomien har kollapset:

At a time of narrowing economic opportunity across wide areas of the world, participation in the illegal economy furthermore constitutes one of the few realistic options available to many families who simply need to ensure a basic level of subsistence. Illegality makes certain commodities or services unusually profitable. (UNRISD i Lea, 2001).

En slik funksjon utgjør en annen sosial side ved menneskesmugling, ikke for ”klientellet”, men for de som utøver den, og samfunnet rundt. I forrige kapittel pekte jeg på hvordan smuglere i Tyrkia så på smugling som en viktig inntekt. Unge menn med kjennskap til grenseregioner og mangel på andre inntektskilder utgjør i mange områder en konstant tilgang av bakkemannskap i menneskesmuglingens infrastruktur (Bilger m.fl., 2006: s.79). Som utførere av det reelt transnasjonale elementet i operasjonene er de bærer av den høyeste risikoen, både fysisk, psykisk og/eller strafferettslig. ILO hadde nok hatt en del å si om både arbeidsforholdene og ansettelsesavtalene. Lea (2002) understreker at arbeid i den illegale sektoren sjelden leder til faste stillinger og sosial mobilitet, og kan samtidig ha ødeleggende konsekvenser for samfunn. Dette er imidlertid ikke enestående for den kriminelle og illegale økonomien. Både i form og nedbrytende konsekvenser er den blitt vanskeligere å skille fra den globaliserte legale kapitalismen, som er hevet over kriminalisering eller lignende

⁵⁰ Se også kapittel 5 for denne og andre menneskesmugleres syn på sin virksomhet.

reguleringsregimer (Lea, 2002; Bauman, 2005). Samtidig med å forsyne smuglernetverk med bruk-og-kast-loser, kan arbeidet utgjøre en sårt tiltrengt økonomisk (og maskulin) inntektskilde for disse guttene og deres familie - selv om denne muligheten framstår mer som en sosial livbåt enn en stige. Poenget er ikke å revaske menneskesmuglingen for dens negative konsekvenser. Men å kunne se virksomheten i et annet perspektiv enn strafferett, også i sammenheng med sosial rettferd, setter på mange måter kontrollparadokset på spissen. Her blir ”alvorlig organisert kriminalitet” til ”sosial kriminalitet” og ”overlevelseskriminalitet”. Et slikt syn vrer på forståelsen og grunnlaget for bekjempelsen av slik kriminalitet, men understreker paradokset som fenomenet innebærer.

It may appear counter-intuitive, to put it mildly, to argue for ‘transnational organised crime’ as a method of regional economic development, yet, again, if the terms of conceptual trade are altered from the expressly criminological toward the political-economic it is clear that the consequences of illicit trade can be beneficial to socially excluded populations, particularly in the absence of concerted welfare intervention by legitimate public and private authorities. (Edwards og Gill, 2002: s.210)

ET ONDT MARKED?

At selgerne av smuglertjenester alltid vil være forsiktige med å gi fra seg informasjon om sin virksomhet og sin identitet – i fare for å kunne bli avslørt av politiet, men også for å holde på foretningshemmeligheter – har også store konsekvenser for de reisende. Når de tar kontakt med et nettverk for første gang, eller organiserer reisen mer på egenhånd og kontakter smuglere underveis, blir problemet for en reisende hvordan kjøpe et produkt man ikke vet hva er, og ikke kjenner kvaliteten til? De reisende hadde i de fleste tilfellene ikke noen vanskeligheter med å komme i kontakt med menneskesmuglere (se kapittel 3). Det var gjennom ”noen som kjente noen” i det private markedet eller ved å oppsøke steder de visste at smuglere var å finne, i offentlige eller halvoffentlige markeder. Men hvordan kunne de velge ut de smuglerne som faktisk var bra, og ikke noen tilfeldige lurendreiere eller amatørmessige nybegynnere? Bilger m.fl. beskriver markedet for menneskesmuglingstjenester som et marked med ufullstendig informasjon (2006: s.65). Begrepet er hentet fra økonomisk teori, og beskriver en situasjon der kjøper ikke kan vite hva slags kvalitet en type produkt har, i motsetning til selger. I utgangspunktet antas et slikt marked å ville kollapse under sin egen vekt. Når de betalende ikke kan skille mellom bra og dårlig produkt vil de uansett tilby en lav sum. Selgeren blir dermed nødt til å tilby billigvare for å ikke gå i tap. Oversvømt av disse

billigvarene og uten intensiver for å tilby dyrere og bedre varianter, vil de gode produktene forsvinne fra markedet.

En slik situasjon passer med bildet av menneskesmuglere som rene blodsugere på maktesløse flyktninger. I hunger etter profitt vil de aldri tilby skikkelige operasjoner, men kun ta pengene og deretter droppe, rane eller utnytte de reisende, som ikke har noen mulighet til å vite hva slags tilbud det er de sier ja til. Logikken kommer tydelig fram i en rapport fra FNs Kontor for narkotika og kriminalitet (UNODC) om situasjonen i Nord-Afrika:

Clearly, the human smugglers do not sacrifice any more of their profits than necessary to assure that a pirog is seaworthy, investing just enough to ensure that the passengers cannot swim back to extract revenge. The system of migrant smuggling, by pressures of the market if not by design, has become nothing more than a mechanism for robbing and murdering some of the poorest people in the world (UNODC, 2006: s.20)

Bildet finner jeg også igjen i mange av de reisendes forståelser, og reflekteres i samtalene mine med politiet (se kapittel 4 og 5). De to jeg snakker med som har reist fra Iran, opplevde mislykkede operasjoner, og måtte finne nye smuglere og skaffe nye midler. Det florerer av rykter og historier om personer som har betalt uten å få noe hjelp, eller enda verre blitt forlatt eller dumpet i havet og drept.

Begrensede strategier i et usikkert marked

Bilger m.fl. (2006) mener likevel at bildet ikke er så svart. De peker på økonomiteoretiske grunner til at aktører som opererer i slike markeder dømt til å mislykkes på papiret, vil utvikle en rekke systemer for å korrigere de innbakte feilene. Fravær av informasjon skaper nemlig på den ene siden helt klare fordeler for menneskesmuglerne. De unngår å bli meldt til politiet, de kan lettere kontrollere de reisende underveis og ikke minst ta overpriser. Men det store minuset er, i og med mangfoldet av andre smuglere, at man ikke kan overbevise om at ens eget produkt er bedre enn andres og verdt en høyere pris (gitt at det faktisk er tilfellet). Smuglerne vil derfor forsøke å signalisere sin troverdighet og produktkvalitet for mulige klienter. Bilger m.fl. (2006: s. 66) nevner tre hovedstrategier. De to første er former for *betalingsarrangement* og *garantier*. *Betalingsarrangement* skal sikre at smugleren har en interesse i å fullføre oppdraget. Hele eller deler av betalingen overrekkes på slutten av den avtalte reisen eller delvis etter trinn på veien. Dette kan gjøres ved at den reisende legger igjen

pengen hos en betrodd tredjeperson, eller tar med seg pengene selv. Flere av mine intervjupersoner forteller om at de har inngått slike avtaler.

Det er mange som tror på smuglerne, og sier ok, vi gir pengene først. Men mange er kloke og sier at vi gir ikke pengene før vi er kommet fram. Hvis de får pengene først så har man ikke noe garanti. De kan gjøre hva som helst. Men man må være litt klok. For man kan ikke stole på dem. (Shirin)

Om det ikke gir full tillit kan det i det minste forstås som en teknisk foranstaltning ved reisen, som er tilstrekkelig til at de velger å inngå en avtale. Den andre hovedstrategien smuglere bruker for å signalisere sin troverdighet, er å gi *garantier* (Bilger m.fl., 2006). En slik avtale kan innebære et andre, tredje, eller ubegrensede antall forsøk uten betaling hvis det første forsøket mislykkes. Kun én jeg praterte med, nevner et slikt tilbud, men ordningen er rapportert å være utbredt i flere områder (İçduygu og Toktas, 2002; Bilger m.fl., 2006).

Signalene som *garantier* og *betalingsarrangement* utgjør, kan ses som måter å overbevise kunden om sin troverdighet på i den konkrete avtalesituasjonen. Dette er spesielt relevant for de offentlige eller halvoffentlige markedene, der de reisende kommer i kontakt med personer de ikke kjenner og må se an, treffe nødvendige foranstaltninger. Her er det det umiddelbare samspillet med smugleren som avgjør om den reisende føler seg trygg nok til å inngå en avtale. Jeg finner også andre eksempler på dette i historiene til de reisende. Akil, som jeg snakker med om båtsmugling fra Vest-Afrika til Kanariøyene, ventet for eksempel med å betale til rett før han dro:

I told them "I'll pay when I see the boat, or actually, when I feel that you are okay, I can pay you before we get to the boat". Because they have to leave the money in the city. Then they can travel with us by car.

Da følte han seg trygg på at de var seriøse og ikke ville stikke av med pengene. I slike situasjoner går forhandlingen altså på hvordan personen intuitivt oppfattes. Andre reisende jeg snakker med, framstiller også de første kontaktene de opprettet som troverdige, tillitsvekkende og "virket snille". Utseende og fremtreden, den enkeltes karismatiske framtoning blir viktig. Etnisitet har også betydning for hvem som vekker tillit (İçduygu og Toktas, 2002; Liemt og Doomernik, 2006), ikke minst på grunn av felles språk. En intervjuperson, Barhanu, forteller meg at han ble med en somalisk "guide", som bare snakket arabisk, et språk Barhanu hadde lært seg litt av i sitt eksil i Sudan. Det var bare veldig lite,

men nok til å utgjøre en mulighet for felles forståelse. Zhang m.fl. (2007) mener at blant annet slike ansikt-til-ansikt-strategier fra smuglerens siden for å vekke tillit har gjort at andelen kvinner i ”kinesisk” menneskesmugling har kunnet bli *relativ* stor i forhold til andre illegale virksomheter. Kulturelt betingede oppfattelser av kvinner som omsorgspersoner, har gitt dem en tillits-kapital som fører til fordeler i kunderelasjonen.

Ansikt-til-ansikt-møter, betalingsarrangement og ”garantier” må allikevel ses som nettopp *signal* om at smugleren er seriøs, ikke virkelige garantier. Som jeg beskrev i kapittel 4, er det til syvende og sist et rettsløst rom de reisende oppholder seg i på veien og i kontakt med smuglerne. Shirin mente at betaling i etterkant av reisen var absolutt nødvendig for at smuglerne ikke skulle kvitte seg med henne. Paradoksalt nok er hun er den eneste som også opplever en tvangssituasjon, der hun blir truet til å ringe og be kontaktene hennes i Iran overføre pengene selv om avtalen bare var delvis innfridd. De to tsjetsjenerne jeg snakker med, Satsita og Aslan, ventet også med å betale halvparten til de var fremme. Under reisen var likevel frykten for å bli drept eller dumpet for pengene den tyngste børen. På mikroplan er det derfor vanskelig å si hvorvidt slike foranstaltninger fungerer. Situasjonen kan minne om beskrivelsen Sandberg m.fl. (2007) gir av handelen på de offentlige hasjmarkedene. Varene er dyre og dårlige og

kjøperen møter en kynisk ”forretningskultur”, der personlig mot og kunnskaper til å forhandle og prute er forutsetninger for å gjøre en god forretning. Dette gir seg også utslag i at ”bøff” er utbredt. (Sandberg m.fl., 2007: s. 328).

Maktforholdet i slike smuglersituasjoner er i for stor grad i smuglernes hender til at det kan finnes noen endelig sikkerhet for de reisende. I et marked blottet for formelle foranstaltninger i stat eller rettslige instanser, er det til syvende og sist vold og bekjentskap som gjenstår som de regulerende element på mikroplan.

Mulighet for tillit?

Bilger m.fl. virker også å mene at mekanismer som *garantier* og *betalingsarrangement* i liten grad alene kan forbedre, eller ”rette opp” markedsfeilene. Det overordnede systemet for å overbevise mulige klienter om sin kvalitet og troverdighet er ifølge forfatterne *oppbygging av anseelse og tillit*, kommunisert gjennom andre reisende (2006: s.66). Smuglere må derfor risikere en viss åpenhet ved å la ryktet om sin virksomhet spres gjennom uformelle nettverk.

Gjennom familie, venner og bekjente i hjemland og utland søker de reisende informasjon før avreise. Underveis forhører de seg med andre reisende i flyktningleire og andre samlingssteder (Bilger, m.fl., 2006). Det er snakk om møysommelig og ofte langvarig arbeid med å finne informasjon om de mest egnede og tillitvekkende hjelperne (se også Liempt og Doornik, 2006). Slik skapes et insentiv for den enkelte smugler for å behandle de smuglede godt og å lykkes med smuglingen. På lengre sikt vil det således også fjerne de råtne eplene. Et dårlig rykte vil være meget ødeleggende for en smugler (Bilger m.fl., 2006). For mens den enkelte reisende bare blir smuglet en gang, kanskje noen få, utgjør den totale kunnskapen til migrasjonsnettverkene, overført fra munn til munn, en samlet kunnskap om hvem som er suksessfulle og hvem som er svindlere.

In the final analysis, and despite much anecdotal evidence about abuse and abandonment for smuggled migrants, the maltreatment of clients should not be assessed as being the rule. The simple logic of the smuggling market, full of imperfect information, in which elements such as reputation and trust assume such an outstanding importance suggests otherwise (Bilger m.fl., 2006: s.80).

Konklusjonen er i stor grad empirisk forenlig med mine egne funn. Selv om de fleste følte sterk usikkerhet og frykt for misbruk og svindel, var det faktiske innslag av slikt unntaket. Hvorvidt dette skyldes den enkeltes iherdige gransking av markedet, kan det derimot stilles spørsmål ved. De lange prosessene av informasjonssamling som Bilger m.fl. (2006) beskriver, er ikke alltid til stede i historiene til de reisende jeg snakker med. Det kan ha sammenheng med at jeg ikke spurte spesifikt etter det, men i noen tilfeller virket det som om de reisende ikke hadde mange alternativer. Spesielt i situasjoner der de må reise så fort som mulig, og ikke har kjennskap til ”mylderet” av smuglere. Flere av uttalelsene fra mine intervjupersoner går mer i retning av at det var spørsmål om da eller kanskje aldri. ”Fra begynnelsen hadde vi ikke tillit, men det var sjansen vår for å prøve”, forklarer Satsita. Det altså ikke den store graden av valgmuligheter, men mer et første-beste-valg. Men selv i slike situasjoner har det vært et visst forarbeid med å finne de bra smuglerne.

Samtidig finner jeg eksempler på reisende som har hatt større valg mellom ulike smuglere. Når jeg spør direkte om dårlige og bra smuglere, svarer Yasmin at, ”man kan velge, men alle er nesten like”. Dette kan likevel tolkes mer som et tegn på den grunnleggende og sunne skepsisen som nettopp er med på å skape strategier for å velge ut de ”bra” smuglerne. Ingen er 100% til å stole på. Yasmin forteller etter hvert om utvalget av smuglervirksomheter hun nå

kjenner til. Hvordan man reiser, kommer an på pengene man har, sier hun. ”Har man mye, kan man reise direkte og tryggere”. Med den erfaringen hun har fått, kunne hun gitt 12 000 US-dollar til en flyansatt for å bli med et fly til Norge. Pris står som oftest i forhold til sikkerhet. Men ikke alltid. Hun kjenner nå også til et trygt konsept for ikke mer enn 2000 dollar. ”Det finnes noen som gir ekte visum i Iran... Man bruker mye mindre tid og penger viss man har info”. Hun virker nesten litt stolt. Kjæresten som er med under intervjuet, tuller med henne og spør hvorfor hun ikke drar tilbake og starter opp selv. Hun kan jo tydeligvis alt om bransjen nå. Yasmin er et eksempel på en reisende som har lært seg markedet og hvordan man finner fram. Hun har funnet aktive smuglere i Norge også, ikke direkte, men ”gjennom noen som kjenner noen”.

Satsita og Aslan visste ingen ting før de reiste fra Tsjetsjenia, eller nabolandet Ingusjetia der menneskesmuglerne holdt til. Men etter at de kom til Norge, har de møtt mange som har reist med smuglere, noe som har økt kunnskapen om markedet. ”Den første tida snakket vi bare om hvordan man flyttet”, forteller Satsita. Gjennom internasjonale nettverk kan aspirerende reisende få tips. Utvandrede familiemedlem har kontakt med de som er igjen. I dag er det ikke bare ”amerikabrev”, men mobiler og internett som sender informasjon fra det gamle til det nye landet. ”Noen vil komme hit og spør meg hvordan de kan dra... vi vil ikke anbefale den veien vi kom, til noen”, sier Aslan.

Selv om man går bort ifra en mikrososiologisk, eller mikroøkonomisk forståelse av anseelse og enkeltpersoners intense skanning og informasjonssøking, kan markedsmekanismen i et makroperspektiv, der migrasjonsnettverk utveksler erfaringer, setter hverandre i kontakt og gir tips, føre til at markedet som helhet oppnår en viss tillit. Det er fare for å bli svindlet. Men historier om folk som har klart seg, gjør at man er villig til å forsøke hvis situasjonen krever det.

I sin gjennomgang av spritsmugling til Norge hevder Johansen (2004) at det var markedets egen fallitt med importeringen av metanol som ødela det innenfra. Dette peker på den kollektive tillitskapital som et illegalt marked kan opparbeide seg, og miste. I menneskesmugling er nok derimot terskelen mye høyere for når markedet blir diskvalifisert som ubrukelig. Jevnlig dør reisende i farlige overfarer, jevnlig blir reisende behandlet dårlig eller lurt. Men i fraværet av legale motparter, har det illegale markedet for ulovlige grense-kryse-tjenester en høy tabbekvote. For alt i alt leverer det varene, tross høy risiko og pris.

[T]he commonly held view of smuggled migrants being fully at the mercy of their smugglers in many cases does not correspond to reality. Information on prices and quality of services is communicated rather quickly among migrant communities and helps assure a certain market transparency. For purely economic reasons, smugglers rely heavily on their reputation. Therefore, it is in their interest to successfully process smuggling operation and not to deceive their clients even if the price had been paid in advance (Bilger m.fl., 2006: s.87)

Det er dette fenomenet Ahmad bekrefter når han stoler fullt ut på smugleren sin. ”De lurer ikke folk”, sier han, og ser dermed ikke noen grunn til å begjære sikkerhetsklausuler og betalingsavtaler. Han stoler på at deres *profesjonalitet*, deres interesse i å tjene penger, sikrer ham resultatet.

Jeg refererte i kapittel 4 til Christies (1977) beskrivelse av staten som *tar* konflikter fra de involverte parter. I den illegale reisen forholder de reisende og smuglerne seg derimot i en rettsløs situasjon der konflikter må løses uformelt. Konflikten *tas tilbake* fra staten. Men selv om dette gjør at de reisende i liten grad har mulighet for beskyttelse fra det formelle kontrollapparat, har dette kapittelet forsøkt å vise at det også er muligheter for en viss uformell kontroll. Ved å gjøre bruk av bekjente, familie og venner man stoler på, og gjennom markedsmekanismene opprettholdes en viss mulighet for beskyttelse.

Det er altså ikke så enkelt som å si at markedet er ondt og kun fungerer som ”ran og drap av de fattigste folkene i verden”. Som vist i kapittel 5, har de reisende i tillegg et ambivalent syn på smuglerne og ønsker ikke selv å straffeforfølge dem, selv i tilfeller der de har hatt dårlige erfaringer. Hvordan forholder så kontrollapparatet seg til disse komplekse forholdene? Dette er et spørsmål for det neste kapittelet, der straffeforfølgelsen av menneskesmugling skal studeres.

7 KRIMINALISERING OG STRAFFEFORFØLGELSE

Etter å ha fokusert på reisende og menneskesmuglere i de foregående kapitler, vil jeg i dette kapitlet gå over til den part som bare indirekte og delvis har vært gjenstand for betraktninger i de tidligere kapitlene: kontrollapparatet rettet mot menneskesmugling. Jeg vil først og fremst se på den strafferettslige kontrollen⁵¹, på utformingen av straffelovgivningen rettet mot menneskesmugling og praksisen til politi og domstoler i håndhevelsen av denne. Hovedspørsmålet er hvordan denne kontrollen forholder seg til de reisende og hva slags resultater og konsekvenser den får for dem? Det iboende dilemmaet i dette spørsmålet er hvordan statens behov for kontroll med innvandring og bekjempelse av (ulovlig) innvandring, står i forhold til beskyttelsen av de reisende og deres rettigheter.

”A CRIME CRYING OUT FOR JUSTICE” – KONTROLLBILDER I UTFORMING

Norsk menneskesmuglingskontroll er ikke mulig å forstå uten å se den i sammenheng med den internasjonaliseringen og regionaliseringen av innvandringspolitikken jeg pekte på i kapittel 1. Sammenløpet av nasjonal innvandringspolitikk innenfor en geopolitisk region kan forklares med lignende geografiske, politiske og økonomiske situasjoner og lignende tendenser i opinionen i de ulike landene. De voksende likhetene i politikken er også resultat av at land tar etter andre lands tiltak, og ikke minst at de foregår eksplisitte samarbeid

⁵¹ Mye litteratur har tatt for seg grensekontrollen som et tiltak mot menneskesmugling (se for eksempel Spener, 2001; Andreas, 2001; Koslowski, 2001). Denne kontrollen er heller ikke totalt atskilt fra den strafferettslige. Jeg har likevel tatt utgangspunkt i det strafferettslige apparatet som en drøftelse for dette kapitlet. Med nedbygging av de indre grensene i Schengen-området, er det denne formen som er sentral i Norge (selv om Schengens yttergrensekontroll er meget sentral for Norge). Man kan påstå at grensekontrollen er nettopp det som skaper menneskesmugling som handling. Straffelovforfølgelsen er derimot det som skaper menneskesmugling som kriminalitet.

gjennom regionale integrasjonsprosjekter som EU (Cornelius og Tsuda, 2004). Utviklingen av kontrollen rettet mot menneskesmugling er intet unntak.

Koslowski (2001) peker på tre trinn i utviklingen av kontrollen mot menneskesmugling på et multilateralt politisk plan. Etter den kalde krigen ble internasjonal migrasjon og grenseoverskridende kriminalitet opphøyet til såkalt *high politics*, det vil si sikkerhetsspørsmål på linje med krig. De to nye ”truslene” ble samtidig fusjonert i nye institusjonelle rammer, som EUs såkalte tredje søyle av Justice and Home Affairs og det parallelle Schengen-samarbeidet. I neste trinn har initiativ fra disse institusjonene i økende grad fokusert på menneskesmugling og illegal innvandring som en måte å rettferdiggjøre den nye institusjonelle koblingen på, tydeligst i den såkalte Budapest-prosessen⁵². I det tredje trinnet har politikkutviklingen i økende grad foregått i multilaterale samarbeid om å bekjempe menneskesmugling. Det viktigste arbeidet kom i 2001 med FNs konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet og dens tre tilleggsprotokoller, derunder en om ”smugling av migranter over sjø, land og luft”.⁵³

I kombinasjon med mer intensiv grensek kontroll og overvåkning av asylsøkere, har det viktigste tiltaket mot menneskesmugling vært den økende kriminalisering av assistanse til former for ulovlig reise. For Norges del startet denne kriminaliseringen med en liten tilleggsbokstav i straffeparagrafen (§47) i den nye Utlendingsloven av 1988⁵⁴. Det var imidlertid ikke etter forslag fra regjering eller som inkorporering av internasjonal rett. Et innspill fra politiet i Asker og Bærum under høringsrunden ba om en straffeklausul for å organisere ulovlig innreise. Direktøren for politidistriktet med ansvar for Oslos internasjonale flyplass argumenterte med at restriksjonene i innvandringslovgivningen gjorde slik virksomhet aktuell og lukrativ, og at naboland hadde innført lignende bestemmelser (Ot.prp.

⁵² Morrison (2001) nevner blant de viktigste fora: Budapest-prosessen, CIREF, Europarådet, Eurodac, Europaparlamentet og kommisjonen, Europol, G8, Inter-Governmental Consultations (IGC) m/ TIES, Interpol, IOM, OSCE og Schengen Acquis (m/ SIS- og SIRENE-databasene)

⁵³ Utarbeidelsen av den såkalte Palermo-konvensjonen kom i kjølevannet av innspill i en rekke internasjonale fora. Koslowski nevner spesielt Australias oppfordring under Beijing-konferansen om kvinner i 1995 og G-8 møtet 1998 i Birmingham sitt spesifikke fokus på menneskesmugling som organisert kriminalitet (betegnet som *the dark side of globalisation*). Morrison (2001) gir en framstilling av prosessen bak FN-konvensjonen som styrt av spesielt Italias ønske om å stoppe båtflyktningene som ankom landet ulovlig. Etter å ha fått negativ respons fra International Maritime Organisation, gikk Italia til FN med forespørsel om opprettelsen av en konvensjon om bekjempelse av illegal migrasjon over havet. Australia og Italia var videre hovedforkjemperne for utviklingen av den separate protokoll der menneskesmugling defineres som en illegal tjeneste i stedet for et overgrep (Morrison, 2001: s.58).

⁵⁴ Utlendingsloven, §47, 2. ledd, bokstav d) : ” i vinnings hensikt driver organisert virksomhet med sikte på mot betaling å hjelpe utlendinger til innreise i riket” (se vedlegg 3 for opprinnelig og nåværende versjon av menneskesmuglingsklausulene)

nr. 46, 1986-1987: kap.7.6.3.). Departementet, og senere Stortinget, sa seg enig i tillegget uten noen debatt, og innførte en slik straffeklausul med strafferamme på 2 år.

I arbeidet med en rekke endringer i utlendingsloven, innført i 1997, ble det for første gang en debatt rundt straffeklausulene om menneskesmugling, både i høringsrunden og i stortingsdebatten. Endringen, som omfattet straffeøkning til 5 år for organisert virksomhet og innføring av straff også for utlån av reisedokument, viste et tydeligere engasjement på linje med de internasjonale initiativene om å slå hardere ned på menneskesmugling og illegal innvandring. Mens det kommer fram en gjennomgående enighet om å slå ned på virksomhet som utnytter mennesker og setter dem i fare, ble debatten polarisert i spørsmålet om straff for utlån av reisedokument⁵⁵. Den ene siden, representert av ulike NGOer som uttaler seg i høringen og et mindretall av politiske partier som uttaler seg i stortinget (KrF, SV, Sp), gir uttrykk for bekymring for å kriminalisere personer som av humanitære årsaker hjelper flyktninger å reise. Den andre siden, først og fremst representert ved politinstanser, peker på vanskeligheten med å bevise organisert menneskesmugling, og at utlån av dokument er en viktig del av slik virksomhet. Debatten, formen på lovendringene, og bakgrunnen i internasjonale initiativ skulle merke også de kommende lovendringene i 1999, 2003 og 2005, som alle gjaldt inkorporering av overnasjonale rettsdokument pålagt gjennom Schengensamarbeidet og FN.⁵⁶ ”Blokkene” i debatten skifter noe etter regjeringskonstellasjoner, men holder seg noenlunde stabil.⁵⁷ I justiskomiteens innstilling til lovendringen av 1997 gjengis en tilbakevendende begrunnelse for lovendringene:

Komiteen sitt fleirtal, medlemene frå Arbeidarpartiet, Høgre og Framstegspartiet, er samd med Norsk Folkehjelp som i si høyringsuttale kallar menneskesmugling ein humanitær tragedie. Fenomenet menneskesmugling synest å vera av tiltakande art. Profesjonelle aktørar profitterer på medmenneske i vanskelege situasjonar. Folk vert lurt til å betala store summar i von om ei betre framtid i ein annan del av verda. Fleirtalet meiner det er viktig å kjempa mot denne forma for internasjonal organisert kriminalitet. (Inst.O.nr.24, 1996-1997: kap.3.7.)

⁵⁵ Kun Biskopen i Oslo og RV, gikk kategorisk i mot *alle* endringene i straffeparagrafen i 1997.

⁵⁶ Lovendringen i 1999 gjaldt inkorporering av Schengen-konvensjonen (artikkel 27). Lovendringen i 2003 gjaldt forpliktelser til FNs Konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet. Lovendring i 2005 gjaldt inkorporering av et EU-direktiv samt tillegg (begge deler pålagt gjennom Schengensamarbeidet).

⁵⁷ Organisasjonene som uttaler seg kritisk i høringene, er de samme: Advokatforeningen, Juss-Buss, NOAS, Antirasistisk Senter, Norsk Folkehjelp, MIRA, Oslo Biskop. Ulike instanser ved Politiet og UDI utaler seg positivt, og for strengere lover. Hvilke partier som er i opposisjon, varierer noe. Ved lovendringene i 1997 er RV, SV, Sp og KrF imot. Ved lovendringen i 1999 er det kun debatt i høringsrunden. I stortingsrunden er SV motstander, men ikke mot det vesentlige i endringen, kun at den begrunnes med Schengensamarbeidet. Lovendringen i 2003, som gjelder strafføkning for organisert kriminalitet, markerer seg ved å gå gjennom uten debatt, også i høringene. Ved lovendringen i 2005 er Sp og SV imot. I tillegg er Fr.p for strengere straff.

Begrunnelsen ligger først og fremst i flyktingenes rettigheter og sikkerhet. I sin enighet med Norsk Folkehjelp har komitéflertallet dog utelatt NFs hovedpoeng i at ”lovgivningen ikke under noen omstendighet bør begrense adgang til å søke asyl i Norge” (Ot.prp.nr.38,1995-1996: kap.3.2.7.). Forsøk fra den andre siden på å få innført klausuler om smugling som blir utført som en del av humanitær og frivillig hjelp, får kun i liten grad gjennomslag. Som svar på lignende kritikk i høringsuttalelsene før lovendringen i 1999, understrekes det blant annet i Bondevikregjeringens Ot.prp.nr.56 (1998-1999: kap.4.10.6.2) at

hensynet bak [lovendringene] ikke er å forhindre de som har et beskyttelsesbehov i å søke asyl. Hensikten er å innføre straffeansvar for de som i vinnings hensikt - med andre ord for å tjene på det - hjelper utlending til ulovlig opphold / innreise.

Dokumentet diskuterer ikke hvorfor smuglere benyttes. Det kommer derimot opp i stortingsdebatten om lovendringene i 2005. Høyres representant uttaler:

Å måtte flykte er en tragedie. Vonde og dramatiske menneskeskjebner ligger bak. Det er ikke vanskelig å forstå at mange vil hjelpe mennesker som er på flukt. Slik humanitær bistand må imidlertid ikke forveksles med menneskesmugling, som er straffbart. ... [D]et er viktig å utforme unntaksbestemmelsen slik at den ikke kan misbrukes og derved svekke bekjempelsen av menneskesmuglingen. (Odelstinget, 2005)

Det settes et tydelig skille mellom humanitær bistand og menneskesmugling. Menneskesmugling er ikke å hjelpe å flyktninger, men å utnytte dem.

Resultatet av lovendringen gir et hovedinntrykk av en noenlunde lik lovutformning som flikkes på til stadighet. Det er likevel små flikkinger som sammen utgjør en relativt stor straffeforhøyning og omfatter stadig flere handlinger. En samlet økning av straff fra 6 måneder i 1988,⁵⁸ til 6 år i 2003 utgjør en tolvdobling av strafferammen i løpet av femten år. Samtidig inntreffer en stadig differensiering mellom ulike grader av alvorlighet, som tynnes ut for krav om vinnings hensikt og organisert virksomhet i den lavere enden. I 1997 kommer en bestemmelse om 2 års fengsel som strafferamme for utlån av dokument med hensikt å reise ulovlig. Lovendringen i 1999 innfører en bestemmelse som gjør det mulig å dømme til 3 års fengsel alle former for smugling i vinnings hensikt, uavhengig organisering. I 2005 blir kravet om vinnings hensikt for (uorganisert) hjelp til opphold også fjernet. Og i den nye

⁵⁸ Utlendingsloven § 47 hadde straffebestemmelse på 6 mnd. for brudd på utlendingsloven og medvirkning til dette. En tilsvarende bestemmelse var med i Fremmedloven av 1956. Andre paragrafer i straffeloven kunne og kan selvfølgelig benyttes i tillegg når andre lover er brutt som en del av virksomheten.

utlendingsloven, vedtatt i 2008, blir det samme kravet fjernet for (uorganisert) hjelp til innreise (Ot.prp. nr. 75, 2006-2007).⁵⁹ Tendensen i lovutforming er altså ikke bare høyere strafferammer. Kriminaliseringen utvides også til å omfatte stadig flere handlinger. Stammen blir hardere mens forgreningene får stadig større omfang. Fra å kreve spesielle grunner for å dømme noe som menneskesmugling, krever loven nå helt spesielle grunner for å ikke bli dømt.⁶⁰

Begrunnelsene for forhardingen og spredningen er derimot hele tiden knyttet til organisert kriminalitet og etter hvert til utnyttelse av mennesker. Innføringen av straffebestemmelser mot ikke-organisert ikke-vinning er nettopp begrunnet med å ta de organiserte, men at det er vanskelig å bevise dette. Det kan nesten virke som om begrunnelser og utforming går i to ulike retninger. Det underliggende motivet i å hindre innvandring blir ikke diskutert i større grad, kun nevnt i generelle beskrivelser av at menneskesmugling ”representerer en kynisk utnyttelse av mennesker i nød og undergraver både asylinstituttet og reguleringen av innvandringen generelt” (Ot.prp.nr.4, 2004-2005). En innstilling fra Justiskomiteen i 2000 og påfølgende stortingsmelding (St.mld.6, 2000-2001: kap.4-5) viser tydelig hvordan straffeklausulene rettet mot menneskesmugling er del av et ”lovverk som beskytter våre grenser mot ulovlig innvandring og som samtidig ivaretar hensynet til våre internasjonale forpliktelser overfor flyktninger” (Innst.S.nr.162, 1999-2000: s.1-2). Bestemmelsene handler altså om å hindre ulovlig innvandring uten å direkte kriminalisere de reisende. Slike understrømninger gjør at de ulike motivene samles i en lovparagraf som først og fremst definerer staten som offer.

Aus (2007) mener at EUs kriminaliseringen av menneskesmugling må ses i et Durkheimsk lys. For Durkheim var straff et emosjonelt prosjekt av samhörighet og forkastelse av onde. Handlinger er kriminelle fordi de er frastøtende, ikke omvendt. Gjennom straffen får den kollektive bevisstheten tydelig klargjort hva som er uakseptable handlinger. Kriminaliseringen i regi av EU var i stor grad et resultat av oppstandelsen og forferdelsen av Dover-tragedien i 2000, da 58 kinesiske mennesker ble funnet døde i en konteiner i den engelske havnebyen. Det var en generell stemning for å slå hardt ned på de hensynsløse smuglerne som sto bak transporten. Påvirkningen fra denne diskursen kommer tydelig fram i den norske lovgivningsdebatten. Blant annet kom det med en tilleggsbestemmelse for

⁵⁹ I den nye utlendingsloven vedtatt i 2008 (siktemål på ikrafttredelse i 2010) har straffeparagrafen fått et nytt nummer, 108, i stedet for dagens 47.

⁶⁰ se vedlegg 3 for alle straffeklausulene: De opprinnelige, gjeldende rett, og endringene i den nye utlendingsloven.

smugling som setter personer i fare i 2005. Nesten uansett holdning til innvandrings- og asylpolitikken er det enighet om å stoppe disse onde menneskene. Utspill i europeisk media rett i etterkant av Dover-ulykken viser tydelig hvordan politikere over hele Europa forsøkte å bruke hendelsen til å innføre tiltak i sammenheng med pågående debatter om asylsøkere og organisert kriminalitet (BBC, 2000). Aus peker samtidig på en rasjonell kontrollogikk i ønsket om å stoppe smuglerne og den ulovlige innvandringen (Aus, 2007). Som Garland (1990) poengterer kan de emosjonelle sidene i liten grad forklare straffen i sin helhet. Men det er et aspekt som fungerer sammen med de instrumentelle sidene. Slik jeg ser det, fikk en allerede pågående kontrollogikk fart og et moralsk skjær over seg med disse hendelsene. Det er mulig å se kriminaliseringen av menneskesmugling i Norge – parallelt og i samspill med EU – som resultatet av emosjonelle tendenser som har møtt en rasjonell kontrollogikk og gitt form til en stadig mer omfattende kriminalisering av hjelp til ulovlig grensepassering.

En FN-rapport fra 2006 tyder på at kriminaliseringsprosessen enda ikke er fullendt. Det deklarerer at "migrant smuggling from Africa to Europe is a crime crying out for justice" (UNODC, 2006: s.1). Rapporten krever kriminalisering av menneskesmugling i afrikanske land, økte bevilgninger til "bekjempelse" av slik kriminalitet i disse landene, og et sterkere fokus på reisende "fallen pray to organized crime and survived to tell the tale" (s.20). Den tydelig emosjonelle tonen rettet mot smugleren som en overgriper er den samme som har fulgt lovgivningsprosessen hele veien, internasjonalt som nasjonalt. Men det neste skrittet for handling ligger nå i kriminalisering av menneskesmugling i land utenfor EU.

MELLOM OFFER, FORBRYTER OG INFORMANT: DEN FLERTYDIGE ASYLSØKEREN I POLITIETS ARBEID.

Politiet er som vist ovenfor selv en viktig fortaler for kontrollogikken som former straffelovgivningen for menneskesmugling. Som en ansatt ved Kripos sier til meg: "Så lenge vi har et system hvor vi har noe som heter grensekontroll, og har innvandringsbestemmelser, så må man ha fokus på de som utnytter og de som tjener penger på disse skjebnene". Politiet får samtidig signaler fra høyere myndigheter om hvordan menneskesmugling skal forstås og behandles. Men systemet er ikke alltid helt tydelig. Som vi også så, har ønsket om å bekjempe menneskesmugling som utnyttelse av mennesker i nød fått innpass, og de reisende plassert i en offerposisjon. Men selve utformingen av lovteksten og underliggende politiske motiv peker mot en bekjempelse av innvandring, der de reiende kan betraktes som lovbrøyttere. I

tillegg ses menneskesmugling som en del av den transnasjonale organiserte kriminaliteten, som det er et mål å få bukt med i seg selv. For politiet må dette sammenflettede mandatet fortolkes i møtet med virkelige mennesker og situasjoner i politiets daglige arbeid. Mer abstrakte ideer nedfelt i offentlige dokumenter, må forstås i konkrete situasjoner. De ulovlig reisende, asylsøkere eller ikke, er det synlige resultatet av smuglernes arbeid og de som politiet oftest kommer i kontakt med i arbeidet sitt. Politiets forståelse av de reisende kan analyseres etter de ulike roller i arbeidet med bekjempelse av menneskesmugling, i posisjoner både som ofre (for smuglerne), forbrytere (mot den norske stat) og informanter (i jakten på organisert kriminelle).

Offer

Et viktig aspekt ved politiets framstilling av de reisende er offerposisjonen. Dette offerbildet er sterkt knyttet til menneskesmugleren som forlater de smuglede, eller utnytter dem på annen måte under reisen, slik jeg har diskuterte tidligere (i kapittel 4 og 5):

Det er det vi kaller for en offerløs kriminalitet. Og det skal ikke tolkes bokstavelig, men du har liksom ikke noen offer som går til politiet og sier 'du, jeg har blitt smuglet. Jeg ble forresten voldtatt under veien', eller 'de kastet søstera mi på sjøen ned i, over middelhavet'. Da er det, hva skal du si, norske samfunns ansvar til å fange opp disse tingene. (ansatt ved Kripos)

Det finnes altså personer som blir mishandlet og drept av smuglere. "Fraværet" av offeret er nettopp et tegn på offerets utsatthet. Dette offerperspektivet maner til å gå inn i saker og undersøke hva som har skjedd. Det er et insitament til å gjøre noe, å ikke bare la ting skje. Selv om denne politiansatte er på det rene med at personer noen ganger er avhengig av smuglere, gjør de utnyttende sidene at man likevel må bekjempe virksomheten. Offeret selv er derimot skjult, og gir seg ikke til kjenne for å peke ut hvilke smuglere som er "de verste". På grunn av dette må politiet følge kriterier om organisert virksomhet og vinnings hensikt som tegn på slik skadelig og hensynsløs behandling av mennesker:

Vi kan velge å lukke øynene og si ja, det er noen som trenger smuglere for å komme seg fra ett land til et annet. Vi kan velge å ikke etterforske slike saker, eller vi kan ha et våkent blikk og velge de riktige sakene der det er organisert kriminalitet bak og der personer er blitt utnyttet eller har blitt utsatt for overgrep fra smuglere. Men igjen ... dette vet vi ofte ikke før vi begynner å etterforske den enkelte sak. (ansatt ved Kripos)

”Å bli utsatt for noe” og ”organisert profesjonelle” tilsvarer hverandre. Et relatert offeraspekt er der smuglere lurer personer til å tro at de vil ha nytte av å komme til Norge, eller der smuglerne utnytter personen i ettertid av reisen. Slik blir de reisende ikke bare offer for hensynsløs grusom behandling, men en form for bedrageri der smugleren tjener gode penger på falske håp. Når jeg spør om hva alvorligheten i menneskesmuglingslovbruddet ligger i, svarer en ansatt i Oslo pd at ”det er jo på en måte å lure personer i nød til å tro at man kommer hit og få det man ønsker, og ta penger for det.”

Slik luring og utnyttelse faller egentlig inn under begrepet menneskehandel, ikke menneskesmugling. Årsaken til at politiet blander dette er likevel ikke begrepsforvirring, men at de ser det som sterkt knyttede fenomener der menneskesmugling er et grunnlag for menneskehandel og gjensidig sammenfiltret. Slik blir smuglerens rolle fremhevet, også for årsaken til at personer reiser ulovlig. Politiet kan godt forstå den vanskelige situasjonen til de reisende, men de ser dem hovedsakelig ikke som reelle flyktninger. De har derfor per definisjon ingen ting å vinne på å komme til Norge, siden de bare vil bli sendt tilbake. Grunnen til at personer kommer hit, er med andre ord smuglere som lurer dem, og det er en tap-tap situasjon for staten og den reisende. Det er på denne måten en sammenheng mellom reisende som offer og som ”falsk” flyktning. Smuglingen utgjør en inngangsport til en maktrelasjon i destinasjonslandet hvor de reisende blir utnyttet for deres arbeidskraft. Slik blir smuglerens rolle fremhevet av de politiansatte, også for årsaken til at personer reiser ulovlig.

Forbryter

Fra en slik offerposisjon går det en glidende overgang til de reisende som forbrytere. Smugleren og de reisende kan også være *partners in crime* i politiets fenomenologi, selv om de ikke er direkte straffeansvarlige.⁶¹ De reisende er forbrytere i kraft av å være uredelige, forteller oppdiktete historier, og rett og slett ved å utsette asylsystemet for kostnader når de likevel får avslag.

Så kommer dem og ødelegger vårt, altså, det er jo personer som med liten sannsynlighet får opphold i Norge. Eller søker asyl under falsk navn. [senere] Det vi har med å gjøre er som regel med økonomiske motiver, for å komme hit. De som har det fælt og ille, de kommer seg ikke opp hit. Og jeg har jo fulgt med litt på hva UDI vedtar, og det er jo en mikroskopisk del av de vi tar,

⁶¹ I USA er det også innført straffeforfølgelse av personer som *blir smuglet* (Andreas, 2001). Et slikt forslag har også vært oppe i Stortinget etter et initiativ fra Fremskrittspartiet, men ble forkastet som uakseptabelt i forhold til Norges forpliktelser for flyktninger (Innst.S.nr.162, 1999-2000).

og som søker asyl etter at vi har tatt dem, som får opphold. Veldig, veldig få. [Senere] Noen søker asyl umiddelbart. Andre er her lengst mulig, bedriver kriminalitet og så søker. Spesielt nasjonalitetene som er verna for utsendelse. (ansatt ved Oslo pd)

De ulovlig reisende blir sett som fremmedelement, som trosser reglene for fellesskapet i Norge og ødelegger og utnytter et system bygget for å ta vare på de som virkelig har behov for det. Når jeg spør om det ikke kan være at for eksempel tsjetsjenere er nødt til å bli smuglet ut, eller å reise uten papirer på grunn av situasjonen i hjemlandet:

Det forstår jeg. Men hvorfor stopper ikke de tsjetsjenerne når dem kommer til Spania, Tyskland? Merkelige greier. Altså, det kommer afrikanere og søker asyl. De kommer til et land som er totalt ulikt. Kunne de ikke ha søkt i Syd-Spania? Et helt annet klima. Kommer helt opp til islandet. Det er merkelig egentlig når du tenker over det. (ansatt ved Oslo pd)

Utsagnet er egentlig ikke mer enn en refleksjon av hva som er Europas hovedlinje i flyktningpolitikken. Flyktningproblem skal løses regionalt, det vil si i nærområdene. Det følger logisk at hadde de reisende bare vært ute etter trygghet fra forfølgelse, hadde det ikke vært nødvendig å dra til Norge. Ved at de kommer helt til Norge, har de per definisjon økonomiske eller andre rettslig ikke-godkjente motiv, og reisen innebærer dermed en slags uredelighet. De reisende og smuglerne står i en slags pakt der motivet er fortjeneste, og innebærer også forsøk på å utgi seg for andre enn man er for å få opphold. Det er ifølge denne politiansatte også noen asylsøkere som først oppholder seg ulovlig, begår "kriminalitet", og søker asyl først når de blir tatt. Det er altså en rekke ulike personer som beveger seg innenfor asylsøkmiljøet. Fra de "falske" flyktningene som reiser ulovlig for å få seg jobb, eller gir oppdiktede asylhistorier er det en glidende overgang til de som begår direkte kriminelle handlinger. En del av gråsonene består av familier som forsøker få opphold for nære slektninger og bekjente, ved å misbruke familiegjenforening og inngå proforma ekteskap. Dette anses ikke av politiet som grov organisert menneskesmugling, men slike handlinger er med på å uthule systemet og dermed gjøre det vanskeligere for de som lovene var utformet for. Offeret er ikke bare den norske staten, men personer som har reelt rettslig grunnlag for opphold. De politiansatte forholder seg på en måte pragmatisk til hvordan myndighetene styrer, og ser brudd på innvandringsbestemmelser som en årsak til strengere lovgivning. I sin ytterste konsekvens gjør denne logikken at *asylsøkere som får opphold også er en slags forbrytere*, siden et økt antall innvilgede søknader ses som en årsak til at myndighetene senker antallet kvoteflyktninger.

Der gråsonene går over i toner av svart er eksempler på asylsøkere som i realiteten er store menneskesmuglere og organiserte kriminelle, som ber om beskyttelse i andre land for å unngå straffeforfølgelse. Selv om terrorisme kun dukker anekdotisk opp i samtalene mine med politiet og UDI – reelle saker å henvise til er fraværende – er det et underliggende problem i forståelsen av asylsøkere og andre ulovlig reisende (se Zhang, 2007). Politiets rolle er ifølge Kripós å forsøke å skille ut de ulike kriminelle elementene:

En asylsøker, det er ikke sikkert at han er snill og grei og trenger beskyttelse. Han kan trenge det, men det kan og være at han er en kjeltring, og utnytter systemet. Så du har den der skalaen da, at det er ikke enten sånn eller sånn. Det er en miks imellom alt sammen. Når vi har eksempler på kriminelle asylsøkere og på personer som svindler med identiteter, falske dokumenter og så videre, så betyr ikke det at alle asylsøkere gjør det. Noen utnytter asylinstituttet.. Det er et nyansert bilde. Det som er viktig er å ikke stigmatisere hele grupper av asylsøkere. (ansatt ved Kripós)

Det er et tydelig ønske om å ta ut de ”kriminelle elementene” og dermed skape tillit til asylsøkerne, blant befolkningen og politikere. Og det er et ønske om å ikke stigmatisere. Men jeg ser samtidig tendenser til at menneskesmuglerne, asylsøkerne og andre ulovlig reisende som en helhet blir opplevd som en suspekt populasjon. Selv om det ifølge Kripós er toner av hvitt i denne populasjonen, må det grunnleggende rettes en skepsis mot disse fra politiets side. Menneskesmuglerblikket til politiet krever at de ulovlig reisende og asylsøkere anses som et usikkerhetsmoment, og en trussel for sikkerhet, velferd og det norske tillitssamfunnet. I ledtog med sine overgripere står offer-forbryteren i fare for å gli over i å utgjøre en generell avindividualisert fare. De politiansatte ser ikke alle ulovlig reisende som forbrytere, men uttrykker at det står i fare for å utvikle seg til en situasjon som minner om det Lea (2002) betegner som en tilbakekomst av de tidlige industrisamfunnenes ”farlige klasser”, de ukontrollerbare ”andre”:

Man må i hvert fall ikke komme der, syns jeg da, at man bare sier ja, kom men klar deg selv. Det må være en viss oppfølging. Hvis ikke kan man få eksempelvis gettoer, ikke sant. Du får egne samfunn inni samfunnet, der norske myndigheter ikke har noen kontroll med hva som skjer. Da har du noen kjeltringer, a la mafiaopplegg som styrer sitt samfunn da. Og hva vil da skje med de som er lenger ned i systemet? Hvem passer på de.. (ansatt ved Kripós)

Informant

Men de reisende – enten de er å se som medsammensvorne eller offer – er samtidig resurser i politiets jakt på menneskesmuglere. Det er strømmen av reisende som er grunnmaterialet i jakten på smuglerne. De er jo i seg selv, ved deres blotte nærvær, levende beviser på smugleres ugjerninger. Arbeidet med menneskesmugling går for politiet i stor grad ut på å plukke opp informasjon ifra strømmen av utenlandske mennesker som reiser og som søker asyl.

Offentligheten kan sees som politiets viktigste informasjonsstrøm (Lea, 2002). Hele den moderne kriminalitetskontrollen er basert på rapportering fra offentlighet til politiet. Spesielt er ofrene selv sentrale i anmeldelse av kriminalitet og medspiller av straffeforfølgelsen, blant annet som vitner i rettssaker. Men som jeg har pekt på i kapittel 5, er ofte de reisendes forhold til smuglerne ambivalente. De kjenner dem personlig, eller ser dem som nødvendige tjenesteforsørgere, og i hvert fall ikke noen man anmelder. De ansatte i politiet opplever en motvilje til å samarbeide om å ta smuglerne knyttet til både en forbryter- og en offerposisjon. Til en viss grad forstår politiet de reisendes motvillighet som at de har nytte av smugleren, for eksempel ved å smugle inn familie senere. Den underlegne maktsituasjonen og utnyttelsesaspektet er derimot det som kommer mest fram i samtalen.

Nei, altså de har jo for så vidt, de har kommet seg dit de ønsker. Kanskje har de et håp om at samme organisasjon skal smugle inn broren, onkelen, datteren, om noen år. ... En annen grunn kan være at man er redd for represalier for de kriminelle. Altså, om jeg har betalt deg penger for smugling, så sier du til meg at.. forteller du noe til politiet om meg, så tar jeg broren din som er igjen... Så det kan være frykt, som gjør at en ikke ønsker å si noe (ansatt ved Kripes)

De velger som regel å holde kjeft om sånt noe, og redde seg sjøl på en måte. De velger ikke å liksom snakke på noen. De prøver lykken et annet sted. Og det har vel med en kultur der det å prate med politiet ikke er noe særlig, i hjemlandet. (ansatt ved Oslo pd)

Unntak finnes, men bekrefter regelen. Dette kommer av de gangene de reisende trer inn i offerrollen:

De blir forbanna når de oppdager hva som har skjedd. Hva som er virkeligheten i Norge. Da blir dem forbanna, også ja. Absolutt. Men det er *få* saker som er blitt dratt opp på grunn av en innsnuglas vitneprov. (ansatt ved Oslo pd)

Menneskesmugling er altså ikke en kriminalitetstype som viser seg i form av anmeldelser og åpenbare offer. I stedet må informasjon oppsøkes og avdekkes av politiet selv, først og fremst i det rutinemessige arbeidet til politiet og andre kontrollmyndigheter. Kripos ser det derfor som sin rolle å skjerpe blikket til politiansatte til å *se*, det vil si å kunne tolke situasjoner og forhold som mulig menneskesmugling. Situasjonene kan være alt fra en lastebil med trekk over, en fullastet personbil, til et følge reisende med nyutstedte japanske pass.

Noen kan tenke, ”er det noen som skal på fest, og har med seg for mange i kjøretøyet?” altså brudd på veitrafikkloven. Dette gjerne i områder nær en grense. Eller er det noe annet som ligger bak? Og da er det viktig at, hva skal du si, norsk politi da har den kunnskapen at kanskje *er* dette menneskesmugling?... Når du har den bakgrunnen, så ser du tingene med helt andre øyne.
(ansatt ved Kripos)

Menneskesmugling er en ny type kriminalitet, og den vanlige kunnskapen blant ”bakkemannskapet” er ikke god nok. Kripos forsøker derfor å spre informasjon om moduser og aktuelle situasjoner. Mye av informasjonen kommer fra Interpol og lignende internasjonale og transnasjonale instanser. Kripos sender med bakgrunn i dette ut et månedlig skriv om de seneste trendene på bevegelser av asylsøkere, utbredelser av moduser og falske reisedokument. I den dagligdagse kontrollen ved ankomststeder for internasjonal trafikk blir kunnskap omsatt til praksis. Når man skal sortere ut personer som kan være smuglet, kreves et trenet blikk:

Det går jo ofte på profiler, at man må plukke ut personer når man står og ser en menneskemengde som kommer ut av et togsett, og man har hundre og femti personer som stuper ut på en perrong på noen få sekunder. Så må du klare å plukke ut, hvem er det vi har foran oss nå? Så det går på å finne de personene da. Ofte så er da smugleren, han er vestlig kledd. Han har penger, han har pass. Mens de han smugler, de ser ut som ikke sant, de kommer ut og er totalt ukjente. Det ser du ofte på oppførselen også. De kommer da, kledd i sine vanlige klær. De er veldig usikre, på hvor de er og hva de skal og hvor de skal gå hen, hvordan de skal opptre.
(ansatt ved Oslo pd)

Et slikt *politiblikk* (Finstad, 2000) rettet mot menneskesmugling og ute etter visse kjennetegn, må også brukes i andre sammenhenger. Et viktig område er tollmyndighetenes kontroll med identitetspapirer sendt gjennom postvesenet. Et annet område er PUs og UDIs registrerings- og intervjuarbeid. Dette spesielle menneskesmugling-politiblikket må derfor også utøves av

politiansatte i administrative stillinger og av ansatte i utlendingsadministrasjon utenfor politiet.

I arbeidet med å stoppe menneskesmugling, blir forbryter-offer en viktig informant. Men siden de reisendes forbryter-offer-posisjon hindrer samarbeid, blir de reisende mer informanter i form av å være *informasjonsobjekt* og bevismateriale, enn aktive informasjonssubjekt. For eksempel ved ankomst i Norge:

Da blir de umiddelbart pågrepet, viss vi tar dem ja. Da går dem rett inn på avhør. Foto og fingeravtrykk først. Signalering. Avhør. ... Det går på reiseruter. "Hvorfor kommer du med disse menneskene?" Penger, pass, beslag. "Hva gjør du i Norge? Hva skal du her?" Intervjuer. Nitidige og detaljerte. Av både smuglere og vitner og alt mulig. (ansatt ved Oslo pd)

Politiet er i utgangspunktet vant til at de reisende ikke vil fortelle noe. Det er kroppene deres som studeres i stedet, deres historier, klær og holdninger, deres papirer og forklaringer om hjemland og reise. De har informasjon om smuglerne, men må presses for det. I praksis får de reisende som informasjonskilder derfor mer en rolle som medforbrytere.

STRAFFESAKER OG DOMSTOLSBEHANDLING

Omfanget av straffesaker

Som vi har sett må politiet jobbe fram de fleste menneskesmuglingssakene selv. I antall anmeldte saker får man derfor et innblikk i politiets arbeid med rettsforfølgelse av menneskesmugling.⁶² Antall anmeldte saker for organisert menneskesmugling steg jevnlig fra 22 anmeldelser i 1995/96 til 99 i 1999.⁶³ Etter lovendringene om å innføre straff for "enkel" menneskesmugling (utlendingslovens § 47, 3.ledd) ble det anmeldt over 60 slike menneskesmuglingssaker i hvert av årene 2002 og 2003, for å synke til mellom 30 og 40 for

⁶² Tallene jeg har fått tilgang til, er fra STRASAK (se vedlegg 4 for en oversikt), og innbefatter ikke bare smugling av asylsøkere men alle slags illegalt reisende. Som jeg viste i kapittel 1, kan man likevel anta at størsteparten av de innsmuglede reisende til Norge er personer som søker asyl, noe som også gjenspeiles i dommene (se nedenfor). Sakene innbefatter heller ikke bare hjelp til ulovlig innreise til Norge, men også til andre land, og til opphold (som pro forma ekteskap), men ulovlig innreise til Norge utgjør hovedvekten.

⁶³ Tall på anmeldelser og dommer fram til 2000 er hentet fra St.meld.nr.6 (2000-2001: kap.4.2.1.) Det kommer ikke frem av dokumentet om de 22 anmeldelsene er for 1995/96 til sammen, eller for hvert av årene.

årene 2004 til 2006.⁶⁴ Anmeldelser for organisert menneskesmugling (§ 47, 4.ledd) ble etter utskillelsen av den ”enkle” i et eget ledd, betydelig lavere, med toppen 11 anmeldelser årlig for årene 2002-2006. For hele perioden 1995-2006 er det snakk om mellom 20 og 100 anmeldelser i året, med et gjennomsnitt på 53 anmeldelser årlig.

Domfellelser viser videre hvor mange av disse sakene politiet finner hensiktsmessig å føre for retten (de aller færreste blir frikjent). For årene ’98 til halvveis ut i ’00 var det registrert 25 domfelte personer for organisert menneskesmugling. I årene 02 til og med 06 ble det registrert til sammen 31 domfellelser for ”enkel” menneskesmugling.⁶⁵ Og i de to første årene med registrerte dommer for organisert menneskesmugling etter paragrafendringen (2005 og 2006), kom det kun 1 og 2 domfellelser. Til sammen er det for hele perioden 1998-2006 mellom 2 og 14 dommer i året, med et snitt på rundt 7 dommer per år.

For det første kan man slå fast at av de få anmeldte sakene er det enda færre det kommer dommer på. Etter en stigning fra midten av 90-tallet har omfanget stagnert og faktisk gått tilbake. Det krever mye arbeid å få dømt noen for menneskesmugling, og i mange tilfeller henlegges saker som ikke virker alvorlige nok for å rettferdiggjøre ressursbruken. Menneskesmuglingssaker oppstår som nevnt i politiets eget kontrollarbeid. Oppgangen på slutten av nittitallet kan derfor først og fremst tillegges den økte innsatsen fra politiet (St.meld.nr.6, 2000-2001: kap.4.2.1). Når det i senere år har blitt en tendens til nedgang, er det av mer usikre årsaker. De politiansatte jeg snakker med, jobber på utlendingsavdelinger, og mener det ikke skyldes mindre prioritering fra deres side, men at det kan være mindre prioritert på politistasjonene. ”Vi jobber mye sånn i motbakke”, sier en ansatt ved Kripos. ”Det er jo et fagfelt som havner litt mellom to stoler”, mellom administrativt arbeid og kriminalitetsetterforskning. Han stiller seg spørrende til hva slags krav POD har til de enkelte distriktene for å jobbe fram menneskesmuglingssaker. Samtidig kan nedgangen tyde på at smuglere har tilpasset seg utviklingen i kontrollbildet. Det blir brukt andre moduser, blant annet ved at smuglere ikke følger de reisende over grensa. En politiansatt mener også at fordi politiet nå jobber mer med større saker, blir det færre små dommer. Politiet interesserer seg

⁶⁴ Tall på anmeldelser og dommer fra 2000 er innhentet gjennom personlig korrespondanse med henholdsvis Politidirektoratet og Riksadvokatembetet. Et forbehold må tas for disse tallene. Det kan se ut som det mangler noen dommer pga lovendringen. På Lovdata.no ligger det dommer idømt etter det gamle 3. leddet (organisert), idømt så sent som i 2002. Her kan det ligge en registreringsfeil.

⁶⁵ Antall dommer er ikke det samme tallet som antall dømte personer. Ifølge en statsadvokat ved Riksadvokatembetet er det ”likevel nærliggende å anta at disse tallene tilsvarer (eller nesten tilsvarer) antallet dømte/frifunne personer, fordi flere tilfeller av smugling lett vil bli ansett som fortsatt forbrytelse/organisert smugling, og da vil tiltalebeslutningen omfatte en post (som altså registreres som en domfellelse/frifinnelse i statistikken).”

for kvantumet mennesker som er smuglet, ikke hvor mange dommer man kan få.⁶⁶ I tillegg henvises det til at antallet asylsøkere har gått ned de siste årene, og at det dermed har blitt mindre menneskesmugling å fange opp.

Praksis ved domstolene

Hva sier så dommene som er avsagt? Ut ifra de domsavsigelser jeg har sett på,⁶⁷ ser det ut til at de store sakene uteblir. Jeg har funnet tre dommer der en anser å ha dømt en såkalt koordinator, eller ”bakmann”. Selv i de mest omfattende sakene er det vel å merke snakk om en- eller tomannsforetak. I en dom i Oslo tingrett fra 2007 (på 4,5 år ubetinget fengsel), henvises det til i organiseringsspørsmålet at ”tiltalte er hovedmann og organisator av en omfattende virksomhet som han drev selv”.⁶⁸ Det har også kommet en del strenge dommer på organisert menneskesmugling der den straffede anses å ha hatt en mindre sentral, men nødvendig rolle. Straffen for slike saker ligger på omtrent et halvt til halvannet år. Som oftest omfatter det personer som har fraktet eller fulgt reisende ulovlig over grensa. Det er i flere tilfeller familierelatert virksomhet, og en dom understreker at det delvis har ligget ideelle motiv bak, uten at dette får videre innvirkning på straffen.⁶⁹

I begrunnelsene henviser domsavsigelsene gjerne til stortings- og regjeringsdokumenter som konstaterer at menneskesmugling er et alvorlig og voksende samfunnsproblem, i et tilfelle fra 2006 også ved en direkte ukorrekt bemerkelse om at ”profitten på verdensbasis innenfor denne virksomheten skal visstnok være beregnet til å ha blitt omtrent like stor som narkotikavirksomheten”.⁷⁰ (Om man med ”denne virksomheten” også regner med menneskehandel er uvisst. De eksakte tallene er også meget uvisse, men narkotikamarkedet anslås å omsette for over 30 ganger mer⁷¹). I andre eksempler legges det til grunn på generell basis at de reisende blir lurt og bedratt av smuglerne, og at det derfor må idømmes fengselsstraff selv i små saker:

⁶⁶ Dette passer ikke helt med den drastiske nedgangen i saker på organisert menneskesmugling. Nedgangen kan imidlertid også ha med andre aspekter å gjøre: Slik jeg ser det, kan overgangen fra kun straffeparagraf for organisert menneskesmugling til et skille mellom organisert og ikke, se ut til å ha ført med seg at saker som før skillet ble anmeldt og dømt som organisert (som da var den eneste lovhjemmelen), nå behandles som ”enkel” menneskesmugling. Det kan være at politiet for mindre saker velger å gå for straffehjemler som krever lavere bevisbyrde og dermed mindre resurser.

⁶⁷ Jeg har sett på de 25 dommene fra ’92 til ’07, tilgjengelige på Lovdata.no (se kapittel 2 om metode).

⁶⁸ TOSLO-2007-22671

⁶⁹ Se for eksempel LF-2000-154

⁷⁰ TOSLO-2006-10707

⁷¹ Se kapittel 6, eller <http://www.havocscope.com/>

Lagmannsretten vil tilføye at også den menneskelige ulykken som menneskesmuglerne ofte påfører sine ofre, tilsier et relativt høyt straffenivå. Ikke sjelden gir smuglerne ofrene uriktige opplysninger som gir ofrene falske forhåpninger om å oppnå bedre levekår i et vestlig land.⁷²

I den eldste tilgjengelige dommen, avgitt av Høyesterett i 1992, ble en person dømt for å ha fraktet 13 tamiler i varebil fra Danmark.⁷³ Dommeren uttalte at ”allmennprevensjonen får dominerende vekt. Men jeg vil peke på at saken også har opprørende trekk, når man ser hen til den behandling de 13 tamilene er blitt gjenstand for”. Allmennprevensjon vil si at man ønsker å få andre til å avstå fra samme handling, i dette tilfellet å hjelpe personer inn i landet ulovlig. Behandlingen av de reisende blir altså tillagt sekundær verdi i forhold til dette. Det må også påpekes at domstolenes definisjon av ”utnyttelse” virker å være at de reisende ble smuglet fra et land med en vanskelig situasjon, som de dermed risikerer å bli sendt tilbake til. I andre saker der personer bare er smuglet fra andre Schengen-land, blir virksomheten ikke regnet som utnyttelse i samme grad.⁷⁴ Å bli smuglet fra et land med vanskelig situasjon blir altså et kriterium for utnyttelse, ikke for nødvendigheten av å reise. Det ble i saken også påvist betaling og vinnings hensikt som del i en større organisering i reise fra Sri Lanka til Norge. Dommen falt på 1 år, halvparten av daværende strafferamme på 2 år. Det er derimot ikke snakk om erstatning til noen av de utpekte ofrene eller omtalt andre tiltak for å hjelpe dem.

I en høyesterettsdom tre år senere, ble en person dømt til 8 måneders ubetinget fengsel for å ha fraktet 10 tamiler til Norge fra Sverige og hjulpet med overnatting.⁷⁵ Det ble imidlertid understreket at den dømte ikke hadde hatt personlig vinning, men hadde utført handlingen i takknemlighet for at samme gruppe tidligere hadde hjulpet familien til den dømte. De reisende var heller ikke fraktet uforsvarlig. Dommen falt likevel på en omtrent lik straff som 1992-dommen, justert noe ned først og fremst på grunn av at antallet innsmuglede personer var lavere. En dissens om halvert straff ble begrunnet i de nevnte ”formildende” omstendigheter. Men i flertallets praksis ble det altså slått fast at det er omfanget av innsmuglingen som er alvorlig og ikke den antatte utnyttelsen eller formen for transport.

I 2006, ble en av de strengeste straffene for menneskesmugling ved dokumentforfalskning idømt i Oslo tingrett, med en straff på 5 år ubetinget fengsel.⁷⁶ I straffebegrunnelsen ble det sagt at det ”synes heller ikke som alvoret i saken helt har gått opp for tiltalte da han under

⁷² LB-1998-3363

⁷³ HR-1992-00047 - Rt-1992-654 (190-92)

⁷⁴ Se for eksempel LE-1999-747

⁷⁵ HR-1995-147 - Rt-1995-1663 (527-95)

⁷⁶ TOSLO-2006-10707

saken stadig har forsvart sine handlinger med at han har gjort det av godhet for å hjelpe kurderne”. At smugleren forsvarer sine handlinger blir et tegn på hans moralske korrupsjon. ”Alvoret” i at Norge får sine innvandringslover krenket, kan ikke forsvares med at man har hjulpet noen.

Det viktigste trekket ved dommene er vekten som blir lagt på allmennprevensjonen. Og allmennprevensjon betyr å hindre innvandring til landet på ulovlig vis. Behandlingen av de reisende og en antatt utnyttelse spiller vel å merke inn som formildende, eventuelt skjerpende omstendigheter. Men i hovedsak er det de norske innvandringsbestemmelsene som skal beskyttes i domstolene.

EFFEKTER OG FUNKSJONER AV KONTROLLEN

Det er umulig å komme med noen sikre konklusjoner om resultatet av straffeapparatets kontroll med menneskesmugling som jeg her har skissert. Noen tanker kan likevel gjøres om retninger og virkninger som kan være til stede.

Bekjempelse eller beskyttelse?

I hvilken grad blir myndighetenes doble mål nådd, om å hindre ulovlig innvandring, men også å beskytte de smuglede mot smuglerne? Det lave antallet dommer og vanskelighetene politiet har med å avdekke saker og føre dem for retten kan tyde på at straffefølgelsen ikke er av kritisk betydningen for virksomheten, men heller utgjør et risikomoment for smuglerne. Menneskesmuglerne er raske med å svare på politiets kontrollgrep, og tar man en kurer, så ”sender dem en ny mann og gjør et nytt forsøk” (ansatt i Oslo pd). De politiansatte jeg prater med, mener likevel at arbeidet kan ha en viss effekt. De ser den allmennpreventive avskrekkende virkningen som tydelig til stede. Så lenge det er en viss rettsfølgelse, legger det et ”trykk” på virksomheten, slik at det ikke er fritt fram. Og ordet sprer seg raskt blant smuglernetverkene, som en politiansatt sier. Det blir på den andre siden hevdet at slik økt risiko for straff uansett kan bli kompensert av smuglere ved å ta seg mer betalt (Spener, 2001). Dette kan likevel ha en effekt ved at prisen blir så høy at færre har mulighet for å kjøpe seg tjenestene til smuglerne. Dette stemmer i stor grad overens med hva de reisende jeg snakker med, forteller. Tilgang på penger har vært en absolutt betingelse for å kunne reise illegalt til Europa. Slik hindrer man kanskje personer i å reise ved å heve den økonomiske

barrieren. I tillegg: Mister en smuglergruppe et ledd, er det ofte med på å sette hele operasjonen ut av virksomhet, da alle ledd er spesialiserte og like viktige (Zhang, 2007). Selv om det dukker opp nye som kan overta, tar det tid å danne slike konstellasjoner. En inkapassiteringseffekt kan dermed også være til stede. Samlet peker dette mot kontrollens funksjon som hinder i den illegale innreisen til Norge. En politiansatt gir et eksempel:

Av alle irakere som kommer til Norge, så kommer det ti ganger mer til Sverige. Det har jo sammenheng med det politiske, altså får man opphold, får man ikke opphold? Etterforskning mot organisasjoner og bakmenn har også effekt, men det er veldig vanskelig å si at det skjer på grunn av det og det og det. Summen kanskje, er forklaringen.

Politiets arbeid er altså med på å holde "trykket" oppe i form av å hindre flest mulig i å nå norske grenser for å søke om asyl eller opphold. Og nedgang i asylinnvandring ses her som en måleenhet for suksess i seg selv. Dette kommer til uttrykk også i fokuset på at kvantiteten av virksomheten, målt i antall personer hjulpet inn i landet, avgjør hva politiet og domstol ser som alvorlig. Dette målet kan i hvert fall antas delvis oppnådd.

Men en slik målsetning kan ses opp mot beskyttelsen den norske stat har forpliktet seg til å arbeide for gjennom FNs flyktningkonvensjon. Mens asylsøkere er en uenhetlig kategori mennesker som reiser av en rekke ulike årsaker, noen mer frivillig enn andre, er det, slik flere observatører påpeker, fremdeles mange av disse som har reelle behov for beskyttelse (Morrison og Crossland, 2001; Kosłowski, 2001; Koser, 2001). Den bekjempelse av menneskesmugling som i dag tar sikte på å hindre all ulovlig innvandring, hindrer dermed også beskyttelse mot forfølgelse. Den illegale ruten er i stor grad den gjenstående måten å komme seg til Europa på for å søke om asyl. Og som Morrison peker på, kan kriminaliseringen av menneskesmugling ses som et tiltak for å sikre en mest mulig restriktiv flyktningpolitikk:

European governments have been supremely successful in frustrating international human rights law by twice shifting the paradigm of refugee policy in the past fifteen years, from human rights to border enforcement and then to organised crime. (Morrison, 2001: s.74)

Norge står dermed i et dilemma mellom konvensjoner som pålegger å slå ned på menneskesmugling og konvensjoner som pålegger å gi beskyttelse til flyktninger.

I både begrunnelsene for lovverket og i politiets og domstolenes arbeid er det også ønske om å stoppe utnyttelse av de reisende og de farene de blir utsatt for. Sidestiller man

menneskesmugling med menneskehandel, en virksomhet som kun utnytter de smuglede, er dette målet oppnådd ved kun å hindre smugling. Men menneskesmugling er ikke per definisjon utnyttelse, noe jeg også har vist i historiene til de reisende (kapittel 3,4). I stedet er smuglingen et forhold som kan lede til mer eller mindre utsatthet på ulike måter bestemt i den konkrete situasjonen de reisende befinner seg i, der politi og kontrollmyndighet også spiller en viktig rolle (se kapittel 4). Så hvordan forholder straffeapparatet seg til dette? I domsutmålinger blir det gitt strengere straff for de tilfeller der man ser tegn på utnyttelse og dårlig behandling. Den økte straffen er ment å ha en allmennpreventiv virkning. Forsøk på å måle den allmennpreventive effekten peker derimot på at mens økning i oppdagelsesrisiko kan ha en innvirkning, har justeringer i straff vesentlig svakere effekt (Eide i Hauge, 2001: s.133). Når det idømmes kun en marginalt høyere straff for ”inhuman” smugling, kan det altså ikke antas å ha noen betydning. Resultatet er at det er smugling i seg selv som blir slått ned på, ikke elementer av utnyttelse og utsatthet.

Politiansatte jeg snakker med, uttrykker videre at politiet forsøker å gå etter de sakene der det er snakk om utnyttelse, og der smugleren utsetter de reisende for påkjenninger. Måten disse sakene ”velges” ut på, er derimot basert på en forståelse av at utnyttelsen er et element av den ”organiserte” eller ”profesjonelle” menneskesmuglingen, i motsetning til familie-og-vennesmugling. Det er slike saker som ønskes ført for retten. For det første kan det stilles spørsmål ved om det virkelig er disse sakene politiet fanger opp. Men selve tankegangen misforstår etter mitt syn også hva utnyttelsesfaren kommer av. Som vist i kapittel 6 er det ikke nødvendigvis profesjonaliteten eller vinningsmomentet som avgjør utsatthet, i form av svindling, ran eller overfall. Profesjonaliteten virker i forhold til markedsmekanismer i et delvis gjennomiktig marked, som gir menneskesmuglerne insentiver til å behandle de reisende bra og få dem trygt fram til destinasjonen (Bilger mfl., 2006).

Det er vanskelig å anslå hva slags innvirkning jakten på de ”proffe” har, men ett scenario kan innebære at de mest åpne smuglerne, som gir mest informasjon ut om sin virksomhet, er de som har størst risiko for å bli tatt. Er man suksessfull og opparbeider seg tillit hos de reisende og blir populær, kan utsattheten for å komme i politiets søkelys også øke. Faren er at politiet ender opp med å luke ut de mest troverdige og ”trygge” smuglerne.

Et annet aspekt ved utsattheten til de smuglede ligger i forhold til at prisen stiger med økt risiko for smuglerne. Men som pekt på tidligere (kapittel 6) er prisen ofte relatert til sikkerheten på reisen. Spener (2001) mener menneskesmuglermarkedet kan holde prisene

nede ved å tilpasse seg den økte kontrollen. Tiltakene som gjøres, kan derimot innebære å øke risikoer for de reisende. Det er derfor mulig å argumentere for at utsattheten i den illegale reisen står i fare for å forverres av jakten på smuglerne. I verste fall kan kontrollen innebære en selvoppfyllende profeti, ved at prisnivået tvinger flere og flere inn i menneskehandelslignende forhold med stor gjeld til smuglerne.

Kriminalitetsbekjempelse som kontroll med marginaliserte grupper

Effekt av bekjempelsen kan også ses der jakten på menneskesmuglerne tangerer kontrollen med de reisende. Jeg har tidligere i kapittelet pekt på den praksisen politiet må føre overfor de reisende for å komme fram til smuglere. Strengere kontroll med reisende som ankommer Norge, og bruk av informasjon som kommer fram i administreringen av asylsøkere, er strategier som rettferdiggjøres i kampen mot menneskesmugling. Kriminalitetskontrollen glir dermed over i styring av en gruppe mennesker ansett som en kilde til og objekt for informasjon. Forholdet kan minne om det Simon (2006:4-5) har kalt *governance through crime*, en tendens til å styre ulike sfærer av samfunnslivet gjennom fokus på kriminalitet og dens bekjempelse. Dette er ifølge Simon noe annet enn *governance through crime*, det vil si måten den norske staten forsøker å hindre menneskesmugling ved straffeforfølgelse. Å styre *gjennom* kriminalitet er å bruke kriminaliteten til å styre andre sosiale forhold. I eksempelet asylsøkere, blir deres relasjon til menneskesmugling et grunnlag for mer vidtrekkende og mer intens innvandringskontroll. Den antatte mektige trusselen av organisert kriminalitet blir brukt til å styre over en gruppe mennesker som allerede er i en svak posisjon. Slike tendenser kan ses tydelig i for eksempel bruken av Schengen-overvåkningssystemet SIS. Registrering av persondata som kan legges inn og leses av politiinstanser over hele Europa, har blitt begrunnet ut fra den sikkerhetsmessige nødvendigheten av kontroll med organiserte kriminelle og terrorister. I databasen er likevel den overveldende største gruppen personer registrert på bakgrunn av at de er asylsøkere (Mathiesen, 2000).

Siden de reisende sjelden opptrer som et offer for smuglerne eller som villige informanter, må de i stedet behandles og betraktes som medforbrytere og objekter for informasjon. Om ikke alle asylsøkere blir ansett som kriminelle, blir denne gruppen personer ansett å huse kriminalitet. Om de ikke er kriminalisert på papiret, fører jakten på organisert kriminelle til en praksis med intervjuer, innesperring (se Weber, 2002), kroppsvisitering og registrering. I

praksis er det asylsøkere og illegalt reisende som kontrolleres, en kontroll som føyer seg inn i de maktregimene de allerede blir utsatt for.

Den økte kontrollen med asylinnvandringen kommer også fram i den glidende overgangen fra kriminaliseringen av profesjonell menneskesmugling til uprofesjonell og ubetalt hjelp til ulovlig reise. Som jeg har pekt på tidligere i kapitlet, er denne utviklingen direkte begrunnet i jakten på de store kriminelle organisasjonene bak menneskesmuglingen, og drevet av politiets problemer med å få dømt disse. Vanskelighetene med og resursene som kreves for å ta bakpersoner kan dermed føre til straffeforfølgelse av mer familie- og småskalasmuglere, som kan ha tilknytning til større profesjonelle nettverk (Jeg har tidligere, i kapittel 3 og 6, pekt på hvordan smuglerkjeder og kjedemigrasjon til tider kan være arbitrære begreper). Liempt kommenterer:

[N]ot only is citing difficulty of proof as a reason to change the penal code questionable, more importantly, this revision of the law contributes to criminalising all sorts of assistance, including humanitarian aid. (Liempt, 2007a: s.2)

I Danmark har en tysk prest allerede blitt dømt for å hjelpe en asylsøker til Norge (Petersen, 1999), og taxisjåfører som opererer på grensen til Tyskland er blitt tiltalt for å kjøre kunder uten gyldige papirer (Politiken, 21.1.2008). Men mens dette har møtt protester fra den allmenne befolkning og kolleger, blir den straffeforfølgelse som rammer venner og bekjente av de reisende selv, i større grad akseptert som en del av kampen mot smugling. I praksis har humanitære organisasjoner, eller kirkeasyl-type-nettverk i Norge (hittil) blitt holdt utenfor straffeforfølgelse, selv om de (med god grunn) føler seg kriminalisert (NTF, 31.8.2008; Rønningen, 2003). Det er de reisendes egne migrasjonsnettverk som i økende grad blir karakterisert som kriminalitet. Det har selvfølgelig sammenheng med at omfanget av denne smuglingen også er større, men kan også tyde på en tendens til en forståelse av at "etnisk norsk" smugling er lik humanitær smugling, mens "ikke-vestlig" smugling blir forstått som kynisk utnyttelse. Det kan derfor ligge en fare for en rasifisering av kontrollen, ikke på grunn av personlig rasisme, men på grunn av kontrollogikken som peker ut ikke-vestlige personer som mål, samt et press fra frivillige organisasjoner for å avkriminalisere sin virksomhet.

Faren er å se asylsøkere som først og fremst et kriminalitetsproblem, ikke individuelt men som gruppe. I menneskesmuglingsperspektivet blir all asylinnvandring et mørketall for kriminalitet. Det er i denne sammenhengen man også må forstå Morrisons (2001) tese om at kriminaliseringen av menneskesmugling hindrer flyktninger i å få beskyttelse. Morrison går ut

fra en ide om effekten av den utøvde kontrollen som er langt utover det man har erfart. Som diskutert ovenfor, kan ikke straffeforfølgelsen i seg selv sies å ha en stor effekt på antallet som klarer å reise. Det kommer stadig asylsøkere til Europa, og et lite antall får fremdeles opphold. Skiftet i politikken mot kriminalitetsbekjempelse kan likevel ha stor betydning for hvordan man ser på og behandler denne gruppen mennesker, som fra å være ”flyktninger” har blitt til ”udokumenterte”, til ”illegale” og ”kriminelle”. Kriminaliseringen av organisering rundt den illegale reisen er i diskurs og praksis med på å mistenkeliggjøre asylsøkere, og kan dermed på sikt være med på å frarøve asylsystemet dets legitimitet.

Bekjempelse av menneskesmugling som symbolpolitikk og ritual

Sett i forhold til det labre resultatet av jakten, peker Guild (2006) på menneskesmuglingslovgivningen i EU som symbolpolitikk. Poenget kan godt overføres til norsk situasjon. Store erklæringer om ”humanitære kriser” har vært viktige i kriminaliseringen, men i praksis er det lite som ser ut til å gjøre noe med situasjonen. Følelsen av en stilltiende aksept kommer også fram i samtalene med ansatte i politiet. Det har blitt etablert utlendingsavdelinger ved Kripos og Oslo pd, begge med menneskesmugling som hovedprioritering, men for politiet og utlendingsadministrasjonen generelt er ansvaret pulverisert og blir borte i annet arbeid.⁷⁷

Symbolpolitikken og populismen i restriktiv grensek kontroll har av ulike teoretikere blitt sett som viktige elementer i å styrke nasjonalstaten i en tid den kan se ut til å bli oppløst av økonomisk transnasjonalisering (for ulike diskusjoner se Pickering og Weber 2006; Aas, 2006; Andreas, 2000). Ikke med det å si at effektene av den ikke er reell. I kapittel 4, om de reisendes utsatthet pekte jeg på de grunnleggende strukturer i grensek kontroll og asylregler som grunnårsaken bak de lidelsene de reisende går igjennom. Men mens grensek kontrollen generelt har en veldig konkret, ofte fysisk, betydning for personer ansett som fremmede, er straffeforfølgelsen av menneskesmugling meget diskutabel som et instrumentelt redskap. Det er nødvendig å også trekke inn den emosjonelle og symbolske verdien av straffen.

Som vist ovenfor kan straffeforfølgelsen også ha en effekt i utestengelsen, og andre sider ved praksisen har konkrete betydninger for behandlingen av de reisende. Og på den andre siden er

⁷⁷ I april, 2008, en knapp måned før denne rapporten skal leveres, tiker det inn en melding fra Kripos om at utlendingsavsnittet der er lagt ned. Årsaken er mangel på styringsvedtak fra Politidirektoratet. Fokuset har skiftet til områder som krigsforbrytelser.

ikke en mangel på en viss instrumentell effekt et bevis på eksistensen av andre underliggende funksjoner. Den tidligere nevnte forståelsen til Durkheim av straff som en lidenskapelig handling er framtrødende i hele straffeprosessen fra lovgivning til domstol. Straffeforfølgelsen fungerer som en kraftig fordømmelse av handlinger forstått som forferdelige, som onde. Lovarbeid (internasjonalt og nasjonalt) og domsavsigelser kan fungere som et symbolsk ritual (Bourdieu, 1996), der ondskap blir definert og plassert og individuell skyld tildelt. Slik blir menneskesmugleren, den onde profitøren (og motparten i den gode hjelperen), skapt som fenomen. Dette kommer fram i de domsavsigelser som deklarerer de samfunnskadelige effektene av menneskesmugling og framhever sin avsky mot de onde mennesker dømt for å utnytte mennesker i desperate situasjoner og sin respektløshet overfor nasjonalstatens grenser.⁷⁸ Mens straffens emosjonelle preg kan ha en verdifull funksjon ved å skape enighet om grenser for uakseptabel atferd, påpeker Garland (1990) at den også har en skyggeside i sydebukkefunksjonen, der de sterke følelsesmessige reaksjonen går over fra å handle om samhold til å benekte medansvar og gi enkeltpersoner og grupper demoniske karakterer (se også Young, 2003). Slik er det mulig å forstå menneskesmuglingskampen som en individualisering av flyktningproblematikken, som en avleder i forhold til de problemene samfunnet som helhet står overfor. Det blir en nyttig skyldfraskrivelse for de ekstremt skadelige konsekvensene av et kontrollregime som nekter bestemte grupper mulighet til bevegelse og innvandring. Dette er kanskje den farligste latente effekten, at kampen mot smuglerne hjelper folk å se bort fra ondskaben som ligger i det gode samfunnet.

⁷⁸ Et talende internasjonalt eksempel er dommen etter Dover-tragedien, der en trailersjåføren ble dømt for uforsettlig drap på de omkomne. Under avsigelsen av den 14 år lange fengselsdommen skal dommeren ha fortalt ham at "people like you create a risk of greater prejudice against those people who quite legitimately come to this country seeking refuge as asylum seekers or whatever". Dommerens referanse var den store fiendtligheten mot asylsøkere i Britisk media og nylige tilfeller av fysisk vold mot kosovoalbanere og irakiske kurdere i Dover (Aus, 2007: s.80)

8 AVSLUTNING

PÅ TIDE Å SMUGLE MIGRANTENE UT AV KRIMINOLOGIEN?

Intensjonen med denne oppgaven har vært å åpne opp for ulike forståelser av menneskesmugling, og se på hva slags rolle og mening det har for de som reiser illegalt til Norge og søker om asyl. Det har vært et forsøk på å forstå handlinger i rommet mellom hjelp og ondskap. Jeg har også ønsket å gi et bilde av enkeltpersoners opplevelser. Dette mener jeg er spesielt viktig all den tid disse personene ofte problematiseres som en gruppe, strømmer, masser og invasjoner, eller i beste fall noen abstrakte lidende langt borte. Mer enn å gi noen klar konklusjon av hvordan man skal forstå fenomenet kjent som menneskesmugling; som resultat av menneskers behov for hjelp til å navigere i en fysisk og rettslig avstengt verden, eller som grov utnyttelse av mennesker i nød – selv om oppgaven ofte har pekt mer i retning av den første, har den også vist vanskeligheten ved å skille – mer enn å fastslå hvilken side av oksymoronet *onde hjelpere* som burde vektlegges, håper jeg først og fremst å heve spørsmålet fram og gi det en plass i samfunnsdebatten, i politikken og i spørsmålet om hvordan vi tenker på ”de andre” menneskene, som på mange måter er fjernt fra oss geografisk, sosialt, økonomisk og kanskje kulturelt, men stadig likevel trenger seg fysisk tett på oss og, håper jeg, også moralsk.

For UNODC (2006) er fokus i kampen for rettferd og mot menneskesmugling å la stemmen til de som har blitt offer for smugleres grådighet og vold, komme til orde. Jeg stiller meg fullstendig bak målsetningen. Men også andre opplevelser av menneskesmugling må komme til, selv om de ikke passer inn i et ønske om hardere strafferettslig forfølgelse. De sosiale, hjelpende sidene i menneskesmuglingen må også med. Årsaker og kontekst rundt situasjonen som fører til bruk av menneskesmuglere, må fram i lyset. Skal man ha mulighet til å bekjempe menneskesmugling, må også slike forståelser trekkes inn.

Kunnskapen produsert i den oppgaven, kan peke på tiltak på ulike nivå. Et spørsmål som skrider fram, er om det er mulig å skifte fra kontroll og bekjempelse av illegal innvandring og menneskesmugling til beskyttelse av reisende? Skadereduksjon har etter hvert blitt et kjent alternativ til strafferettslig kontroll med ulovlige rusmidler. Kan det overføres til ulovlig reisende?

På individplan, i politiets og domstolers arbeid, kan fokus rettes mot personer de reisende selv anser som ”de verste”, ikke nødvendigvis de som har hjulpet flest mennesker inn i landet. Reelle overgrep mot de reisende burde heves over konstruerte overgrep mot staten. I tillegg kommer de direkte overgrepene og farlige situasjonene kontrollmyndighetene er ansvarlige for i sin kamp mot menneskesmuglere. Her har europeisk politi også et ansvar i å styre sine partnere utenfor EU.

På et markedsplan burde det kjempes mot grunnlaget for forretningen. Asylsystemet med ”krav” om ulovlig reise for å få behandling er en grobunn for illegal virksomhet. Men ikke alle tiltak kan ses som skadereduserende. Misforståtte ideer om å ”fjerne markedet” ved å nekte asyl totalt, eller forby overføring av penger til familiemedlemmer i hjemland (for eksempel *hawala*-systemet) vil kun grave asylmigrasjonen dypere ned i kriminalitet og utsatthet, ikke stoppe migrasjonen eller dens illegalitet.

Skal de reisende beskyttes, må murene bygges ned i stedet for opp. Mulighetene for å reise utvides. Menneskesmuglingen og dens lidelser viser først og fremst den store utsattheten som skapes ved å hindre innvandring gjennom grensekontroll uten å gjøre noe med grunnårsakene til vandringen. Dette er ikke noe som kan endres ved et skifte i politiarbeid, men skjer i politiske føringer nasjonalt og internasjonalt, globalt og lokalt, i samspill mellom en rekke sosiale, økonomiske og politiske interesser.

I dagens politiske klima er dette kanskje å anse som en utopi. Asylsystemet er dyrt i drift, og folkelig motstand mot ”fremmed”-innvandring er og lett å utnytte i populistiske politiske utspill. Tiltakene er likevel et viktig motbilde mot den dystopi som ligger i den kontrollspiralen som nå utspiller seg i Europa. I innledningen til oppgaven så jeg på linjene fra smuglingen av jøder til Norge på 30-tallet til dagens smuling av asylmigranter. Schierup m.fl. vender blikket mot Hanna Arendts beskrivelse av 30-tallets Europa for å understreke tendenser i dagens behandling av flyktninger:

[I]n the long memory of history, forced migrations of individuals or whole groups of people for political or economic reasons look like everyday occurrences. What is unprecedented is not the loss of a home but the impossibility of finding a new one. Suddenly, there was no place on earth where migrants [/refugees] could go without the severest restrictions, no country where they would be assimilated, no territory where they could find a new community of their own. This, moreover, had next to nothing to do with any material problem of overpopulation; it was a problem not of space but of political organization. (Arendt i Schierup m.fl., 2006: s.265)

Utstøtelsen av dagens flyktninger har klare likhetstrekk med behandlingen av flyktingene på 30-tallet. Forfatterne mener ikke å foreslå at vi ser historien repetere seg. Men i et politisk klima der deportasjoner av asylsøkere blir lansert som "visions of protection" og tvungen landsforvisning blir attribuert "Europas humanitære tradisjon" er det god grunn for å ta Arendts advarsel seriøst (2006: s.266). Det samme kan sies om straffeforfølgelse av hjelp til flyktinger og andre migrantere innreise til Europa, innført som beskyttelse av nettopp disse menneskenes rettigheter.

KILDER

MONOGRAFIER OG SIGNERT LITTERATUR

- Aas, Katja Franko (2007): *Globalization & Crime: Key Approaches to Criminology*. London: Sage Publications
- Antonopoulos, Georgios A. og John Winterdyk (2006): "The Smuggling of Migrants in Greece. An Examination of its Social Organization". *European Journal of Criminology*, vol. 3 (nr 4), s. 439-461. European Society of Criminology. London: Sage
- Andreas; Peter (2000): *Border games: policing the U.S.-Mexico divide*. Ithaca: Cornell University Press
- Andreas, Peter (2001): "The Transformation of Migrant Smuggling across the U.S.-Mexican Border." I David Kyle og Rey Koslowskis (red) *Global human smuggling: comparative perspectives*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Aus, Jonathan P. (2007): "Crime and Punishment in the EU: The Case of Human Smuggling". *ARENA report*, nr. 6/07. Oslo: ARENA
- Barnes, Edward (2000): "Two-Faced Woman". *Time*, 23. juli.
<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,50610,00.html> [utskrift 15.03.2008]
- Bauman, Zygmunt (2006/1998): *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser*. Oslo: Vidarfolaget.
- Bauman, Zygmunt (2005): *Forspildte liv: moderniteten og dens udstødte*. København: Reitzel
- Bigo, Didier og Elspeth Guild (2005): "Introduction: Policing in the name of Freedom" i Didier Bigo og Elspeth Guilds (red.) *Controlling frontiers: free movement into and within Europe*. Aldershot: Ashgate
- Borjas, George J. og Jeff Crisp (2005): "1. Poverty, International Migration and Asylum: Introduction" i George J. Borjas og Jeff Crisp (red) *Poverty, International Migration and Asylum*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Bourdieu, Pierre (1986): "The forms of Capital" i John G. Richardsons (red.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press
- Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolisk makt: artikler i utvalg*. Oslo: Pax

- Bilger, Veronika, Martin Hofmann og Michael Jandl (2006): "Human Smuggling as a Transnational Service Industry: Evidence from Austria." *International migration*, vol.44 (nr.4), s.191-230. International Organization for Migration. Oxford: Blackwell
- Carling, Jørgen (2005): *Fra Nigeria til Europa: Innvandring, menneskesmugling og menneskehandel*. Oslo: PRIO
- Carling, Jørgen (2001): *Aspiration and ability in international migration: Cape Verdean experiences of mobility and immobility*. Oslo: Department of Sociology and Human Geography, University of Oslo
- Castells, Manuel (2000): *En of Millennium*. 2nd ed. Oxford: Blackwell
- Castles, Stephen og Mark J. Miller (2003): *The Age of Migration*. 3rd ed. New York: Guilford Press
- Castles, Stephen og Sean Loughna (2005): "3. Trends in Asylum Migration to Industrialized Countries: 1990-2001" i George J. Borjas og Jeff Crisp (red) *Poverty, International Migration and Asylum*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Christie, Nils (1977): "Conflicts as property". *British Journal of Criminology*, vol. 17, s.1-15. Oxford: Oxford University Press
- Christie, Nils (2004): "Kriminalitet finnes ikke" i *En passende mengde kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Cornelius, Wayne A. og Takeyuki Tsuda (2004): "Chapter 1: Controlling Immigration: The limits of Government Intervention" i Wayne A. Cornelius, Takeyuki Tsuda, Philip L. Martin og James F. Hollifields (red) *Controlling Immigration. A Global Perspective* Stanford: Stanford University Press.
- Doomernik, Jeroen (2001): "Book Reviews: Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe. A Review of the Evidence with Case Studies from Hungary, Poland and Ukraine. (David Thompson)" *International Migration Review*, vol.35 (No.3, Autumn), pp. 948-949.
- Doomernik, Jeroen og David Kyle (2004): "Introduction". *Journal of International Migration and Integration*, vol. 6 (nr.3), s. 265-272. Edmonton: PCERII
- Edwards, Adam (2005): "Transnational Organised Crime" i James Sheptycki og Ali Wardaks (red.) *Transnational & Comparative Criminology*. London: Glasshouse press
- Edwards, Adam og Pete Gill (2002): "Crime as enterprise? The case of "transnational organised crime"". *Crime, Law & Social Change*. Vol. 37, s. 203-223. Kluwer Academic Publishers

- Farah, Nuruddin (2000): *Yesterday, tomorrow: voices from the Somali diaspora*. London: Cassell
- Finstad, Liv (2000): *Politiblikket*. Oslo: Pax
- Fontander, Björn (1979): *Flykten över Kölen 1940-1945*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Foucault, Michel (1994): *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. 2. utg. Oslo: Gyldendal
- Fuglerud, Øyvind (2001): *Migrasjonsforståelse: Flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Oslo Universitetsforlaget.
- Garland, David (1990): *Punishment and modern society: a study in social theory*. Oxford: Clarendon Press
- Gordon, Margaret T. og Stephanie Riger (1989): *The Female Fear*. New York: The Free Press
- Gosh, Bimal (1998): *Huddled masses and uncertain shores: insights into irregular migration*. Hague: Nijhoff Publishers
- Guild, Elspeth (2006): "Conclusions: The variable political and legal geography of people smuggling and trafficking in Europe". I Elspeth Guild, og Paul Minderhouds (red.) *Immigration and criminal law in the European Union: the legal measures and social consequences of criminal law in member states on trafficking and smuggling in human beings*. Immigration and asylum law and policy in Europe vol.9. Leiden: Martinus Nijhoff
- Hagtvet, Bernt (2008): "1. Den farlige renhetslengselen: I forskjellighetenes fellesskap ligger menneskehetens enhet – og den fremste mentale beredskap mot folkemordets fristelse" i Bernt Hagtvet's *Folkemordenes svarte bok: Politisk massevold og systematisk menneskerettighetsbrudd i det 20. århundret*. Oslo: Universitetsforlaget
- Harding, Jeremy (2000): *The uninvited: refugees at the rich man's gate*. London: Profile
- Hatem, Nadja (2007): "Reseledarna". *Arena*, 27. august.
<http://www.arenagruppen.se/ag5/default.asp?ID=2967&type=3&cat=arena> [utskrift: 16.11.2007]
- Hatton, Timothy J., og Jeffrey G. Williamson (2005): "What Fundamentals Drive World Migration?" i George J. Borjas og Jeff Crisps (red) *Poverty, International Migration and Asylum*. Basingstoke : Palgrave Macmillan
- Hauge, Ragnar (2001): *Kriminalitetens årsaker: utsnitt av kriminologiens historie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Heckman, Friedrich (2007): "Toward a better understanding of Human Smuggling". *IMISCOE Policy Brief*. Nr 5, Juni.

- Herman, Emma (2006): "Migration as a family business." *International migration*, vol. 44 (nr.4), s.191-230. International Organization for Migration. Oxford: Blackwell
- Hobbs, Dick og Colin Dunninghan (1998): "Glocal organised crime: context and pretext" i Vincenzo Ruggiero, Nigel South og Ian Taylors (red.): *The New European Criminology: Crime and Social Order in Europe*. Cornwall: Routledge
- Hobsbawm, Eric J. (1969): *Bandits*. London: Widenfields and Nicolson
- Høigård, Cesilie (2002): *Gategallerier*. Oslo: Pax
- İçduygu, Ahmet og Sule Toktas (2002): "How do smuggling and Trafficking Operate via Irregular Border Crossings in the Middle East? Evidence from fieldwork in Turkey". *International Migration*, vol.40 (nr.6), s. 25-54. International Organisation for Migration. Oxford: Blackwell
- Jandl, Michael (2003): "Estimates on the numbers of illegal and smuggled immigrants in Europe", presentation given at the Workshop on Human Smuggling at the 8th International Metropolis Conference, 17 September.
<http://www.icmpd.org/typo3conf/ext/icmpd/secure.php?u=0&file=1252&t=1199751282&hash=98867af1acdf364e373cd5c5aa19952d> [utskrift: 12.03.2008]
- Johansen, Jan Otto (2006₂): "Sigøynernes holocaust" i Per Ole Johansens (red.) *På siden av rettsoppgjøret*. Oslo: Unipub forlag
- Johansen, Per Ole (1984): *Oss selv nærmest: Norge og jødene 1914-1943*. Oslo: Gyldendal
- Johansen, Per Ole (1996): *Nettverk i gråsonen. Et perspektiv på organisert kriminalitet*. Oslo: Ad notam Gyldendal
- Johansen, Per Ole (2001): "Kriminalitetens globale økonomi." I: *Retfærd* nr. 95, 2001. København: Jurist- og økonomforbundets forlag
- Johansen, Per Ole (2004): *Den illegale spriten: fra forbudstid til polstreik*. Oslo: Unipub
- Johansen, Per Ole (2006₁): "I forkant av jødeforfølgelsen" i Per Ole Johansens (red.) *På siden av rettsoppgjøret*. Oslo: Unipub forlag
- Katz, Jack (1988): *Seductions of crime: moral and sensual attractions in doing evil*. New York: Basic Books
- Kolsrud, Ole (1990): "Framveksten av den norske fremmedlovgivningen". *Historisk tidsskrift*, bind 69 (nr.1), s.2-20. Oslo: Universitetsforlaget
- Koser, Khalid (2000): Asylum Policies, Trafficking and Vulnerability. *International Migration*, special issue, nr 1, s. 91-111. International Organisation for Migration. Oxford: Blackwell

- Koser, Khalid (2001): "2: The smuggling of Asylum Seekers into Western Europe: Contradictions, Conundrums, and Dilemmas" i David Kyle og Rey Koslowskis (red) *Global human smuggling: comparative perspectives*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Koslowski, Rey (2001): "13: Economic Globalization, Human Smuggling and Global Governance" i David Kyle og Rey Koslowskis (red) *Global human smuggling: comparative perspectives*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal
- Kyle, David og John Dale (2001): "1: Smuggling the State Back in: Agents of Human Smuggling Reconsidered" i David Kyle og Rey Koslowskis (red) *Global human smuggling: comparative perspectives*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Larsen, Guri (2001): "Kapittel 9: Omsorgens bakside: Innvandringspolitikk som fellesskapets vern mot fremmede" i Knut W. Ruyter og Arne Johan Vetlesens (red.) *Omsorgens tvetydighet – egenart, historie og praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Lea, John (1992): "3: The analysis of crime" i Jock Young og Roger Matthews' (red) *Rethinking Criminology: The Realist Debate*. London: SAGE
- Lea, John (1999): "Social Crime Revisited". *Theoretical Criminology*, vol 3, nr 3, 1999 s. 307-325. London: SAGE
- Lea, John (2001): *Crime as governance: reorienting criminology*. Paper gitt på 2001 Annual Conference of the German Criminological Association in Bielefeld.
<http://www.bunker8.pwp.blueyonder.co.uk/misc/crimgov.htm> [utskrift: 6.3.2008]
- Lea, John (2002): *Crime & Modernity: Continuities in Left realist Criminology*. London: Sage Publications
- Liempt, Ilse van (2007a): "Inside Perspectives on the Process of Human smuggling". *IMISCOE Policy Brief*. Nr 3, August. Amsterdam: IMISCOE.
<http://www.imiscoe.org/publications/policybriefs/documents/PB3-Liempt.pdf> [utskrift: 31.3.2008]
- Liempt, Ilse van (2007b): *Navigating borders: inside perspectives on the process of human smuggling into the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Liempt, Ilse van og Jeroen Doomernik (2006): "Migrant's Agency in the Smuggling Process." *International migration*, vol.44 (nr.4), s.165-190. International Organization for Migration. Oxford: Blackwell

- Martin, Philip og Mark Miller (2000): "Conference Report: smuggling and trafficking"
International Migration Review, vol. 34 (No.3), s. 969. New York: Center for Migration Studies
- Mathiesen, Thomas (2000): *Siste ord er ikke sagt: Schengen og globaliseringen av kontroll*. Oslo: Pax
- Morrison, John og Beth Crosland (2001): "The trafficking and smuggling of refugees: the end game in European asylum policy?" *New issues in refugee research. Working paper*, no. 39 (april). Geneva: UNHCR. <http://www.unhcr.org/research/RESEARCH/3af66c9b4.pdf>.
- Morrison, John (2001): "Refugees: 'The dark-side of globalisation': the criminalisation of refugees." i John Morrison og Sharone Backers' "Commentary". *Race & Class*, vol.43 (nr.71). Institute of Race Relations. London : Sage Publications
- Neske, Matthias (2006): "Human Smuggling to and through Germany." *International migration*, vol.44 (nr. 4), s.121-163. International Organization for Migration. Oxford: Blackwell
- Neske, Matthias (2007): *Menschenschmuggel: Deutschland als Transit- und Zielland irregulärer Migration*. Stuttgart: Lucius & Lucius
- Neske, Matthias og Jeroen Doomernik (2006): "Comparing Notes: Perspectives on Human Smuggling in Austria, Germany, Italy, and the Netherlands." *International migration*, vol.44 (nr. 4), s.39-58. International Organization for Migration. Oxford: Blackwell (19 s.)
- Okólski, Marek (2000): "Migrant Trafficking and Human smuggling in Poland" i Frank Laczko og David Thompsons (red.) *Migrant trafficking and human smuggling in Europe: a review of the evidence with case studies from Hungary, Poland and Ukraine*. Geneva: International Organization for Migration
- Olaussen, Leif Petter (2004): "Hvorfor er kriminalitet en sosial realitet?" *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap*, årg. 91 (nr.1), s. 24 – 38. København: De nordiske kriminalistforeninger
- Pickering, Sharon og Leanne Weber (2006): "Chapter 1: Borders, Mobility and Technologies of Control" i Sharon Pickering og Leanne Webers (red.) *Borders, Mobility and Technologies of Control*. Dordrecht: Springer
- Pinnock, Geoffrey (1938): *Dark Paths: The Story of Modern Contraband Running in Europe*. London: Nicholson and Watson Limited
- Pastore, Ferruccio, Paola Monzini og Guiseppa Sciortino (2006): "Schengen's Soft Underbelly?" *International migration*, vol.44 (nr.4), s.95-119. International Organization for Migration. Oxford: Blackwell

- Petersen, Niels K (1999): "Menneskesmugling og medmenneskelighet". *Faklen: et stridsskrift for humanister, relativister og erkendelsesterrorister!*, vol.11. Århus: Faklen
- Rahimi, Babak (2005): "Bortom lagen". *Mana*, 28. desember. Fra <http://www.uppmana.nu>
[utskrift: 26.1.2008]
- Ramqvist, Karolina og Per Wirtén, (2006): "Amir Heidari - Sveriges fiende?". *Arena*, 31. august.
<http://www.arenagruppen.se/ag5/default.asp?ID=2670&type=3&cat=arena&mark=heidari>
[utskrift: 16.11.2007]
- Repstad, Pål (1998): *Mellom nærhet og distanse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ruggiero, Vincenzo (2002): "Introduction – Fuzzy criminal actors". *Crime, Law & Social Change*, vol.37, s. 177–190. Kluwer Academic Publishers
- Rønningen, Tone (2003): "- Vi smugler flyktninger". *Dagbladet*, 4. august.
- Salt, John (2000): "Trafficking and Human Smuggling: A European Perspective"
International Migration. Special Issue 1., vol. 8 (nr.38), s.31–56. International Organisation for Migration. Oxford: Blackwell
- Salt, John og Jeremy Stein (1997): "Migration as a business: the case of trafficking",
International Migration, vol. 35 (nr.4), s. 467-494. International Organization for Migration. Oxford: Blackwell
- Sandberg, Sveinung, Christine Viland og Willy Pedersen (2007): "«Joint, joine, dele, være sammen» Hasjmarketets konsekvenser for bruk, risiko og avhengighet". *Sosiologisk tidsskrift*, vol.15 (nr.4), 317-336. Oslo: Universitetsforlaget
- Schierup, Carl-Urlik, Peo Hansen og Stephen Castles (2006): *Migration, Citizenship, and the European Welfare State: A European Dilemma*. Oxford: Oxford University Press
- Simon, Jonathan (2006): *Governing through crime: how the war on crime transformed American democracy and created a culture of fear*. Oxford: Oxford University Press
- Sigurdsson, Sverre (1973/1949): *Jaget: Sagaen om grenselosene*. Oslo: H Aschaug & Co.
- Spener, David (2001): "5: Smugling Migrants through South Texas: Challenges Posed by Operation Rio Grande" i David Kyle og Rey Koslowskis (red) *Global human smuggling: comparative perspectives*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Spener, David (2004): "Mexican Migrant-Smuggling: A Cross-Border Caottage Industry". *Journal of International Migration and Integration*, vol.6 (nr.3), s. 296-320. Edmonton: PCERII

- Skilbrei, Maj-Len og Irina Polyakova (2006): *"My life is too short; I want to live now": kvinner fra Øst-Europa forteller om veien til og livet i prostitusjon i Norge*. Oslo: Universitetet, Intitutt for kriminologi og rettssosiologi
- Skilbrei, May-Len, Marianne Tveit og Anette Brunovskis (2006): *Afrikanske drømmer på europeiske gater: Nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge*. Fafo-rapport nr. 525. Oslo: Fafo
- Skjønnsberg, Harald (1981): *En flyktningepolitikk utvikles. Norsk Politikk overfor Tyske flyktninger. 1933-1940*. Hovedoppgave i historie. Historisk institutt. Universitetet i Oslo.
- Staring, Richard (2004): "Facilitating the Arrival of Illegal Immigrants in the Netherlands: Irregular Chain Migration versus Smuggling Chains". *Journal of international migration and integration* (online), vol.5 (nr.3), s. 273-294. Edmont: PCERII
- Stockwell, Alcott W. (1927): "Our oldest national problem". *American Journal of Sociology*, vol. 32 (nr 5), s. 742-55.
- Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget
- Ulstein (1974a): *Svensketrafikken I: Flyktingar til Sverige 1940-43*. Oslo: Det norske samlaget
- Ulstein (1974b): *Svensketrafikken II: Flyktingar til Sverige 1943-45*. Oslo: Det norske samlaget
- UNODC (2006): *Organized Crime and Irregular Migration from Africa to Europe*. United Nations Office on Drugs and Crime.
http://www.unodc.org/pdf/research/Migration_Africa.pdf [utskrift: 15.3.2008]
- van Schendel, Wilhelm og Itty Abraham (2005): "Introduction: The Making of Illicitness" i Wilhelm van Schendel og Itty Abrahams (red.) *Illicit Flows and Criminal Things: States, Borders, and the Other Side of Globalization*. Bloomington: Indiana University Press
- Weber, Lean (2002): "The detention of asylum seekers: 20 reasons why criminologists should care". *Current issues in criminal justice*, vol. 14 (nr.1), s.9-30. Sydney: Institute of Criminology
- Wirtén, Per (2007): "Gränsriddare". *Expressen*, 19. juni.
<http://www.expressen.se/kultur/1.727424> [utskrift: 12.3.2008]
- Young, Jock (1999): *The exclusive society: social exclusion, crime and difference in late modernity*. London: Sage
- Young, Jock (2003): "Merton with energy, Katz with structure: The sociology of vindictiveness and the criminology of transgression". *Theoretical criminology*, vol 7, nr.3

- Zhang, X. Sheldon (2007): *Smuggling and Trafficking in Human Beings : All Roads Lead to America*. Westport, Conn.: Praeger Publishers
- Zhang, X. Sheldon og Ko-Lin Chin (2002): "Enter the Dragon: Inside Chinese Human Smuggling Organizations". *Criminology*, vol. 40 (nr.4), s. 737–768.
- Zhang, X. Sheldon, Ko-Lin Chin og Jody Miller (2007): "Women's Participation in Chinese Transnational Human Smuggling: A Gendered Market Perspective." *Criminology*, vol. 45 (nr 3, august), s. 699-733. Columbo, Ohio: The Society

NYHETSARTIKLER OG INFORMASJONSSKRIV

Aftenposten, 7.11.2004: "Flukten under muren".

<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article906866.ece> [utskrift: 27.2.2008]

BBC, 20.6.2000: "The Dover tragedy: Europe reflects"

http://news.bbc.co.uk/1/hi/not_in_website/syndication/monitoring/media_reports/798603.stm [utskrift: 8.4.2008]

Canariposten.com, 30.5.2007: "Har avslørt mafiaen bak menneskesmugling".

http://www.canariposten.com/a_nyheter/07/05m/22m/n_30_4.htm [utskrift: 15.2.2008]

Dagens Nyheter, 29.8.2006: "Människosmugglare åtalad för 42 fall".

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=568718> [utskrift: 12.2.2008]

Dagens Nyheter, 6.2.2005: "Hårdare villkor för gömda flyktingar".

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=1042&a=375573> [utskrift: 12.2.2008]

Fortress Europe (2008): "Immigrants dead at the frontiers of Europe"

http://fortresseurope.blogspot.com/2006/02/immigrants-dead-at-frontiers-of-europe_16.html [utskrift: 7.5.2008]

Metro, 28.8.2006: "Europas största människosmugglare åtalas".

<http://metro.se/se/article/newsmotion/2006/08/28/79306/index.xml> [utskrift: 26.1.2008]

NRK, 28.11.2006: "Forsvinner til menneskehandel" <http://www.nrk.no/nyheter/1.1400162>

NTF, 31.8.2008: " Dømt for menneskesmugling". Norsk Transportarbiderforbund.

[http://www.transportarbeider.no/web/cms.nsf/\(\\$All\)/34FE4646ADF007A9C12573E0003094F0?OpenDocument](http://www.transportarbeider.no/web/cms.nsf/($All)/34FE4646ADF007A9C12573E0003094F0?OpenDocument) [utskrift 5.5.2008]

Politiken, 21.1.2008: "Taxichauffør dømt for menneskesmugling".

<http://politiken.dk/indland/article461087.ece> [utskrift: 10.5.2008]

UDI, 21.2.2008: "Midlertidig stans i uttransporteringene til Hellas".

<http://www.udi.no/templates/Page.aspx?id=9087> [utskrift: 10.05.2008]

UNITED (2007): "The Deadly Consequences of "Fortress Europe"

- More than 9000 Deaths". *Information Leaflet*, no. 24, December 2007 version.

<http://www.unitedagainstracism.org/pages/info24.htm> [utskrift: 7.5.2008]

UNITED, 14.3.2007: "List of 8855 documented refugee deaths through Fortress Europe."

http://www.united.non-profit.nl/pdfs/actual_listofdeath.pdf [utskrift: 7.8.2008]

OFFENTLIGE DOKUMENT OG STATISTIKK

FN (2000): *Protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn, som supplerer de forente nasjoners konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet*. De Forente Nasjoner. Reglement, publisert 11.12.2002.

http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/lover_regler/reglement/2002/FNs-protokoll-for-a-forebygge-bekjempe-og-straffe-handel-med-mennesker-sarlig-kvinner-og-barn.html?id=107341

Odelstinget (2005): "Sak nr. 3: Innstilling fra kommunalkomiteen om lov om endringer i utlendingsloven (menneskesmugling m.m.)". Møte torsdag den 17. mars kl. 20.35.

<http://www.stortinget.no/otid/2004/o050317-03.html>

Ot.prp.nr.28 (2006-2007): "Om lov om endringer i utlendingsloven(utlendingsinternat)"

Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 16.02.07.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/otprp/20062007/Otprp-nr-28-2006-2007-.html?id=450901>

Ot.prp.nr.38 (1995-1996): Om lov om endringer i lov 24. juni 1988 nr. 64 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven) - klagenemnd i utlendingssaker m.v. Justis- og politidepartementet.

Ot.prp.nr.56 (1998-1999): Om lov om Schengen informasjonssystem (SIS) og lov om endringer i utlendingsloven og i enkelte andre lover som følge av Schengensamarbeidet. Justis- og politidepartementet.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/otprp/19981999/Otprp-nr-56-1998-99-.html?id=159851>

St.meld. nr. 6 (2000-2001): Om utlendingssaker - tilbakemeldinger til Stortinget. Justis- og politidepartementet.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/20002001/Stmeld-nr-6-2000-2001-.html>

Innst.O.nr.24 (1996-1997): Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i lov av 24. juni 1988 nr. 64 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven) - klagenemnd i utlendingssaker m.v. Justiskomiteen.

<http://www.stortinget.no/inno/1996/inno-199697-024.html>

Innst.S.nr.162 (1999-2000): Innstilling fra justiskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Carl I Hagen, Siv Jensen og Jan Simonsen om å be Regjeringen skjerpe håndteringen av menneskesmugling. Justiskomiteen.

<http://www.stortinget.no/inns/1999/inns-199900-162.html>

UDI (2006): *Tall og fakta 2005 (Nynorsk)*. Utlendingsdirektoratet.

<http://www.udi.no/upload/Statistikk/TallOgFakta/2005/NyNorsk.pdf>

UDI (2007a): *Nøkkeltall 2006*, 8. juni. Utlendingsdirektoratet.

<http://www.udi.no/upload/Statistikk/aarsstatistikk/Noekkeltall2006.pdf>

UDI (2007b): *Tall og fakta 2006*. Utlendingsdirektoratet.

http://www.udi.no/upload/Presse/TallOgFakta/2006/Tall_Fakta.pdf

UDI (2008): *Tall og fakta 2007*. Utlendingsdirektoratet.

<http://www.udi.no/upload/Pub/Aasrapport/2007/TallogFakta2007.pdf>

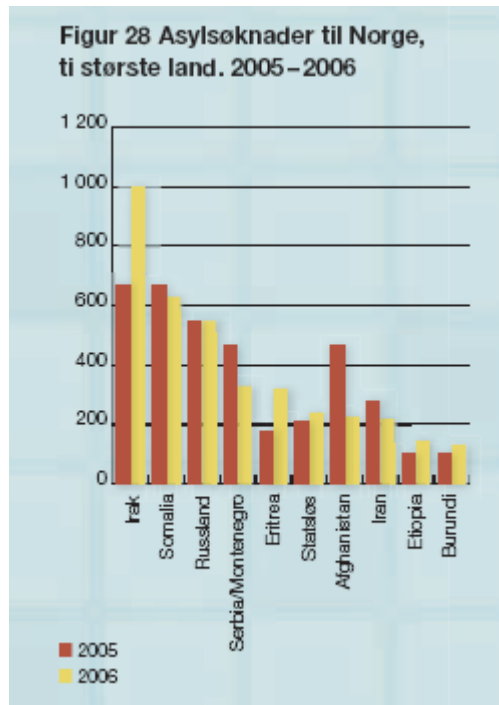
Utlendingsloven. Lov 24. juni 1988 nr. 64 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her

UNHCR (2005): *Statistical Yearbook 2003: Trends in Displacement, Protection and Solutions*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)

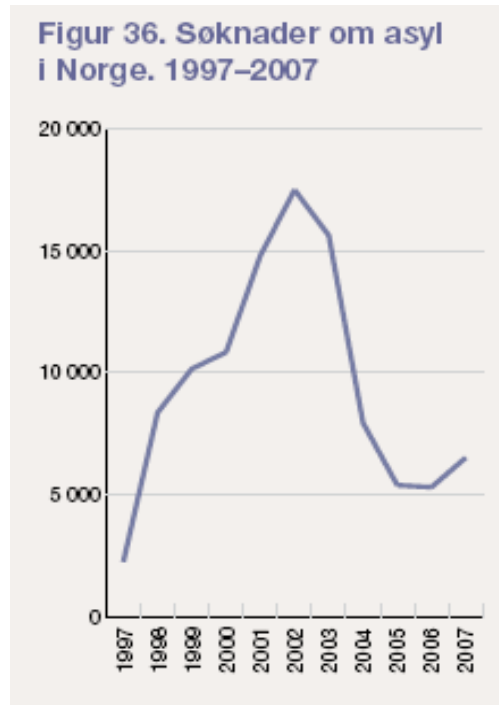
VEDLEGG

V1

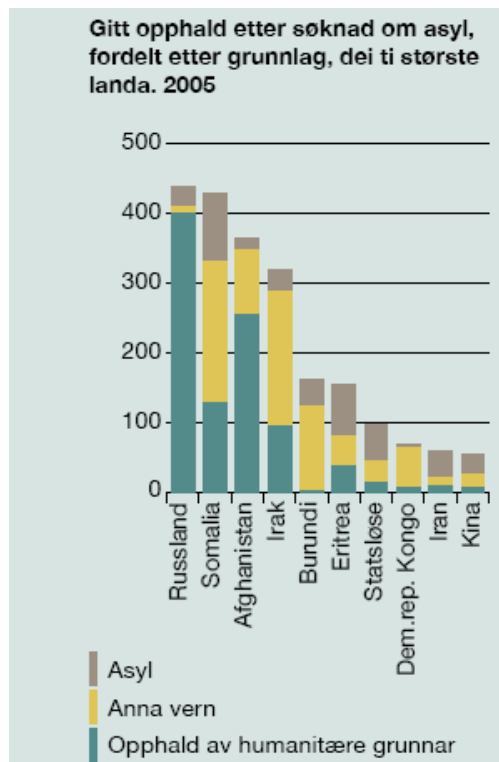
GRAFER OG DIAGRAM OVER ASYLSØKING I NORGE



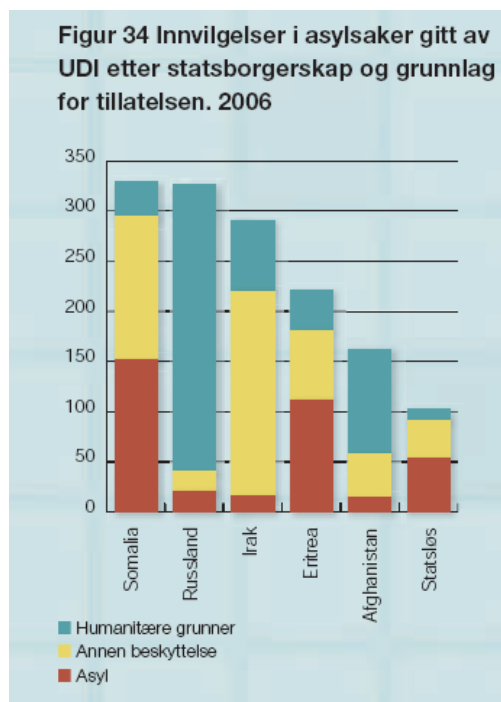
Kilde: UDI (2007b: s.16)



Kilde: UDI (2008: s.16)



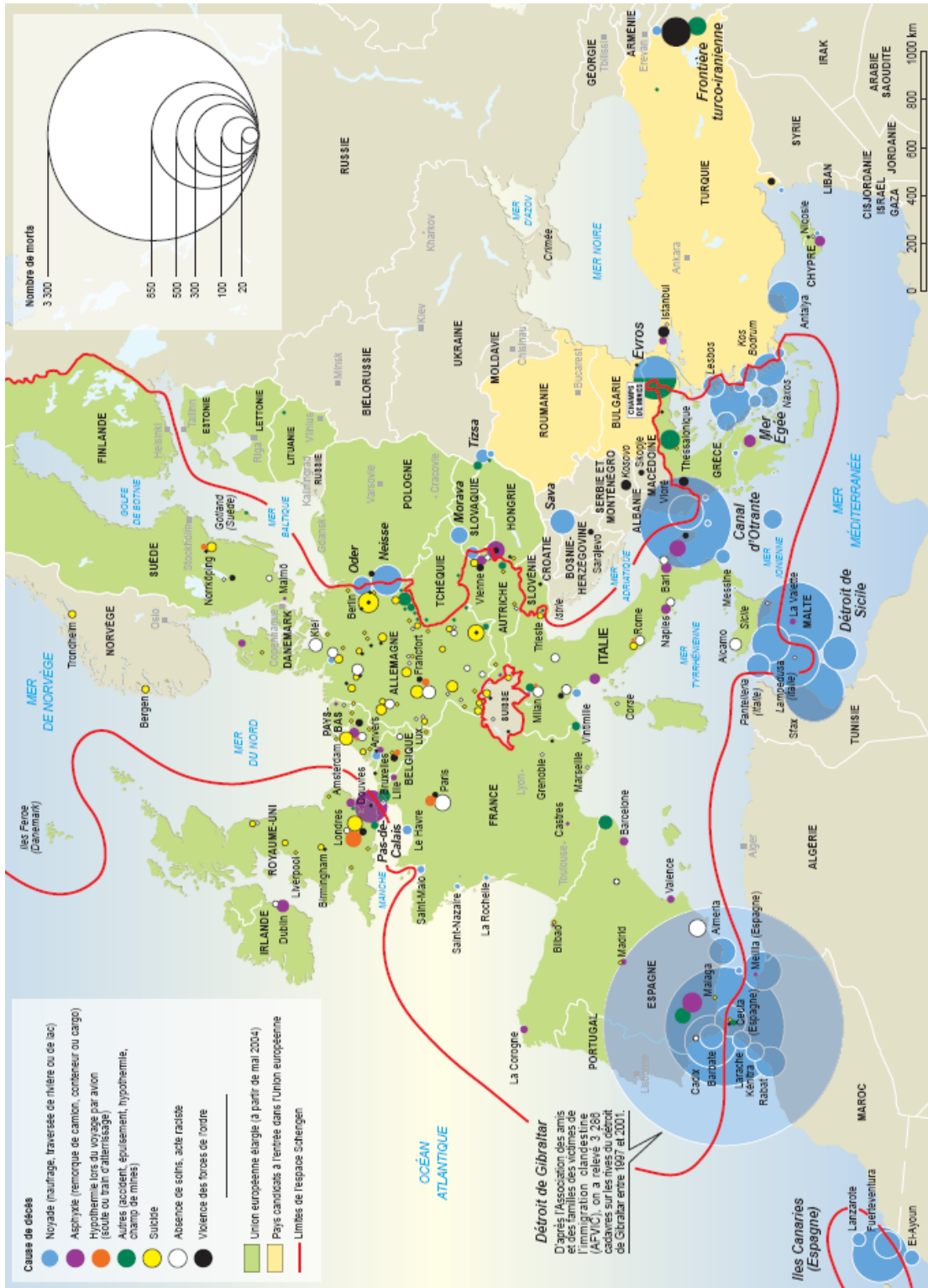
Kilde: UDI (2006: s.12)



Kilde: UDI (2007b: s.18)

V2

KART OVER DØDSFALL



Clandestins final. (Kilde: Philippe Rekacewicz, publisert i *Le Monde Diplomatique*, Nr 3, Mars 2004) Kartet er hovedsakelig basert på tallene UNITED hadde samlet i 2004, og gir et noe foreldet bilde. Hovedpunktet for drukningsulykker har nå forflyttet seg fra Gibraltarstredet til Atlanterhavet mellom Vest-Afrika og Kanariøyene.

V3

LOVKLAUSULER I UTLENDINGSLOVEN SOM RAMMER MENNESKESMUGLING

Fremmedloven av 1956: **Gjeldende rett i 1991**

§30 Straff

Den som forsettlig eller uaktsomt overtrer denne lov eller bestemmelse eller pålegg gitt i medhold av den, straffes med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder, hvis forholdet ikke går inn under en strengere straffebestemmelse.

På samme måte straffes medvirkning.

Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven):

Opprinnelig (ikrafttredelse i 1991):

§47. Straff

Med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder straffes den som

- a) Forsettlig eller uaktsomt overtrer loven her, eller forskrifter, forbud, påbud eller vilkår gitt i medhold av loven
(...)

Med bøter eller med fengsel inntil 2 år straffes den som

- (...)
- d) i vinnings hensikt driver organisert virksomhet med sikte på mot betaling å hjelpe utlendinger til innreise i riket.

Medvirkning straffes på samme måte.

(...)

Gjeldende rett (sist endret i 2005):

§47. Straff.

Med bøter eller med fengsel inntil seks måneder eller med begge deler straffes den som

- a) forsettlig eller uaktsomt overtrer loven her, eller forskrifter, forbud, påbud eller vilkår gitt i medhold av loven; eller

(...)

Med bøter eller med fengsel inntil to år straffes den som

(...)

d) overlater til en annen pass, reisebevis for flyktning, annet reisedokument eller liknende dokument som kan bli brukt som reisedokument, når vedkommende vet eller bør forstå at det kan bli brukt av utlending til å reise inn i riket eller til annen stat.

Med bøter eller med fengsel inntil tre år straffes den som

a) i vinnings hensikt hjelper utlending til ulovlig opphold i riket eller i annet land som deltar i Schengensamarbeidet; eller

b) hjelper utlending til ulovlig å reise inn i riket eller til annen stat. Dette gjelder likevel ikke dersom hensikten er å hjelpe utlending som omfattes av lovens §15 til å reise inn i første trygge land.

Med bøter eller med fengsel inntil seks år straffes den som

a) i vinnings hensikt driver organisert ulovlig virksomhet med sikte på å hjelpe utlendinger til å reise inn i riket eller til annen stat; eller

b) vinnings hensikt hjelper utlending til ulovlig å reise inn i riket eller til annen stat dersom handlingen medfører at personer som berøres av handlingen blir utsatt for livsfare.

Medvirkning straffes på samme måte.

(...)

Endringer gjort i ny utlendingslov, Ot.prp. nr. 75 (2007-2006) (siktemål på ikrafttredelse 2010):

§ 108 *Straff*

(3.ledd)

Med bot eller med fengsel inntil tre år straffes den som

a) forsettlig hjelper en utlending til ulovlig opphold i riket eller i et annet land som deltar i Schengensamarbeidet, eller

b) forsettlig hjelper en utlending til ulovlig å reise inn i riket eller til et annet land. Dette gjelder likevel ikke dersom hensikten er å hjelpe en utlending som omfattes av lovens § 28 til å reise inn i første trygge land.

V4

ANMELDELSER OG DOMMER FOR MENNESKESMUGLING

Utlendingslovens § 47 Straff

§ 47 tredje ledd (organisert menneskesmugling)

År	Anmeldte saker	Domfelte personer
1995/96	22	
1997	56	
1998	49	6
1999	94	9
1.halvår 2000	45	10

§ 47 tredje ledd (enkel menneskesmugling) og fjerde ledd (organisert menneskesmugling)				
År	Anmeldelser		Domfellelser	
	3.ledd	4.ledd	3.ledd	4.ledd
2002	63	0	14	-
2003	68	0	2	-
2004	26	6	8	-
2005	24	11	3	1
2006	37	4	4	2

V5

INFORMASJONSSKRIV TIL ASYLSØKERE

Sigmund Book Mohn
Student v/ Universitet i Oslo
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
PB 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Oslo, mars 2007

Informasjon om intervju:

Asylsøkere og flyktningers reise til Norge.

Bakgrunn

Jeg, Sigmund Book Mohn, er student i kriminologi på Universitetet i Oslo og arbeider med masteroppgaven min. Jeg har jobbet med denne siden høsten 2006. Oppgaven vil resultere i en rapport på ca. 100 sider, som skal leveres 15. mai 2008.

Jeg er interessert i flyktningpolitikk og hva slags følger denne får for folk som kommer til Norge. I de senere år har det blitt vanligere at flyktninger kommer til Norge "illegalt" eller uten dokumenter for å søke asyl. Flyktninger selv får ikke alltid uttale seg selv om hvordan de opplever dette. Derfor vil jeg i oppgaven min la dere fortelle deres historie.

Hva jeg vil snakke om

Temaet for oppgaven er reisen til Norge for flyktninger som har kommet til Norge "ulovlig" eller uten dokumenter, og personer som hjelper flyktninger å reise på denne måten. Jeg vil prøve å forstå hvordan du opplever denne situasjonen, og disse personene. Jeg er interessert i dine opplevelser og dine meninger.

Jeg har tenkt å intervjuer rundt 10 personer om dette. Jeg vil gjøre intervjuer på 1 til 2 timer, med en av gangen. Hvor og når kan vi bli enige om sammen. Spørsmålene vil dreie seg om reisen fra hjemlandet til Norge, og om de som hjalp deg på veien. Jeg har ikke noe fast spørreskjema, så du kan prate helt fritt.

Under intervjuet vil jeg ta notater. Hvis det er OK for deg, vil jeg også spille inn samtalen på en lydopptaker. Senere vil jeg skrive ut notatene og lydopptakene for å studere og sammenligne opplysningene.

Frivillig

Det er helt frivillig å være med. Er det noen spørsmål du ikke vil svare på, respekterer jeg det. Du bestemmer hva du vil snakke om. Du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dette gjelder også etter at intervjuene er ferdige. Dersom du trekker deg vil all informasjon om deg bli slettet.

Anonymt

Opplysningene om deg vil bli behandlet konfidensielt. Bare jeg vil ha tilgang til dem. I den ferdige rapporten vil jeg gi deg et oppdiktet navn. Ingenting av det du forteller meg vil kunne føres tilbake til deg. Opplysningene om deg anonymiseres, og alle notater, lydopptak og utskrifter slettes når arbeidet er ferdig, 15. juni 2008.

Kontakt:

Hvis det er noe du lurer på før eller etter intervjuet kan du kontakte meg på min adresse, på telefon *****, eller e-post *****. Du kan også kontakte min veileder, *****, ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi, PB 6706 St. Olavs plass, 0130 OSLO, på telefon ***** eller på e-post *****

Med vennlig hilsen,

Sigmund Book Mohn

V6

INFORMASJONSSKRIV TIL POLITIET (ANDRE PROFESJONER)

Sigmund Book Mohn
Student v/ Universitet i Oslo
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
PB 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Oslo, september 2007

Til ansatte i politiet

Informasjon om forskningsintervju: Menneskesmugling og asylsøkeres reise til Norge.

Bakgrunn

Jeg, Sigmund Book Mohn, er student i kriminologi på Universitetet i Oslo og arbeider med masteroppgaven min. Jeg har jobbet med denne siden høsten 2006. Oppgaven vil resultere i en rapport på ca. 100 sider, som skal leveres 15. mai 2008. Veilederen min for prosjektet er Guri Larsen.

Som student er jeg interessert i skjæringspunktet mellom innvadrings- og kriminalpolitikk, og videre den praksis som denne resulterer i. Menneskesmugling kan i denne sammenhengen ses som et sentralt fenomen som har vokst fram de siste 10-20 årene.

Temaet for oppgaven min er flyktninger og asylsøkere som har kommet til Norge ulovlig eller uten dokumenter og personene som hjelper dem å reise på denne måten, menneskesmuglerne. For å danne et datamateriale for oppgaven gjør jeg for tiden en feltstudie hvor jeg snakker med ulike aktører i denne prosessen. Hoveddelen vil bestå av intervjuer med asylsøkere og flyktninger i Norge. Men for å forstå hvordan kontroll- og andre myndigheter ser på dette fenomenet ønsker jeg blant annet også intervjuer personer innenfor politiet som arbeider på dette feltet.

Selve intervjuet

Jeg har kun tenkt å intervju et par ansatte i politiet. Jeg vil gjøre intervjuer på ca 1 til 2 timer, med en av gangen. Hvor og når kan vi bli enige om sammen. Samtalen vil dreie seg om flyktninger og asylsøkeres reise fra hjemlandet til Norge, og om de som

hjelper dem på veien. Jeg har ikke noe fast spørreskjema men vil ta opp spørsmål som: Hva slags virksomhet er dette snakk om? Hva er dens utbredelse? Hva er din erfaring med å jobbe med dette, og hvordan ser du på en slik form for kontroll?

Under intervjuet vil jeg ta notater. Hvis det er OK for deg, vil jeg også spille inn samtalen på en lydopptaker. Senere vil jeg skrive ut notatene og lydopptakene for å studere og sammenligne opplysningene.

Frivillig

Det er helt frivillig å være med. Er det noen spørsmål du ikke vil svare på, respekterer jeg det. Du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dette gjelder også etter at intervjuene er ferdige. Dersom du trekker deg vil all informasjon jeg har fra deg bli slettet.

Anonymt og konfidensielt.

Opplysningene om deg vil bli behandlet konfidensielt. Bare jeg og min veileder vil ha tilgang til dem.

Vil du fremstå som navngitt representant kan du det. Vil du heller forholde deg anonym, vil du den i ferdige rapporten få et oppdiktet navn, og ingenting av det du forteller meg vil kunne føres tilbake til deg. Opplysningene om deg vil anonymiseres, og alle notater, lydopptak og utskrifter slettes når arbeidet er ferdig, 15. juni 2008.

Kontakt:

Hvis det er noe du lurer på kan du kontakte meg på instituttets postadresse, min telefon

*****, eller e-post *****. Du kan også kontakte min veileder, *****, ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi, PB 6706 St. Olavs plass, 0130 OSLO, på telefon ***** eller på e-post *****.

Med vennlig hilsen,

Sigmund Book Mohn

V7

INTERVJUGUIDE FOR ASYLSØKERE

Innledende:

- Hvor lang tid i Norge?
- Hvor kommer fra? Hvilket område?
- Opphold?
- Alder?
- Bor nå?
- Familie i hjemland?
- Familie og venner her?

Fluktruter. Kan du si noe om hvordan du reiste fra fødelandet ditt og kom til Norge?

Start/oppbrudd:

- (Situasjon før flukten?)
- Hadde du et klart mål om hvor du ville, hvilket land?
- Hva slags informasjon og om hvilke land?
- Fortalte om det til noen?
- Hvordan bestemte du at du skulle dra?
- (Hva gjorde at du valgte å reise på den måten du gjorde? Hadde du alternativ? Ingen andre muligheter?)
- Hva slags ideer hadde du om hvor du skulle? Hva var bakgrunnen for dette?

På veien (nye starter og oppbrudd?):

- Hvordan foregikk reise? Reiseruter. Etapper. Viktige punkter.
- Reiseruter? Losing? Hjemming? Frakt?
- Var det planlagt hele veien?
-
- Hva slags transporttyper?
- Hva slags reise-/id-dokumenter?
- Hvordan opplevdes selve reisen? Var det farlig?
- Hva slags risiko/farer? Fra smuglerne selv? Å bli tatt? Å komme i en ulykke?
- Følte du at du ble lurt noen gang?
- Hvordan fikk du bolig og kost viss du måtte bli et sted?

Ankomst:

- Hvorfor i Norge?
- Hvor lang tid hadde du brukt?
- Hadde du fått informasjon om hva du skulle gjøre når du kom fram?
- Visste du hva du skulle gjøre når du kom hit?
- Fikk du hjelp mens du var i Norge?
- Forhold til polititet? Andre kontroll/hjelpeinstanser, skole eller lignende?
- Hva synes du om måten du ble behandlet på i forhold til måten du kom hit?

Hjelperne/smuglerne. Hva slags tanker har du om de som hjelp deg (mot betaling)?

Ditt syn:

- Fikk hjelp av noen?

- Hvem var de?
- Hva slags ulike typer?
- Har du/dere et navn på dem? Ulike? "Menneskesmuglere"? "Bakmenn"? "Foretningsmenn"? "Mafia"? Hvorfor disse navnene?
- Hvordan kjente du til slike hjelpere fra før? Fremmede eller venner familie?
- Hva visste du på forhånd? Hadde dette betydning for at du bestemte deg for å dra?

Samhandling, din opplevelse

- Hvordan fikk du kontakt med disse?
- Kan du beskrive det første møtet med disse du fikk hjelp av?
- Drev de annen virksomhet? Lovlig? Kriminell?
-
- Hva konkrete tilbud fikk du?
- Hvordan gjorde dere betaling? (Til hvem? Når? Hvordan? Garantier? Hvordan fikk du penger til å betale med?)
- Kunne du diskutere? Sette vilkår?
- Kunne stole på dem?
-
- Hva konkret gjorde hvem? (Hvilke deler av reisen? Losing, hjemming, papirer?)
- Skjente de hverandre? Hvordan var de organisert? Personer du ikke traff?
- Hvordan behandlet de/han/hun deg?
- Tenkte på alternative måter?
- Hvordan følte det å være i kontakt med å gjøre bruk av slike?

Refleksjon:

- Hvordan opplevde du å måtte bruke slike metoder for å komme til Norge?
- Har synet ditt på disse personer som hjalp deg forandret seg fra før og etter reisen?
- Tror du ditt syn skiller seg fra andres?
- Det du vet om dem noe du har opplevd selv?
-
- I Norge (og andre land) er det fengselsstraff for å hjelpe folk å reise ulovlig. Hva synes du om det?
- Hvorfor finnes menneskesmugling?
- Hva er alternativene?

Om intervjuet...

- Noe du vil fortelle som vi ikke har pratet om?
- Hvorfor ville du bli intervjuet?
- Hva syntes du om å snakke om dette?
- Har du blitt intervjuet om dette før. Udi eller politi? Annen forskning?
- Hvordan kan jeg bruke informasjonen (hvem kjenner til historien din)?
- Er det noe du kommer på, ta kontakt. Viss det er ønskelig, så kan et nytt intervju gjøres.
- Jeg har fått masse nytting informasjon. Tusen takk for at du var med!

V8

INTERVJUGUIDE FOR ANSATTE I POLITI (ANDRE PROFESJONER)

Presentere oppgaven: Masteroppgave ca, 100 s. Leveres neste vår (2008). Institutt for kriminologi og rettsosiologi, Universitet i Oslo. Se på menneskesmugling/personer som hjelper flyktninger å komme til Norge. Hvordan det foregår og hvordan ulike involverte opplever dette, fra flyktninger selv, til politi og myndigheter og hjelpeorganisasjoner.

Alle samtaler vil behandles konfidensielt, anonymiseres og slettes etter prosjektets slutt. Det er helt frivillig å delta og en kan trekke seg når som helst og informasjonene vil slettes. (Ha med infoskriv, eller sende på forhånd)

Alder

Stilling/oppgaver (hvor lenge)

Utdannelse

Annen arbeidserfaring

Hva slags forhold/kontakt har du til menneskesmugling? Er det en del av den daglige jobben? Hva slags erfaring har du med dette?

1. Menneskesmugling

a) Hva er menneskesmugling? Hvordan ser du på slik virksomheten?

- Fortell om en spesifikk episode. Utvikling?
- modus operandi / ruter
- hvem er smuglerne? Organisert kriminalitet? Finnes det "gode hjelpere" blant dem?
- Er dette alvorlig kriminalitet? Mot staten? Utnyttelse av mennesker i nød?
- Viss det er snakk om økonomisk utnyttelse, hvorfor er ikke dette representert i straffelovene? Det går ikke an å bli dømt for å ha tatt seg betalt.
- Hjelp av mennesker i nød?
- Problematisk at flytninger er avhengig av den?
- Forbindelse til annen kriminalitet? Menneskehandel? Terrorisme?

b) Hvem er de smuglede?

- Har du kontakt med dem? Hvordan jobber dere mot dem?
- Hvordan opplever du deres situasjon?
- Hvorfor tror du flyktninger nå i så stor grad er avhengig av menneskesmugling? Hva har det sammenheng med?
- Tror du noen av de smuglede har gode grunner til å få opphold i landet? Alle ubegrunnede?

2. Kan du si litt (mer) om hva slags arbeid det rettes mot dette fra politiet – din enhet?

- Forebygging eller gripe inn i aktuell situasjon?

- Hvilke avdelinger i politiet gjør hva?
- Hva slags resurser settes inn?
- Hvem anmelder MS? (politiet, UDI, transportselskap, smuglere, andre enkeltpersoner?)
- Hvordan avgjør man om noe skal ses som MS?
- Hva slags type MS er det politiet kommer i kontakt med. Finnes det andre?
- Etter å ha steget ved decenieskiftet, har antallet saker og dommer gått ned de siste årene. Hva har det sammenheng med?

3. Hva er ditt inntrykk og erfaring av resultat av denne kontrollen?

- Konsekvenser av kriminalisering
- Hva vil skje viss man ikke grep inn overfor menneskesmugling? Mer familiebasert smugling?
- Hva er ditt inntrykk av resultat av økt kontrollen i forhold til profesjonaliseringen av smuglingen (bedre passforfalskning, kun resursterke kommer gjennom? Større risiko og kostnader for flyktingene?)
- Er dette en ønskelig effekt?

4. Hva må slik du ser til for å fjerne menneskesmugling?

- Slutte å ta imot asylsøkere? Kun kvoteflyktinger?
- Åpne opp for flyktinger? En mer liberal innvandrings- og flyktingepolitikk?
- Kriminaliser mer? Direkte mot flyktingene, slik at det ikke lønner seg å bruke disse?
- Forsterke kontroll? Øke kostnadene og inntektene?
- Bakenforliggende årsaker?

5. Hvordan beskytte flyktingene?

- Kun straffe utnyttelse?
- Endre bestemmelser i utlendingsloven med krav for å få opphold/ mer liberal fl. og innv.politikk?

Avslutte

- Takk for nyttig informasjon!
- Meld ifra viss du vil si noe mer / mulig for oppfølgingsintervju?
- Ønsker kopi utskrift av samtalen, eventuell kopi av oppgaven?